

BULLETIN

Of the “GITASTGH” Scientific-Educational Public
Organization

№1

YEREVAN 2026

ԲԱՆԲԵՐ

«ԳԻՏԱՍՏԴ» Գիտակրթական Հասարակական
Կազմակերպության

№1

ԵՐԵՎԱՆ 2026

ВЕСТНИК

Научно-образовательной Общественной Организации
„ГИТАСТХ“

№1

ЕРЕВАН 2026

BULLETIN SCIENTIFIC JOURNAL / ԲԱՆԲԵՐ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ /
ВЕСТНИК НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ/

COORDINATION BOARD

Grigoryan Anahit (Candidate of Sciences (Economics), Chairman of the Coordinating Council,
Simonyan Sargis (Doctor of Sciences (Engineering), Professor),
Nersisyan Lems (Doctor of Sciences (Pedagogical), Professor),
Balasanyan Boris (Doctor of Sciences (Engineering), Professor),
Yuzbashyan Ashkhen (Candidate of Sciences (Philological) Associate Professor),
Karapetyan Liana (Candidate of Sciences (Pedagogical), Associate Professor).

ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՂ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Գրիգորյան Անահիտ (տ.գ.թ., պրոֆեսոր) համակարգող խորհրդի նախագահ,
Սիմոնյան Սարգիս (տեխ.գ.դ., պրոֆեսոր),
Ներսիսյան Լեմս (մ.գ.դ., պրոֆեսոր),
Բալասանյան Բորիս (տեխ.գ.դ., պրոֆեսոր),
Յուզբաշյան Աշխեն (բ.գ.թ., դոցենտ),
Կարապետյան Լիանա (մ.գ.թ., դոցենտ):

КООРДИНАЦИОННЫЙ СОВЕТ

Григорян Анаит (к.э.н., профессор) - председатель координационного совета,
Симонян Саргис (д.тех.н., профессор),
Нерсисян Лемс (д. пед. н., профессор),
Баласанян Борис (д.тех.н., профессор),
Юзбашян Ашхен (к.ф.н., доцент),
Карапетян Лиана (к. пед.н., доцент).

EDITORIAL BOARD

Gevorgyan Natali (Candidate of Sciences (Psychological), Associate Professor,
Egiazaryan Gayane (Candidate of Sciences (Pedagogical), Associate Professor),
Nalchajyan Vahram (Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor),
Buniatyan Anush,
Avetisyan Meri.

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Գևորգյան Նատալիա (հ.գ.թ. , դոցենտ),
Եղիազարյան Գայանե (մ.գ.թ., դոցենտ),
Նալչաճյան Վահրամ (տեխ.գ.թ., դոցենտ),
Բունիաթյան Անուշ,
Ավետիսյան Մերի:

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Геворгян Натали (к.п.н., доцент),
Егiazарян Гаяане (к.пед.н., доцент),
Налчаджян Ваграм (к.э.н., доцент),

Буниатян Ануш,
Аветисян Мери.

The collection of scientific articles is published by the Scientific and Educational Public Organization “Gitastgh”. Founded in September 2026. Published 2 times a year..

Գիտական հոդվածների ժողովածուն հրատարակվում է «Գիտաստղ» Գիտակրթական Հասարակական Կազմակերպության կողմից: Հրատարակվում է 2026 թվականի սեպտեմբերից: Լույս է տեսնում տարեկան 2 անգամ:

Сборник научных статей издаётся Научно-образовательной общественной организацией „Гитастьх“.
Основан в сентябре 2026г. Издаётся 2 раза в год.

Հեղինակային տպագրություն
Տպաքանակը՝ 100
e-mail: gitastghngo@gmail.com

© «Գիտաստղ» Գիտակրթական Հասարակական Կազմակերպություն
Հասցե՝ Երևան 0033, Գյուլբենկյան 46
© „Гитастьх“ Научно-образовательная Общественная Организация
Адрес: Ереван 0033, улица Гюльбенкяна, 46
© “Gitastgh” Scientific-Educational Public Organization
Address: Yerevan 0033, Gulbenkian str., 46

Ողջույնի խոսք

Ձեզ ենք ներկայացնում ԲԱՆԲԵՐ գիտական հանդեսի անդրանիկ թողարկումը: Այն հիմնադրել է «Գիտաստղ» Գիտակրթական Հասարակական Կազմակերպությունը:

Հանդեսում ներկայացվել են «Գիտելիքահեն հասարակության ժամանակակից մարտահրավերները» խորագրով գիտաժողովի լավագույն հոդվածները՝ որպես կենսատու ստեղծարարական նախագծեր:

Մշտապես փոփոխվող տեղեկատվական աշխարհում գիտական հանդեսը դարձնոց է՝ միտված կոելու արժանահավատ գիտական գաղափարներ, փոթաճանորեն լուսաբանելու նոր իրականությունը պարբերական հրատարակություններում:

Մեր առաքելությունը ոչ միայն հոդվածների հրապարակումն է, այլև ազգային ավանդույթների և միջազգային չափանիշների միջև կենսունակ երկխոսության ստեղծումը: Մենք հավատում ենք, որ, փորձառու գիտնականների և տաղանդավոր ուսանողների ջանքերը միավորելով, կարող ենք նպաստել երկրի գիտական և կրթական ներուժի բացահայտելուն:

Թող այս հանդեսի էջերը լինեն նոր գաղափարների և մասնագիտական ներուժի աճի աղբյուր:

Ակնարկ գիտաժողովից

«Գիտելիքահեն հասարակության ժամանակակից մարտահրավերները» խորագրով գիտաժողովի պաշտոնական մեկնարկն ազդարարեց «Գիտաստղ» ԳՀԿ-ի նախագահ տ.գ.թ., պրոֆեսոր Անահիտ Գրիգորյանը: «Գիտաստղին» գիտահեռանկարային հորիզոններ մաղթեց «Գիտաստղ» ԳՀԿ-ի քարտուղար բ.գ.թ., դոցենտ Աշխեն Յուզբաշյանը: Գիտելիքահեն հասարակության գլոբալ մարտահրավերների մասին արտահայտվեց գիտական հանդեսի նորարարությունների ինտեգրման գծով պատասխանատու մ.գ.թ., դոցենտ Լիանա Կարապետյանը: Ըստ էության՝ արտահայտվեցին գիտական հանդեսի խմբագրական խորհրդի անդամները՝ հ.գ.թ., դոցենտ Նատալիա Գևորգյանը, մ.գ.թ., դոցենտ Գայանե Եղիազարյանը:

Քարտեզագրվեցին նորանոր գաղափարներ և հայեցակարգային լուծումներ:

Մաղթում ենք անվերջ ոգեշնչում, համարձակ հայտնագործություններ և բազմաբեղուն գիտական նվաճումներ:

«Գիտաստղ» Գիտակրթական Հասարակական Կազմակերպության նախագահ՝
Անահիտ Գրիգորյան

Welcome Address for the First Issue

We are delighted to present the inaugural issue of the “Bulletin” Scientific Journal, established under the auspices of the “GITASTGH” Scientific-Educational Public Organization.

The journal features the best articles from the "Modern Challenges of a Knowledge-Based Society" conference, presented as vital innovative projects.

In a world of ever-changing information, our journal strives to be a true reflection of the world we speak of with such passion: deep, diverse, and enlightening.

Our mission is more than just publishing articles; it is about creating a vibrant dialogue between national traditions and international standards. We believe that by uniting the efforts of seasoned scholars and talented students, we can fully unlock the scientific and educational potential of our country.

May the pages of this journal serve as a source of new ideas and professional growth for you. We wish you bold discoveries and endless inspiration!

Conference Overview

The official launch of the conference titled "Modern Challenges of a Knowledge-Based Society" was announced by Professor Anahit Grigoryan, PhD in Economics, President of the Gitastgh Scientific-Educational Public Organization. Ashkhen Yuzbashyan, PhD in Philology, Associate Professor and Academic Secretary wished Gitastgh new scientific and prospective horizons. Liana Karapetyan, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor and Head of Scientific Journal Innovation Integration, delivered a speech on the global challenges of a knowledge-based society. Valuable insights were also shared by the members of the journal's editorial board: Natalia Gevorgyan, PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, and Gayane Yeghiazaryan, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor.

New ideas and conceptual solutions were successfully mapped out.

We wish you endless inspiration, bold discoveries, and highly fruitful scientific achievements!

President of the “Gitastgh” Scientific-Educational Public Organization:
Anahit Grigoryan

Добро пожаловать в первый выпуск!

Мы рады представить вам первый выпуск научного журнала «Вестник», созданного под эгидой научно-образовательной общественной организации «Гитастьх».

В журнале представлены лучшие статьи конференции на тему „Современные вызовы общества, основанного на знаниях“ в качестве жизненно важных инновационных проектов.

В мире, где информация меняется каждую секунду, наш журнал стремится стать тем самым отражением мира, о котором мы говорим с такой любовью: глубоким, многообразным и просвещающим.

Наша миссия — не просто публикация статей, а создание живого диалога между национальными традициями и международными стандартами. Мы верим, что через объединение усилий опытных ученых и талантливых студентов мы сможем максимально раскрыть научно-образовательный потенциал нашей страны.

Пусть страницы нашего журнала станут для вас источником новых идей и профессионального роста. Желаем вам смелых открытий и неиссякаемого вдохновения!

Обзор конференции:

Официальный старт конференции под названием «Современные вызовы общества, основанного на знаниях» объявила президент научно-образовательной общественной организации «Гитастьх», к.э.н., профессор Анаит Григорян. Перспективных научных горизонтов пожелала научный секретарь «Гитастьх», кандидат филологических наук, доцент Ашхен Юзбашян. О глобальных вызовах общества, основанного на знаниях, выступила ответственная за инновационное развитие научного журнала, кандидат педагогических наук, доцент Лиана Карапетян. Своими мнениями также поделились члены редакционной коллегии научного журнала: кандидат психологических наук, доцент Наталия Геворгян и кандидат педагогических наук, доцент Гаяне Егиазарян.

Были определены направления для новых идей и концептуальных решений.

Желаем вам бесконечного вдохновения, смелых открытий и плодотворных научных достижений!

Президент научно-образовательной общественной организации «Гитастьх»:
Анаит Григорян

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Բովանդակություն.....7

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՐՎԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գրիգորյան Ա. Մ. Ապրանքանիշի գեղարվեստական նախագծման ժամանակակից մարտահրավերները ազգային կարողությունների զարգացման եզրույթում.....10
 Ավետիսյան Մ. Հ., Գրիգորյան Ա. Մ. Քյոթահիայի հախճապակեգործության ազգային կերտվածքների վերաիմաստավորումը ժամանակակից կիրառական արվեստում.....21
 Եղիազարյան Գ. Լ. Հայկական ճարտարապետության և հագուստի հորինվածքի համակարգման առանձնահատկությունները, հեռանկարները.....33

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ և ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Յուզբաշյան Ա. Լ. Խորհրդանշական բառերը հայերենում և նրանց ուսուցումը ավագ դպրոցում.....43
 Գևորգյան Ն. Է. Ընտանեկան դաստիարակությունը որպես շեղվող վարկի շտկման միջոց.....56

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Նալչաջյան Վ. Թ. Թոչող սարքերի դեմ պաշտպանության օպտիմալ մակարդակի որոշումը.....70

ԶԵԿՈՒՅՑ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ և ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Կարապետյան Լ. Կ. Գեներատիվ ԱԲ-ն որպես անվտանգ միջավայր լեզվական տագնապայնությունը հաղթահարելու համար.....83

Հեղինակներ.....90

Հոդվածին ներկայացվող պահանջները.....92

CONTENTS

Contents.....	8
---------------	---

SOCIAL SCIENCES

ART STUDIES

Grigoryan A. M. Modern Challenges of Brand Artistic Design in the Context of National Capacity Development.....	10
Avetisyan M. H., Grigoryan A. M. Reinterpretation of Kütahya Ceramics in Contemporary Applied Art.....	21
Yeghiazaryan G. L. Compositional Features and Prospects of the Synthesis of Armenian Architecture and Costume Design.....	33

PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Yuzbashyan A. L. Symbolic Words in Armenian and Their Teaching in High School.....	43
Gevorgyan N. E. Family Upbringing as a Means of Correcting Deviant Behavior.....	56

ECONOMICS

Nalchajyan V. T. Defining the Optimal Level of protection from Flying Devices.....	70
--	----

REPORT

PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Karapetyan L. K. Generative AI as a Safe Environment for Overcoming Language Anxiety.....	83
---	----

Authors.....	90
Requirements for Articles.....	93

СОДЕРЖАНИЕ

Содержание.....	9
-----------------	---

СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Григорян А. М. Современные вызовы художественного проектирования бренда в контексте развития национальных возможностей	10
Аветисян М. А., Григорян А. М. Переосмысление кютахийской керамики в современном декоративно-прикладном искусстве.....	21
Егiazарян Г. Л. Композиционные особенности и перспективы синтеза армянской архитектуры и дизайна костюма.....	33

ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

Юзбашян А. Л. Символические слова в армянском языке и их преподавание в старшей школе.....	43
Геворгян Н. Э. Семейное воспитание как средство коррекции отклоняющегося поведения.....	56

ЭКОНОМИКА

Налчаджян В. Т. Определение оптимального уровня защиты от летательных устройств.....	70
--	----

ДОКЛАД

ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

Карапетян Л. К. Генеративный ИИ как безопасная среда для преодоления языковой тревожности.....	83
--	----

Авторы.....	91
Требования, предъявляемые к статьям.....	94

ՀՏԴ 658.512.2

<https://doi.org/10.67819/30453267-26.1ag1-01>

**ԱՊՐԱՆՔԱՆԻՇԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԾՄԱՆ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵԶՐՈՒՅԹՈՒՄ**

Անահիտ Մ. Գրիգորյան

Մ. Մաշտոցի անվան համալսարան,
Երևան, Հերացի փ., 2/1 շենք,
e-mail: hitgrigoryan@mail.ru
ORSID ID: 0009-0007-9292-8672

Ամփոփում

Կազմակերպության ապրանքանիշի գեղարվեստական նախագծումը հայեցակարգային գործընթաց է, որտեղ կազմակերպության իմիջի ձևավորումը և ներկայացումը թիրախային լսարանին մարքեթինգային գործառնություն ունի: Այս համատեքստում գեղարվեստական նախագծման բաղկացուցիչներ են հանդիսանում գաղափարների ձևավորման-սինթեզման, աշխատանքային հայեցակարգի մշակման, էքսիզավորման, երկչափ-եռաչափ գրաֆիկական մոդելավորման, իրատեսականության գնահատման, փորձանմուշի ստեղծման համալիր գործառնությունները՝ նպատակաուղղված կայուն և արդյունավետ հայեցակարգային հիմունքներով ապրանքանիշի ձևավորմանը:

Աշխատանքում ներկայացվել է ապրանքանիշի ձևավորման, զարգացման, առաջխաղացման նորարարական մեթոդաբանությունը ապրանքանիշի ոճի ստեղծման, իմիջի ձևավորման և կայունացման համատեքստում: Այսօրինակ մեթոդաբանությունը հենվում է նախորդ մոդելների վերլուծության, լավագույն փորձի ինտեգրման վրա, ինչի արդյունքում առաջադրվում են նորարարական լուծումներ համապատասխան միջազգայնացման միտումներին[1]:

Հիմնաբաներ. ապրանքանիշի գեղարվեստական նախագծում, սիմվոլիկ հայեցակարգ, փորձառական հայեցակարգ, գործառական հայեցակարգ, ազգային կարողություններ, ապրանքանիշի ոճ:

Նորույթը

Ազգային մշակույթի յուրօրինակությամբ, գլոբալ մարտահրավերներին դիմակայող ապրանքանիշի գեղարվեստական նախագծման գործընթացը առաջադրել ենք փորձառական-գործառական հայեցակարգի մեթոդաբանությամբ՝ ապրանքանիշը ներկայացնելու էսթետիկական,

ճանաչողական գործառույթներով, ներքին և արտաքին շուկայի պահանջարկը բավարարելու միտվածությամբ:

Ազգային ապրանքանիշի միջազգայնացման եզրույթում առաջադրել ենք էկլեկտիզմի և ազգային նախազարդումների համակցությամբ ապրանքանիշի ոճայնություն՝ բնորոշվող օրիգինալությամբ և նրբաոճությամբ:

Այս մեթոդաբանությամբ իմիջի ձևավորման, առաջխաղացման եզրույթում լուծվում է ազգային մշակույթի ճանաչման, տեխնոլոգիական ներուժի կուտակման, միջազգային փորձառությունից կլանման կարողությունների ձևավորման գործընթացը, ինչը գլոբալ մարտահրավերներին դիմակայող ազգային կարողությունների զարգացման գրավականն է:

Ներածություն

Ապրանքանիշի գեղարվեստական նախագծումը ապրանքանիշի ոճի ստեղծումն է գրաֆիկական լեզվի միջոցներով[2,3,4,5]՝ գրաֆիկական մոդելավորմամբ ավանդական թուղթ մատիտ միջավայրում և համակարգչային վիրտուալ տարածությունում՝ ձևակազմական, նյութական-գուներանգային, գեղարվեստական մոդելավորման բաղկացուցիչներով: Այս եզրույթում մշակվում և առաջադրվում է ապրանքանիշի հորինվածքային մոդելների հավաքածուն, ապրանքանշանը, կարգախոսը, գովազդման միջոցները, փաթեթավորումը:

Գեղարվեստական նախագծման ամերիկյան հետազոտող և տեսաբան Սթիվեն Հելլերը ապրանքանիշի իմիջը համարում է հավաքական կերպարի ոճային արտահայտչականություն սերտաճած ժամանակին և տարածությանը: Այն օգտագործվում է առանձին հեղինակի կամ հեղինակների խմբի աշխարհայացքային յուրօրինակությունները արտահայտելու համար:

Ազգային ապրանքանիշի ձևավորման եզրույթում մի ոճը սերտաճում է մյուսին, նրանք ճյուղավորվում են, հարատևում միմյանց զուգահեռ:

Միջազգային ոճը ձևավորվում է գլոբալ պահանջմունքների և աշխարհայացքային մոտեցումների ամբողջականության եզրույթում:

Հետազոտության մեթոդաբանությունը

Հետազոտությունն իրականացրել ենք գիտամեթոդական գրականության վերլուծության, ազգային մշակութային արժեքների հետազոտության, ազգային ապրանքանիշերի ձևավորման փորձի ուսումնասիրության համատեքստում: Հետազոտությունը իրականացվել է համեմատական-վիճակագրական վերլուծությունների, համադրման, լավագույն փորձի գնահատման մեթոդաբանությամբ:

Հետազոտություն

Հետազոտության նպատակը ազգային մշակույթի յուրօրինակությամբ, գլոբալ մարտահրավերներին դիմակայող ապրանքանիշի ձևավորման և զարգացման մեթոդաբանության ստեղծումն է, ինչը ենթադրում է փորձառական-գործառնական հայեցակարգային միտում՝ ապրանքանիշը ներկայացնելու էսթետիկական, ճանաչողական գործառույթներով, սպառողական կարիքները լու-

ծելու հնարավորությունների մակարդակում: Այս մեթոդաբանությամբ իմիջի տարածման և վերահսկման եզրույթում լուծվում է ազգային մշակութի ճանաչման, տեխնոլոգիական ներուժի կուտակման, միջազգային փորձառությունից կլանման կարողությունների զարգացումը՝ ինչը գլոբալ մարտահրավերներին դիմակայող ազգային կարողությունների զարգացման գրավականն է[6,7,8,9]:

Ապրանքանիշի գեղարվեստական նախագծման նորարարական գաղափարները փոխարինում են մեկը մյուսին և ժամանակի ընթացքում դառնում շոշափելի: Նմանօրինակ գաղափարները որպես օրինաչափություն ի հայտ են գալիս կեցության տարբեր ձևերում և կյանքի են կոչվում արդյունաբերության մեջ, իսկ փորձագետները ճշգրիտ կանխատեսում են նորարարական միտումների ազդեցությունը ապրանքանիշի ձևավորման, զարգացման, արդյունաբերական դիզայնի և ընդհանրապես դիզայնի վրա[6,7]:

Նորարարական գաղափարները երբեք կարճաժամկետ, անհետևանք չեն լինում: Դրանք աստիճանաբար թափանցում են կեցություն՝ ձեռք բերելով ժողովրդականություն: Ի վերջո դրանք մղվում են երկրորդ պլան՝ վերածվելով պակաս պահանջված գաղափարների:

Նոր ապրանքանիշի ձևավորման, զարգացման առավել վաղ շրջանում գեղարվեստական նախագծումը հակադրվում է նախորդ մոդելների նախագծման միտումներին՝ առաջադրելու նորարարական լուծումներ դիմակայող ժամանակակից մարտահրավերներին:

Առավել նեղ իմաստով ապրանքանիշի գեղարվեստական նախագծումը ապրանքանիշի ոճի ստեղծումն է գրաֆիկական լեզվի միջոցներով՝ գրաֆիկական մոդելավորմամբ ավանդական թուղթ մատիտ միջավայրում և համակարգչային վիրտուալ տարածությունում՝ ձևակազմական, նյութական-գուներանգային, գեղարվեստական մոդելավորման բաղկացուցիչներով[10,11]: Այս եզրույթում մշակվում և առաջադրվում է ապրանքանիշի հորինվածքային մոդելների հավաքածուն. ապրանքանշանը, կարգախոսը, գովազդման միջոցները, փաթեթավորումը՝ արտահայտելու մարտահրավերներին դիմակայող նորաճ ապրանքանիշը:

Ապրանքանիշի իմիջի ընկալումը պայմանավորող գործոնները առաջադրել ենք հայեցակարգային մոտեցումներում՝ տարբերակված սիմվոլիկ, փորձառական, գործառական բաղկացուցիչներով: Վերոնշյալ հայեցակարգերի համակցությամբ ներկայացվող ապրանքանիշը շուկայում իմիջի հստակ ճանաչելիություն ունի իմիջի տարածման և վերահսկման եզրույթում:

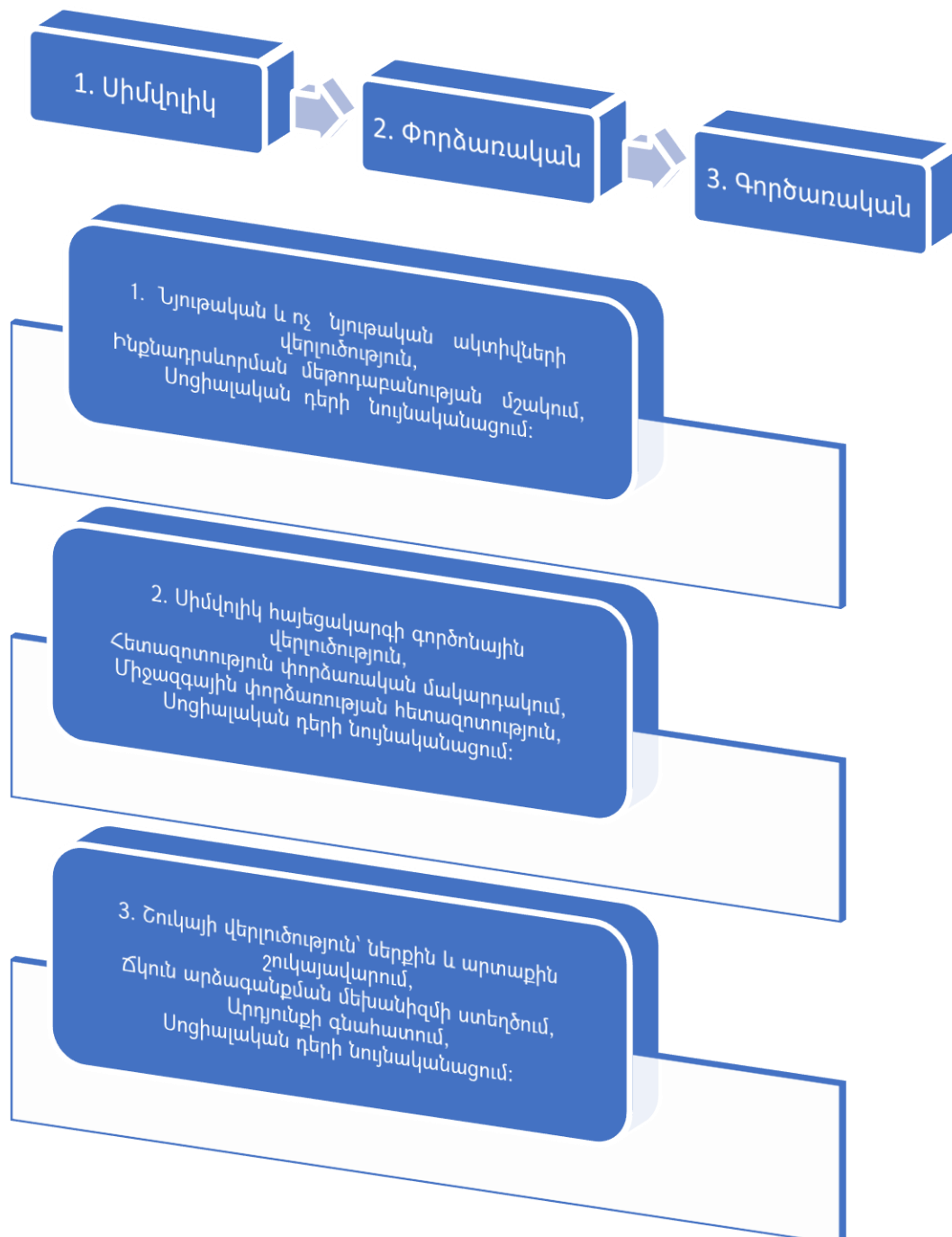
Գլոբալ մարտահրավերներին դիմակայող ապրանքանիշի ազգային կարողությունների զարգացումը ենթադրում է փորձառական-գործառական հայեցակարգային միտում՝ ապրանքանիշը ներկայացնելու էսթետիկական, ճանաչողական գործառույթներով, սպառողական կարիքները լուծելու հնարավորությունների մակարդակում: Այս մեթոդաբանությամբ իմիջի տարածման և վերահսկման եզրույթում լուծվում է ազգային մշակութի ճանաչման, տեխնոլոգիական ներուժի կուտակման, միջազգային փորձառությունից կլանման կարողությունների զարգացումը՝ դիմակայելու գլոբալ մարտահրավերներին:

Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ տնտեսական իրավիճակով պայմանավորված ապրանքանիշի սիմվոլիկ հայեցակարգը լուծում է նորաստեղծ կազմակերպությունների ինքնադրսևորման, սոցիալական դերերի նույնականացման խնդիրը հայրենական շուկայի առաջարկ-պահանջարկի օրինաչափություններին համահունչ: Գերտերությունների եզրույթում կազմակերպությունների ապրանքանիշի սիմվոլիկ հայեցակարգային միտվածությունը նույնականացվում է խոշոր կազմակերպությունների ձևավորման հետ, ինչը իր մեջ ներառում է գործառական,

մասամբ փորձառական հայեցակարգերի համակցությունը: Նմանօրինակ ապրանքանիշներ ձևավորվում են Ճապոնիայի, Չինաստանի նորտեխնոլոգիական միջավայրում, որտեղ գեղարվեստական նախագծման եզրույթում ծախսվում են արդյունքի սպառողական արժեքի մոտ 5 տոկոսը:

Հայկական մշակութային-տեխնոլոգիական կարողությունների եզրույթում գլոբալ մարտահրավերներին դիմակայող ապրանքանիշերի ձևավորման հայեցակարգային միտումները ներկայացնենք սիմվոլիկ հայեցակարգից փորձառական գործառական հայեցակարգի անցումով հետևյալ աղյուսակային արտահայտությամբ.

Աղյուսակ 1. Ապրանքանիշի ձևավորման հայեցակարգ:

Գլոբալ մարտահրավերներին դիմակայող ապրանքանիշի ազգային կարողությունների գնահատումը ներկայացնենք անալիտիկ վերլուծական արտահայտությամբ հետևյալ կերպ.

$$ԱԿ \sim S^N_Կ + ԿԿ (1),$$

որտեղ

ԱԿ- ազգային կարողություններն են արտահայտված նյութական ծախսումներով՝ դրամ,

S^N_Կ- տեխնոլոգիական ներուժի կուտակումն է սիմվոլիկ հայեցակարգի եզրույթում՝ ներքին շուկայավարման և հետազոտությունների հենքով, արտահայտված նյութական ծախսումներով՝ դրամ,

ԿԿ- կլանման կարողություններն են միջազգային փորձառության ձեռքբերման եզրույթում, արտահայտված նյութական ծախսումներով՝ դրամ:

Ապրանքանիշի գեղարվեստական նախագծման ազգային կարողությունների գնահատման մեթոդաբանությունը տարածվում է կենցաղային ապրանքներից մինչև բարձր տեխնոլոգիական արտադրանք թողարկող կազմակերպությունների, տեղեկատվական սպասարկման, ցանցային համագործակցության կազմակերպությունների եզրույթը՝ միջազգային պահանջներին համապատասխան և գլոբալ մարտահրավերներին դիմակայող արդյունք ստեղծելու համար: Այս համատեքստում առաջնային խնդիրը ազգային մշակույթի պահպանումը և նորովի առաջադրումն է նորարարական լուծումներում:

Գեղարվեստական նախագծման սիմվոլիկ-փորձառական-գործառնական հայեցակարգերի եզրույթում ստեղծվում են՝

1. գրքային նախագծեր և պատկերազարդումներ,
2. բացիկներ և նամականիշներ,
3. հուշանվերային արտադրանք,
4. կազմակերպության կորպորատիվ ոճ.
- 4.1. գովազդային և տեղեկատվական պաստառներ,
 - 4.2. բուկլետ, մենյու,
 - 4.3. այցեքարտ,
 - 4.4. հրավիրատոմս,
 - 4.5. փաթեթավորում,
5. տեսահոլովակներ,
6. համացանցային կայքեր:

Կիրառական ոլորտի արվեստագետների ստեղծագործությունները կրում են գեղագիտական բարձր ճաշակի դրոշմ՝ արտահայտված ձևերի ու գույների ճկուն լեզվով, ստեղծելու էսթետիկորեն կատարյալ իրեր առօրյա կյանքի բոլոր ասպեկտներում[4,10,11]:

Այսօր կոնստրուկտիվիզմի, մոդեռնիզմի, դինամիկ, ռետրո, կրեատիվ ոճերի, կիրառության եզրույթում[12,13,14,15] ոճային նորարարությունները որպես մշակույթների, գույների և ձևերի խառնուրդ, ստեղծում են եզակի, հաճախ անսպասելի և գեղեցիկ համադրություն՝ առանց մեկ կոնկրետ ոճի սահմանափակման, որտեղ հիմնականը ինքնատիպությունն ու անհատականությունն է, ինչը էկլեկտիզմի արտահայտչականությունն է միջազգայնացման ձևաչափում:

Մեր հետազոտությունների արդյունքում փաստում ենք, որ ազգային ապրանքանիշի միջազգայնացման լեզուն էկլեկտիզմի և հեղինակային նախազարդումների համակցությունն է: Այն բնորոշվում է օրիգինալ դասավորությամբ, ստեղծման ժամանակատարությամբ և մեծ նյութական ծախսումներով[16,17,18,19,20]:

Գեղարվեստական նախագծման ռաիվիրաները՝ ճարտարապետներն ու նկարիչները, հերքում էին համաչափությունը, զարդանախշերը՝ նախապատվություն տալով անհամաչափ կառուցվածքներին, ինչը մասամբ ենթադրում էր ազգային ոճի տարալուծում: Ժամանակի պահանջն է առավել բնական նախշերի, ոչ ստանդարտ համամասնությունների, անհամաչափությունների ներմուծումը, ինչը անհրաժեշտ է կիրառել հոգուտ ազգային-մշակութային պահպանության: Այս համատեքստում ապրանքանիշի կառուցվածքային-գործառական բնորոշիչների փոփոխությունը ենթադրում է օբյեկտիվ իրականության փոփոխություն՝ գլոբալ զարգացումներին համահունչ, ազգային մշակույթի պահպանությամբ:

Պատկերային արտահայտությամբ ներկայացնենք ազգային մշակույթի նորարարական դրսևորումները՝ գլոբալ մարտահրավերներին դիմակայող ազգային կարողությունների զարգացման համատեքստում.

Նկ. 1 Աքսեսուարներ հայկական զարդանախշերով:

Նկ. 2 Կենցաղային իրեր հայկական զարդանախշերով:

Եզրահանգում

Ապրանքանիշի գեղարվեստական նախագծման ազգային կարողությունների զարգացման համատեքստում կառաջադրվեն հետևյալ նորարարական լուծումները.

- կառուցվածքային համակարգերը հարստացնել անհամաչափ կառուցվածքներով՝ համաչափական համակարգի ճեղքման կամ դեկորների ներմուծման մեթոդաբանությամբ՝ ավանդական համաչափական տարրերի պահպանման սկզբունքով,
- կառուցվածքային լուծումներում ներմուծել ազգային զարդանախշեր՝ երկրաչափական, բնապատկերային արտահայտչականությամբ՝ ազգային մշակույթը նորովի արտահայտելու միտումով,
- ստեղծել բնական նյութերի և նոր նյութերի կոնտրաստային համակցություններ ազգային ոճը նորովի արտահայտելու համար, այդ թվում՝ բնական քարերի, մարմարի և օրգանական ապակու համակցմամբ կառուցվածքների ստեղծմամբ,
- կառուցվածքային լուծումներում ներմուծել ազգային բովանդակությունն արտահայտող դեկորների կոնտրաստային շեշտադրումներ՝ ներդաշնակ արդյունքի գործառնականությամբ:

Գրականություն

1. **Park C. W., Jaworski B. J., MacInnis D. J.**, Strategic Brand Concept-Image Management // Journal of Marketing, 1986, Vol. 50, No. 4 (October), Pp. 135–145.
2. **Розенсон И. А.**, Основы теории дизайна, СПб., Питер, 2006, 224 с., ISBN 5-469-01143-7.
3. **Тюэмлоу Э.**, Графический дизайн. Фирменный стиль, новейшие технологии и креативные идеи, М., АСТ, Астрель, 2007, 256 с., ISBN 5-17-041011-5.
4. **Fiell C., Fiell P.**, Contemporary Graphic Design, Köln, Taschen Publishers, 2008, 559 p., ISBN 978-3-8228-5269-9.
5. **Wiedemann J., Taborda F.**, Latin-American Graphic Design, Köln, Taschen Publishers, 2008, 544 p., ISBN 978-3-8228-4035-1.
6. **Шарков Ф. И.**, Магия бренда: Брендинг как маркетинговая коммуникация: учеб. пособие, М., Альфа-Пресс, 2006, 266 с., ISBN 5-94280-171-1.
7. **Шарков Ф. И., Ткачев В. А.**, Брендинг и культура организации, М., Издательство «Перспектива», 2003, 223 с., ISBN 5-94907-008-9.
8. **Muzellec L., Lambkin M.**, Corporate rebranding: destroying, transferring or creating brand equity // European Journal of Marketing, 2006, Vol. 40, No. 7/8, Pp. 803–824, DOI: 10.1108/03090560610670007.
9. **Sinclair R.**, The Encyclopaedia of Brands & Branding in South Africa, Johannesburg, Affinity Advertising and Publishing, 1999, P. 15.
10. **Գրիգորյան Ա. Մ.**, Ծավալատարածական հորինվածքների գեղարվեստականության անալիտիկ մոդելավորումը // ՀԱՊՀ Բանբեր. Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ, էլեկտրոնիկա, ռադիոտեխնիկա, Երևան, 2017, համար 2, էջ 61–70:

11. **Grigoryan A. M., Vardanyan M. V.**, Modeling the Realistic Compositions in the Context of Developing National Possibilities // A collection of scientific articles / Mesrop Mashtots University, Yerevan, 2023, Pp. 10–21, ORCID ID: 0009-0007-9292-8672.
12. **Dawson P., Foster J., Seddon T., Adams S.**, Graphic Design Rules: 365 Essential Design Dos and Don'ts, London, Frances Lincoln, 2017, 384 p.
13. **Jarzombek M.**, Joseph August Lux: Werkbund Promoter, Historian of a Lost Modernity // Journal of the Society of Architectural Historians, 2004, Vol. 63, No. 1 (June), Pp. 202–219.
14. **Froissart R.**, Avant-garde et tradition dans les arts du décor en France: lectures critiques autour de Guillaume Janneau, Aix-en-Provence, Université de Provence, Aix-Marseille, 2011, P. 73.
15. **Baker W. F.**, Structural Innovation // Tall Buildings and Urban Habitat: Cities in the Third Millennium, New York, Spon Press, 2001, Pp. 481–493, ISBN 0-415-23241-4.
16. **Whittick A.**, European Architecture in the Twentieth Century, New York, Leonard Hill Books, 1974, 1st ed., Pp. 17–27.
17. **Hamlin T.**, The Rise of Eclecticism in New York // Journal of the Society of Architectural Historians, 1952, Vol. 11, No. 2, Pp. 3–8.
18. **Pile J.**, A History of Interior Design, London, Laurence King Publishing, 2005, 3rd ed., Pp. 305–327.
19. **Cruickshank D.**, Sir Banister Fletcher's A History of Architecture, London, Architectural Press, 1996, 20th ed., Pp. 1483–1484.
20. **Meeks C.**, Creative Eclecticism // Journal of the Society of Architectural Historians, 1953, Vol. 12, No. 4, Pp. 15–18.

MODERN CHALLENGES OF BRAND ARTISTIC DESIGN IN THE CONTEXT OF NATIONAL CAPACITY DEVELOPMENT

Anahit M. Grigoryan

University named after M. Mashtots,
Yerevan, M. Heratsi St., 2/1,
e-mail: hitgrigoryan@mail.ru,
ORSID ID: 0009-0007-9292-8672

Abstract

The artistic design of a brand is a conceptual process where the formation and presentation of a company's image serve a marketing function targeted at a specific audience. In this context, the components of artistic design include the complex functions of idea generation and synthesis, development of a working concept, sketching, two- and three-dimensional graphic modeling, feasibility evaluation, and prototyping — all aimed at creating a stable and effective conceptual foundation for brand identity.

This study presents an innovative methodology for the creation, development, and promotion of a brand within the framework of style formation, image creation, and consolidation. Based on the

analysis of previous models and the integration of best practices, this approach delivers innovative solutions that align with current globalization trends.

Keywords: artistic brand design, symbolic concept, experiential concept, functional concept, national capacities, brand style.

Novelty

Taking into account the uniqueness of national culture, we propose an experiential-functional conceptual methodology for artistic brand design capable of addressing global challenges. This approach presents the brand through aesthetic and cognitive functions, aiming to meet both domestic and international market demands.

In the context of national brand internationalization, we propose an eclectic stylistic approach that combines national ornamentation with modern aesthetics, characterized by originality and refined style.

Through this methodology, the processes of image creation and advancement contribute to national cultural recognition, the accumulation of technological potential, and the assimilation of international experience — thus ensuring the development of resilient national capacities capable of withstanding global challenges.

Conclusion

Within the framework of national capacity development, the following innovative solutions are proposed for artistic brand design:

- Enrich structural systems with asymmetrical compositions through symmetry disruption or decorative insertion while preserving traditional symmetrical elements.
- Integrate national ornaments — geometric or natural motifs — into design structures to give new expression to national culture.
- Create contrasting combinations of natural and modern materials to reinterpret national style, including the use of stone, marble, and organic glass structures.
- Introduce decorative contrasts reflecting national content into structural solutions to enhance the harmony and functionality of the final design.

СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ БРЕНДА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ

Анаит М. Григорян

Университет им. М.Маштоца,

Ереван, ул. Гераци, 2/1,

e-mail: hitgrigoryan@mail.ru

ORSID ID: 0009-0007-9292-8672

Аннотация

Художественное проектирование бренда представляет собой концептуальный процесс, в котором формирование и представление имиджа организации выполняет маркетинговую функцию, направленную на целевую аудиторию. В данном контексте составляющими художественного проектирования являются формирование и синтез идей, разработка рабочего концепта, эскизирование, двух- и трёхмерное графическое моделирование, оценка реалистичности и создание прототипов — комплексные функции, направленные на создание устойчивой и эффективной концептуальной базы бренда.

В работе представлена инновационная методология создания, развития и продвижения бренда в контексте формирования стиля, имиджа и его устойчивости. Данная методология основывается на анализе существующих моделей и интеграции лучших практик, что приводит к разработке инновационных решений, соответствующих современным тенденциям глобализации.

Ключевые слова: художественное проектирование бренда, символическая концепция, опытная концепция, функциональная концепция, национальные возможности, стиль бренда.

Новизна

С учётом самобытности национальной культуры нами предложена опытно-функциональная концептуальная методология художественного проектирования бренда, способная противостоять глобальным вызовам. Данный подход представляет бренд через эстетические и когнитивные функции, ориентируясь на удовлетворение потребностей как внутреннего, так и внешнего рынков.

В контексте интернационализации национального бренда предлагается эклектичный стиль, сочетающий национальные орнаменты и современную эстетику, характеризующийся оригинальностью и изысканностью.

Предложенная методология в процессе формирования и продвижения имиджа способствует признанию национальной культуры, накоплению технологического потенциала и усвоению международного опыта, что является залогом развития устойчивых национальных возможностей, способных противостоять глобальным вызовам.

Закключение

В рамках развития национальных возможностей в художественном проектировании бренда предлагаются следующие инновационные решения:

- Обогащение структурных систем асимметричными композициями посредством методологии нарушения симметрии или введения декоративных элементов при сохранении традиционных симметричных основ.
- Внедрение национальных орнаментов — геометрических и природных мотивов — в структурные решения для нового выражения национальной культуры.
- Создание контрастных сочетаний природных и современных материалов для нового воплощения национального стиля, включая использование природного камня, мрамора и органического стекла.
- Введение контрастных декоративных акцентов, отражающих национальное содержание, в структурные решения для достижения гармоничного и функционального результата.

Երաշխավորվորվել է տպագրության 9. 06. 2026 թվականին:

ՀՏԴ 738:7.036

<https://doi.org/10.67819/30453267-26.1qh1-02>

**ՔՅՈԹԱՀԻԱՅԻ ՀԱԽՃԱՊԱԿԵԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՐՏՎԱԾՔՆԵՐԻ
ՎԵՐԱԻՄԱՍՏԱՎՈՐՈՒՄԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏՈՒՄ**

Մերի Հ. Ավետիսյան

Մ. Մաշտոցի անվան համալսարան,
Երևան, Հերացի փ., 2/1 շենք,
e-mail: avetisyanmeri1997@mail.ru

Անահիտ Մ. Գրիգորյան

Մ. Մաշտոցի անվան համալսարան,
Երևան, Հերացի փ., 2/1 շենք,
e-mail: hitgrigoryan@mail.ru
ORCID ID: 0009-0007-9292-8672

Ամփոփում

Աշխատանքում հետազոտվել է Քյոթահիայի հայկական դեկորատիվ կիրառական արվեստի ոճային առանձնահատկությունները, մասնավորապես, հախճապակեգործության բարձրարժեք նմուշները: Քյոթահիայի կիրառական արվեստի կրոնական, բարոյախրատական, երբեմն նույնիսկ խաղարկային պատկերագրությունները վկայում են արհեստագործական միջավայրի մշակութային արտահայտչականության մասին[1]:

Աշխատանքում ներկայացվել է Քյոթահիայի կերամիկայի, խեցեգործական կերտվածքների ուսումնասիրությունը՝ բացահայտելու խաչմերուկվող մշակույթների, ավանդույթների դարաշրջանը, երբ արվեստը ոչ միայն ծաղկում էր, այլև ծառայում էր որպես ազգային ինքնության, համայնքային հիշողության և գեղագիտական փորձի կրող: Այն հենք է հանդիսանում ժամանակակից կիրառական արվեստի համար՝ իր բազմաշերտությամբ և ոճական համադրություններով[2,3]: Ուսումնասիրվել են Քյոթահիայի կավակերտ ձևակազմությունների աշխարհայացքային միտումները՝ արտահայտված տեղական հայկական ավանդույթների, պարսկական, սելջուկյան և բյուզանդական արվեստների գեղարվեստական լեզուներով: Առաջադրվել են նորարարական լուծումներ ազգային ձևագոյացման հենքով հախճապակեգործության ժամանակակից հորինվածքներ ստեղծելու համար[4,5]:

Հիմնաբաներ. կավակերտ ձևակազմություն, խեցեգործական կերտվածք, բուսական և երկրաչափական զարդանախշեր, ազգային ձևագոյացման հենք, գեղարվեստական նորարարություն:

Նորույթը

Վերջին տարիներին կատարված գիտական հետազոտությունները՝ ինչպես թուրքական, այնպես էլ հայկական և միջազգային շրջանակներում, վերածել են Քյոթահիյան արվեստաբանական, պատմական նշանակության կենտրոնի[6,7,8]: Արբակ Մխիթարյանի աշխատություններում լուսաբանվում են Քյոթահիյայի հայ վարպետների դեկորատիվ կիրառական արվեստում ներգրավվածության մասին՝ սկսած ձևագոյացման տեխնիկայից մինչև պատկերագրական լուծումները[8,9]:

Աշխատանքում ուսումնասիրել ենք Քյոթահիյայի հախճապակեգործությունը՝ կավից խեցեգործական կերտվածքների, դրոշմազարդարված դեկորատիվ սալերի ոճային առանձնահատկությունների դիտարկմամբ, որոնք հայկական, հունական եկեղեցիների, օսմանյան մզկիթների ինտերիերում որպես զարդարանքի միջոցներ էին հանդիսանում:

Քյոթահիյայի հախճապակեգործության ազգային ձևագոյացումներին ժամանակակից նորարարական միտումների համադրմամբ առաջադրել ենք նորաոճ լուծումներ՝ դիմակայող միջազգայնացման մարտահրավերներին.

- հանաչափական համակարգի մասնատման և անհամաչափ տարրերի ներմուծման միջոցով[8] կստեղծվեն նորաոճ, ազգային կարողություններով հորինվածքներ ավանդական համաչափական տարրերի գերակա պահպանությամբ,
- ազգային զարդանախշերի և նորաոճ հորինվածքների համակցմամբ կստեղծվեն նորաոճ, ազգային կարողություններով հորինվածքներ՝ երկրաչափական, բուսական, կենդանական նախշազարդումներով նորովի ընդգծելու նորաոճությունը,
- նորաոճ հախճապակե հորինվածքներում ազգային բովանդակությունն արտահայտող դեկորների շեշտադրումներով կձևավորվեն տեկտոնական համակարգեր ներդաշնակ հորինվածքի գործառնականությամբ:

Ներածություն

Քյոթահիյայի հախճապակեգործությունը, իր բովանդակային հարուստ ժառանգությամբ, ստեղծագործական նրբություններով ու պատմական խոսքով, շարունակում է մնալ մշակութային ինքնության հզոր խորհրդանիշ: Նրա ուսումնասիրության, պահպանման և հանրահռչակման խնդիրները արդիական են ինչպես ակադեմիական, այնպես էլ պետական և միջազգային մակարդակներում: Միայն այս կերպ հնարավոր է բարձրարվեստ ժառանգությունը ըստ արժանվույն գնահատել համաշխարհային մշակութային ժառանգության համատեքստում:

Հետազոտության մեթոդաբանությունը

Գիտական գրականության ուսումնասիրության, պատմագրական-վերլուծական դիտարկումների՝ վերացարկման, համեմատական վերլուծությունների մեթոդաբանությամբ, հետազոտվել է Քյոթահիայի հախճապակեգործության համաժամանակյա շքեղությունն ու բազմազանությունը, ինչը արդիական է այժմյան կիրառական արվեստում: Այս ժառանգությունը վերաիմաստավորվում է անցյալի փառահեղության տարրերի պահպանությամբ և նորովի լուծումներով:

Հետազոտություն

Հին հույների պատմական հայրենիքում՝ Փոյուգիա, հիմնադրվել է Քյոթահիան: Ավելի ուշ այն թրքացել է թուրք օղուզների մշտական հոսքի հետևանքով:

20-րդ դարի հայ արվեստաբան, արվեստագիտության դոկտոր Նոնա Ստեփանյանը Քյոթահիայի հայկական արվեստի մասին գրում է[6]. «16-17-րդ դարերում տիրող հանգամանքներում գեղարվեստական ստեղծագործությունը փոխում է իր կողմնորոշումը, առավել տարածում են ձեռք բերում առօրյայի հետ անմիջականորեն կապված արվեստները, կենցաղային տնտեսությունը, այդ թվում՝ կիրառական արվեստը: Կիրառական արվեստի տարբեր տեսակներն ու ճյուղերը պահպանում են առավել վաղ ժամանակների դեկորատիվ կիրառական արվեստի առանձնահատկությունները, ժամանակի յուրահատկությունները, ժողովրդականությունը և տարածվում են նորովի: Ուշ միջնադարը այն ժամանակն է, երբ ամբողջ աշխարհում հայ վարպետները ամրապնդում են իրենց հեղինակությունը»[1,6]:

16-րդ դարում Քյոթահիան Իզնիկի մրցակիցն էր կերամիկայի և ներկված սալիկների արտադրության մեջ: Մեծ թվով հայ վարպետներ զբաղվում էին կերամիկական իրերի արտադրությամբ: Քյոթահիայի հայկական արտադրանքը հայտնի էր ամբողջ աշխարհում: Դրանք զարդարում էին թագավորական և իշխանական սեղանները: Օսմանյան սուլթանները ևս իրենց սպասքը պատվիրում էին Քյոթահիայի հայ վարպետներին: Քյոթահիայի հայ խեցեգործները մեծ ավանդ ունեն տարածաշրջանի խեցեգործության զարգացման գործում: Քյոթահիան կերամիկական արդյունաբերության օսմանյան հայտնի կենտրոնն էր՝ մզկիթների, եկեղեցիների և պաշտոնական շենքերի կառուցապատման սալիկների արտադրության ասպարեզում[1,9]:

Քյոթահիայի հախճապակեգործության մասին շատ արվեստաբաններ վկայում են սկսած 16-րդ դարից, սակայն դեռ 14-րդ դարում այստեղ ապաստանել են Անիի, Դվինի հայերը և պարսկահայերը: Ռուս արվեստաբան, մշակութաբան՝ Յուրի Միլլերը[10] գրում է, որ խեցեգործական արտադրանքը գոյություն է ունեցել 17- դարում, սակայն հայ խորհրդային արվեստաբան և մշակույթի վաստակավոր գործիչ՝ Սերիկ Դավթյանը[11] փաստում է 1510թ. Սևրի թանգարանում պահվող նմուշի մասին՝ մի բաժկաման հայերեն մակագրությամբ, ինչը վկայում է հայ վարպետների հախճապակու արտադրության փորձի մասին դեռևս Անիի և Դվինի ժամանակներից[9]:

Նկ. 1 Քյոթահիայի Հախճապակյա բաժկաման. 1510 թվական:

Այս մշակույթի շարունակությունն է Քյոթահիայի հախճապակեգործությունը: 1928թ. «Ամենուն տարեցույցում» Համբարձում Զորդանը[12, 13] խոսելով հայկական հախճապակու մասին գրում է. «Դեռ վերջերս ` 1912 -ին Անիի եկեղեցու մեջ, որոշ առարկաների հետ գտնվեցին նաև թանկարժեք հախճապակյա ամանների մասեր, շատ նուրբ ջնարակներով, որոնք արաբերեն վերտառություններ են կրում այն պատճառով, որ Հայաստանի գեղարվեստական արտադրությունները, մասնավորապես կավե ամանները մեծ ընդունելություն են գտել և սուղ գնահատվում էին ամբողջ արաբական աշխարհում»[12]:

Նկ. 2 Քյոթահիայի Հախճապակյա ջնարակված ամաններ:

Ստեղծագործելով նոր միջավայրում հայ վարպետները կրել են տեղական ավանդույթների ազդեցությունը, բայց շարունակել են պահել ազգային արվեստի ուղին: Հայ վարպետների աշխատանքներում կային իսլամական տարրեր, քանի որ հայ պատվիրատուների հետ մեկտեղ կային մուսուլման պատվիրատուներ, որոնց համար կերտվում էր իսլամական մոտիվներով հորինվածք: Այս պարագայում մեծ դերակատարում ուներ պատվիրատուի ճաշակը[14]:

Կատարողական սկզբունքների մեջ կար միասնություն, որը արտահայտվում էր իրի ձևի, նյութի և կիրառելիության մեջ՝ համակցված բովանդակությանը կամ գաղափարին: Ծագումնաբանության և փոխազդեցությունների հարցը Քյոթահիայի հախճապակու արվեստի ամենավիճելի հարցերից է: Օրինակ Յուրի Միլլերը նշում է, որ հայ վարպետները ստեղծագործել են քրիստոնեական թեմաներով, նաև հայոց պատմության նշանավոր անձանց դիմանկարներ են կերտել: Սակայն նա չի առանձնացնում Քյոթահիայի արվեստը թուրքական խեցեգործությունից, ավելին այն համարում էր վերջինիս շարունակությունը[12]:

Քյոթահիայի հախճապակին տարբերվում է ձևի և նկարազարդումների յուրօրինակությամբ: Նկատվում են երկու տարբեր աշխարհայացքային միտումներ՝ հայկական և մուսուլմանական թեմաներով, բայց կատարողական և գեղարվեստական սկզբունքները նման են:

Նկ. 3 Քյոթահիայի հայկական և մուսուլմանական հախճապակյա նմուշներ:

Քյոթահիայի արվեստը արմատներով հայկական է, դիտվում է միջարևելյան արվեստում, այդ իսկ պատճառով խոսում ենք հայկական արվեստի հետ սերտ առնչությունների մասին: Քյոթահիայի ամբողջ արտադրանքը կարելի է բաժանել երեք խմբի՝ սպասք, երեսպատման սալիկներ և եկեղեցական ջահերի ձվաձև կախիկներ: Եթե սպասքը և սալիկները ընդունվում էին մուսուլմանական աշխարհում, ապա ձվաձև կախիկները զուտ հայկական էին, սերտորեն կապված քրիստոնեությանը: Հետաքրքիր է, որ նույն ձվաձև կախիկի ձևանմուշի վրա արված ավետարանական թեմաներով զարդանախշերը և մուսուլմանական մոտիվներով արված բուսական զարդանախշերը արտահայտում են երկու մշակույթների ավանդույթները:

Քյոթահիայի դեկորատիվ կիրառական արվեստը արտահայտվել է վառ գույների գործածմամբ, բուսական և երկրաչափական զարդանախշերով, ինչպես նաև կրոնական, բարոյախրատական, երբեմն նույնիսկ խաղարկային պատկերազրույթամբ, ինչը հստակորեն վկայում է Քյոթահիայի կիրառական արվեստի համաժամանակյա տնտեսական և արհեստագործական բնույթի մասին:

Հախճապակյա առարկաների բազմազանությունը, շքեղությունը, նյութի ամրությունը հռչակել են Քյոթահիայի հայ վարպետներին արևելյան և եվրոպական շուկաներում: Հայատառ արծա-

նագրություններով, հայ վարպետների ստորագրություններով ու դրոշմներով առարկաները խոսում են Քյոթահիայի հայկական խեցեգործական դպրոցի մասին: Քյոթահիայի խեցեգործության մեջ առաջնահերթ էր դեկորատիվ սալիկների արտադրությունը, որոնք կիրառվել են հայկական և հունական եկեղեցիները, օսմանյան մզկիթները հարդարելու համար: Հախճապակու մեջ իշխող էր կապույտի և սպիտակի գունային զուգորդումը անթափանց ջնարակային նկարագրով[1,9]:

Նմանօրինակ նմուշներից շատերը պահպանվում են Էջմիածնում, Երուսաղեմի Հայոց պատրիարքարանում և այլուր: Այս ժառանգությունը անհրաժեշտ է վերաիմաստավորել ոչ միայն որպես անցյալի փառահեղ մնացորդ, այլ որպես շարունակական ներշնչման աղբյուր արվեստագետների, մշակութաբանների, և ընդհանրապես հասարակության համար[15]:

Հայ վարպետները կավագործության ասպարեզում գեղարվեստական բարձր ճաշակի և նորարարությունների ձևավորողն էին: Հայ վարպետների մասնագիտական փորձառությունը և գեղարվեստական մոտեցումները պահպանեցին հայկական միջնադարյան ժառանգությունը, մյուս կողմից սինթեզեցին նորը համապատասխան տվյալ ժամանակաշրջանի ոճին և գեղագիտությանը[7]:

Քյոթահիայի կերամիկայի ուսումնասիրությունը բացահայտում է խաչմերուկվող մշակույթները, ավանդույթներն ու քաղաքական անցքերը: Այն արտացոլում է մի դարաշրջան, երբ ծաղկող արվեստը հանդիսանում էր ազգային ինքնության, համայնքային հիշողության և գեղագիտական փորձի կրող: Այն իր բազմաշերտությամբ և ոճային համադրություններով հենք է հանդիսանում ժամանակակից կիրառական արվեստի համար[16]:

Նկ. 4 Քյոթահիայի կերամիկական արվեստի նմուշները:

Քյոթահիայի կավագործական- կերամիկական արվեստը բաժանվում է սպասքի, երեսպատման սալիկների և եկեղեցական ջահերի ձվաձև կախիկների: Սպասքը և սալիկները ընդունվում էին մուսուլմանական աշխարհում՝ զարդանախշված բուսական ոլորավուն դեկորներով, աստղաձև և երկրաչափական հորինվածքներով: Այս զուգադրումը վկայում է ոչ միայն տարբեր մշակույթների փոխազդեցության, այլև մշակութային համակեցության, փոխըմբռնման մասին, որը ձևավորվել էր Քյոթահիայի բազմամշակութային կենտրոնում:

Հայ վարպետների հախճասալիկներով զարդարված են Երուսաղեմի Սուրբ Հակոբյանց վանքի Հարության տաճարը, Կեսարիայի Սուրբ Կարապետ վանքի Հրեշտակապետաց եկեղեցին, Կոստանդնուպոլսի և Նոր Զուլայի եկեղեցիները[15]:

Ձվաձև կախիկները եկեղեցական ջահերի կախիկներ էին, որոնք կիրառվում էին եկեղեցիների ինտերիերում: Դրանց ձևակազմություններն ու նախշազարդումներն ունեին կրոնական բովանդակություն և գեղագիտական պահանջ: Ձվաձև կախիկները հանդիսանում էին եկեղեցական խորհրդանիշներ՝ արտահայտող հարության, հավերժության և սրբության գաղափարները: Դրանց վրա հաճախ պատկերվում էին Ավետարանի պատկերներ, խաչեր, հրեշտակներ կամ սրբերի խորհրդանշաններ, որոնք փոխանցում էին կրոնական և ազգային ինքնության բովանդակություն: Հրեշտակների թևերը միագույն կանաչ են, մազերը սև, դեմքի ֆոնը սպիտակ: Աչքերը լայն են, կլոր, բիբի շարժումը դեպի կողմ և դեպի քունքը գնացող: Որոշ դեպքերում հրեշտակների թևերի չորս անկյուններում խաչեր են նկարվում: Խաչերը պարզ գրաֆիկայով ծաղկախաչեր են: Գծային առումով հայկական տիպի դիմանկարները Քյոթահիայի և Անիի, Դվինի հախճապակեգործության մեջ ընդհանուր են, գույնով տարբեր:

Հրավարդ Հակոբյանը բնորոշում է[17]. «այստեղ աշխուժություն է մտցնում գույնը»: Ձևը, գույնը և գիծը ոճական հենակետերն են, որոնք համագործակցելով գաղափարի հետ ծնում են արվեստի ստեղծագործություն: Ծավալի դինամիկայից բխում է գծի դինամիկան, որն ակնհայտ է կախիկների նկարազարդման մեջ:

Ձվաձև կախիկները նյութական վկայություններ են մի ժամանակաշրջանի, երբ Քյոթահիան հանդիսանում էր ոչ միայն արհեստագործական կենտրոն, այլ նաև մշակութային խաչմերուկ: Դրանք հայկական կիրառական արվեստի զարգացումների, փոխազդեցությունների և ժառանգության պահպանման գործընթացների վկայություններն են:

Հախճապակեգործության լավագույն նմուշները պահպանվում են Էրմիտաժում, Լուվրում, Վենետիկի Սուրբ Ղազարի Մխիթարյան Միաբանության թանգարանում[18, 19, 20]:

Այսօր Գյումրու խեցեգործությունը շարունակում է Քյոթահիայի խեցեգործության հայկական ավանդույթները: Այն շաղկապում է երկու քաղաքակրթությունները խեցե նրբագույն հորինվածքներով[9]:

Եզրահանգում

Քյոթահիայի հախճապակեգործության ձևագոյացման հիմքում հայկական մանրանկարչությունն է զուսպ գունային լուծումներով: Գունային լուծումներին դեղինի, կանաչի, դարչնագույնի, կարմիրի, վարդագույնի կոնտրաստային համակցմամբ ջնարակված կավե հորինվածքներից առաջարկում ենք ստեղծել նրբագույն ապակեշող հորինվածքներ ավանդական տեխնոլոգիայի կիրառությամբ:

Առաջարկում ենք ձվաձև կախազարդի հարթության վրա գծային շարժմանը լրացնող ծավալային շարժեր՝ համաչափ և անհամաչափ դեկորների կիրառությամբ: Այս դեպքում ձևակազմությունը նյութականությունը, գունային լուծումները ոճային հենակետեր են՝ համակցված

գաղափարին կամ բովանդակությանը: Ծավալային դինամիկան հայկական ավանդական հենքով ժամանակակից հախճապակեգործության նորովի արտահայտությունն է:

Գրականություն

1. **Kurdian H.**, Armenian Ceramic Art of Kütahya, Jerusalem, St. James Armenian Patriarchate Press (Gulbenkian Fund), 1978, 160 p.
2. **Ղազարյան Մ. Մ.**, Հայկական կիրառական արվեստ, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1983, 140 էջ:
3. **Մխիթարյան Ա.**, Քյոթահիայի հայկական արվեստը, Երևան, 2010, 144 էջ:
4. **Pope A.**, A Survey of Persian Art, London, O.U.P., 1964, 14 volumes, 2800 p.
5. **Mango C.**, Byzantine Architecture, Milan, 1986, 215 p.
6. **Ստեփանյան Ն.**, Միջնադարյան Հայաստանի կիրառական արվեստը, Լենինգրադ, ԳԱ հրատարակչություն, 1981, 162 էջ:
7. **Ստեփանյան Ն.**, Հայկական կիրառական արվեստ, Երևան, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, 1985, 208 էջ:
8. **Մխիթարյան Ա.**, Քյոթահիայի հայկական արվեստը, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2010, 144 էջ:
9. **Դավթյան Ս. Շ.**, Հայ խեցեգործության պատմություն, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1972, 180 էջ:
10. **Միլլեր Յու.**, Թուրքիայի գեղարվեստական կերամիկա, Լենինգրադ, Ավրորա հրատարակչություն, 1972, 184 էջ:
11. **Դավթյան Ս. Շ.**, Դրվագներ հայկական միջնադարյան կիրառական արվեստի պատմությունից, Երևան, ԳԱ հրատարակչություն, 1981, 180 էջ:
12. **Հապճիենճյան Թ.**, Ամենուն տարեցոյցը, Փարիզ, «Մասիս» տպարան, 1928, 656 էջ:
13. **Տեր-Վարդանյան Հ.**, Հայ հախճապակին, Կ. Պոլիս, Համբարձում Զորդանի տպարան, 1928, 32 էջ:
14. **Grube E.**, Islamic Pottery of the Medieval Period, New York, Faber and Faber, 1976, 384 p.
15. **Kanaan-Kedar N.**, The Armenian Ceramics of Jerusalem: Three Generations, 1919-2003, Jerusalem, Yad Izhak Ben-Zvi / Eretz Israel Museum, 2003, 166 p.
16. **Allan J. W.**, Islamic Ceramics, London, Ashmolean Museum, 1991, 44 p.
17. **Հակոբյան Հ.**, Վասպուրականի մանրանկարչությունը, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1976, 164 էջ:
18. **Makariou S.**, Les arts de l'Islam au musée du Louvre (Official Catalogue), Paris, Éditions Hazan / Musée du Louvre, 2012, 448 p.
19. **Иванов А. А.**, Искусство стран ислама. Керамика и металл в собрании Эрмитажа, Санкт-Петербург, Издательство Государственного Эрмитажа, 2004, 240 с.
20. **Զեքիյան Լ.**, Սուրբ Ղազար կղզի. Մխիթարեան Միաբանութիւնը և թանգարանները, Վենետիկ, Տպարան Սուրբ Ղազար, 1990, 144 էջ:

**REINTERPRETATION OF KÜTAHYA CERAMICS IN CONTEMPORARY
APPLIED ART**

Meri A. Avetisyan

University named after M. Mashtots,
Yerevan, M. Heratsi St., 2/1,
e-mail: avetisyanmeri1997@mail.ru

Anahit M. Grigoryan

University named after M. Mashtots,
Yerevan, M. Heratsi St., 2/1,
e-mail: hitgrigoryan@mail.ru,
ORSID ID: 0009-0007-9292-8672

Abstract

The paper explores the stylistic characteristics of Armenian decorative applied art in Kütahya, focusing particularly on high-value specimens of faience and ceramic craftsmanship. The religious, moral-didactic, and at times playful or narrative iconography of Kütahya's applied art reflects the profound cultural expressiveness of the local artisanal environment.

The study presents a comprehensive examination of Kütahya ceramics and pottery, aiming to reveal an epoch of intersecting cultures and traditions, when art not only flourished but also served as a vital carrier of national identity, communal memory, and unique aesthetic experience. This multilayered and stylistically diverse heritage forms a solid foundation for contemporary applied art. The research investigates the worldview tendencies embodied in Kütahya ceramic forms, expressed through the artistic languages of traditional Armenian, as well as Persian, Seljuk, and Byzantine art. Innovative design solutions are proposed for creating contemporary ceramic compositions based on national principles of form-generation.

Keywords: ceramic composition, pottery forms, floral and geometric ornaments, foundation of national design, artistic innovation.

Novelty

Recent global and regional scholarly research has repositioned Kütahya as a prominent hub of art-historical and cultural significance. The works of Arbak Mkhitarian explicitly highlight the substantial involvement of Armenian masters in Kütahya's decorative applied arts, spanning from technological form-generation techniques to original iconographic solutions.

In this study, Kütahya craftsmanship is examined through a detailed analysis of the stylistic features of pottery structures and embossed decorative tiles that historically adorned the interiors of Armenian and Greek churches, as well as Ottoman mosques.

By synthesizing national traditions with contemporary innovative trends, we propose new artistic solutions capable of responding to the challenges of globalization and preserving local identity:

- **Transformation of Proportional Systems:** By fragmenting classical symmetrical systems and introducing asymmetrical elements, new contemporary compositions are created, while strictly maintaining the dominance of traditional structural architecture.
- **Ornamental Synthesis:** Through the integration of national ornaments into modern design forms, unique compositions featuring geometric, floral, and zoomorphic patterns are developed to accentuate contemporary styling.
- **Tectonic Harmony:** By emphasizing decorative elements that convey national thematic content, balanced tectonic systems are formed, ensuring that artistic expression is seamlessly aligned with the functionality of the piece.

Conclusion

At the core of Kütahya ceramic design lies the tradition of Armenian miniature art, notable for its restrained and noble color palette. By combining contrasting tones of yellow, green, brown, red, and pink, we propose to create refined, glass-glazed compositions with a brilliant luster, executed through authentic traditional technologies.

As a practical application, it is suggested to enhance the design of traditional egg-shaped pendants by introducing volumetric, plastic movements that complement linear dynamics through the calculated use of both symmetrical and asymmetrical decors. In this approach, the structural form, materiality, and color solutions serve as pivotal stylistic reference points interconnected with the core concept and content of the artwork. The volumetric dynamics thus emerge as a fundamentally new, modern expression of Kütahya ceramic art, deeply rooted in Armenian cultural heritage.

**ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ КЮТАХИЙСКОЙ КЕРАМИКИ В СОВРЕМЕННОМ
ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМ ИСКУССТВЕ**

Мери А. Аветисян

Университет им. М.Маштоца,
Ереван, ул. Гераци, 2/1,
e-mail: avetisyanmeri1997@mail.ru

Анаит М. Григорян

Университет им. М.Маштоца,
Ереван, ул. Гераци, 2/1,
e-mail: hitgrigoryan@mail.ru
ORSID ID: 0009-0007-9292-8672

Аннотация

В работе исследуются стилевые особенности армянского декоративно-прикладного искусства Кютахии, в частности высокохудожественные образцы фаянсового и керамического ремесла. Религиозная, морально-назидательная, а порой и повествовательно-игровая иконография кютахийского искусства отражает глубокую культурную выразительность местной ремесленной среды.

В исследовании представлен анализ кютахийской керамики и гончарных изделий с целью воссоздания картины эпохи пересечения культур и традиций, когда искусство не только процветало, но и служило носителем национальной идентичности, коллективной памяти и уникального эстетического опыта. Это многоуровневое и стилистически разнообразное наследие служит прочным фундаментом для современного декоративно-прикладного искусства. В статье рассмотрены мировоззренческие тенденции кютахийских керамических форм, выраженные через художественные языки традиционного армянского, а также персидского, сельджукского и византийского искусства. Предложены инновационные решения для создания современных композиций на основе национальных принципов формообразования.

Ключевые слова: керамическая композиция, гончарные формы, растительные и геометрические орнаменты, основы национального формообразования, художественные инновации.

Новизна

В последние годы научные исследования как турецкие, так и армянские и международные превратили Кютахию в центр художественно-исторического и культурного значения. В трудах Арбака Мхитаряна освещается участие армянских мастеров в декоративно-прикладном искусстве Кютахии от технологических методов формообразования до иконографических решений.

В данной работе исследуется кютахийское гончарное ремесло посредством анализа керамических конструкций и рельефно-декорированных плит, которые использовались в качестве украшений интерьеров армянских и греческих церквей, а также османских мечетей.

На основе сочетания национальных традиций и современных инновационных тенденций предлагаются следующие новые художественные решения, отвечающие вызовам глобализации:

- Создание новых композиций с преобладанием традиционной симметрии посредством фрагментации симметричных систем и введения асимметричных элементов.
- Формирование новых композиций посредством объединения национальных орнаментов и современных дизайнерских решений с геометрическими, растительными и зооморфными мотивами, подчёркивающими современный стиль.
- Формирование тектонических систем с декоративными акцентами, выражающими национальное содержание и обеспечивающими гармонию и функциональность композиции.

Заключение

В основе кютахийского формообразования лежит армянская миниатюра с её сдержанными цветовыми решениями. Путём сочетания контрастных оттенков жёлтого, зелёного, коричневого, красного и розового предлагается создавать изящные глазурованные композиции с применением традиционной технологии.

Предлагается усовершенствовать дизайн подвесок яйцевидной формы, дополнив линейное движение объёмными формами посредством симметричных и асимметричных декоров. В данном подходе форма, материал и цветовые решения становятся стилистическими опорными точками, связанными с идеей и содержанием произведения. Объёмная динамика в этом случае является современным переосмыслением кютахийской керамики на основе армянских художественных традиций.

Երաշխավորվորվել է տպագրության 11. 06. 2026 թվականին:

ՀՏԴ 72(479.25):7.05:687.1

<https://doi.org/10.67819/30453267-26.1hc1-03>

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱԴԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱԳՈՒՍՏԻ ՀՈՐԻՆՎԱԾՔԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Գայանե Լ. Եղիազարյան

Մ. Մաշտոցի անվան համալսարան,
Երևան, Հերացի փ., 2/1 շենք,
Խ.Աբովյանի անվան մանկավարժական համալսարան,
Երևան, Տիգրան Մեծի պող., 17շենք,
e-mail: design69@rambler.ru

Ամփոփում

Սույն հետազոտությունը նվիրված է հայկական ճարտարապետական ժառանգության զարդանախշային համակարգի և ժամանակակից բարձրարվեստ հագուստի դիզայնի միջև հորինվածքային փոխկապակցվածության ուսումնասիրությանը: Հետազոտական աշխատանքում հայկական միջնադարյան ճարտարապետության դեկորատիվ-պլաստիկ խոսքը, լեզուն վերաիմաստավորվել է ժամանակակից հարսանեկան բարձր նորաձևության (haute couture) հագուստի հորինվածքում: Քննարկվում են ճարտարապետական հորինվածքի՝ համաչափության, ռիթմի, ծավալատարածական հարաբերությունների, ուղղահայաց դինամիկայի, համաչափության և զարդանախշային ինտեգրման սկզբունքները, որոնք վերաիմաստավորվում են հագուստի կառուցվածքային համակարգում: Հետազոտական աշխատանքում որպես օրինակ դիտարկվում է հայկական շքեղ հարսանեկան հանդերձանքի մոդելը, որի ասեղնագործական դեկորը սինթեզված է հայկական տաճարաշինության և խաչքարային արվեստի գաղափարներով: Այն մշակութային ժառանգության նորովի արտահայտման, կերպավորման միջոց է:

Հիմնաբառեր. հայկական ճարտարապետություն, հագուստի դիզայն, հայկական ասեղնագործություն, մշակութային ժառանգություն, նորաձևություն, սինթեզ:

Նորույթը

Հետազոտական աշխատանքում համադրվել են հայկական եկեղեցիների, վանքային համալիրների գմբեթների, կամարների, խաչքարերի բուսական, երկրաչափական զարդանախշային լուծումները ժամանակակից հարսանեկան հագուստի կառուցվածքային և դեկորատիվ լուծումներին՝ առանցքային բաղադրիչների համակարգման, վերակազմավորման միջոցներով, ինչը մշակութային ժառանգության պահպանության և նորովի արտահայտման, վերակերպավորման, սերունդներին ազգային մշակույթի փոխանցման միջոց է:

Ներածություն

Միջազգայնացման հավաստագրման եզրույթում ազգային ինքնության արտահայտումը նորաձևության մեջ ձեռք է բերում առանձնահատուկ նշանակություն: Ժամանակակից բարձր նորաձևության ոլորտում առավել ակտուալ է դառնում ազգային մշակութային ժառանգության վերագնահատումը՝ որպես նոր գեղարվեստական լեզվի ձևավորման հիմք: Հայկական ճարտարապետությունը՝ իր հոյակերտ ծավալային համակարգերով, հարուստ զարդանախշերով, քարավեստի մանրակրկիտ մշակմամբ և խորհրդանշական շերտերով, հանդիսանում է հագուստի ձևաստեղծման բացառիկ աղբյուր:

XXI դարի նորաձևության համաշխարհային զարգացումները վկայում են ազգային մշակութային ժառանգության վերաիմաստավորման աճող միտումների մասին[1]: Միջազգայնացման պայմաններում ազգային ինքնության պահպանության խնդիրը դառնում է առավել կարևոր, հատկապես արվեստի և նորաձևության ոլորտներում, որտեղ մշակութային խորհրդանիշերը վերաճում են ժամանակակից գեղարվեստական լեզվի: Այս համատեքստում հայկական ճարտարապետությունը դիտարկվում է ոչ միայն որպես պատմամշակութային ժառանգություն, այլև որպես հագուստի հորինվածքային մոդելավորման և ձևաստեղծ մտածողության կարևոր աղբյուր: Հայկական եկեղեցաշինությունն առանձնանում է ուղղահայաց, վերսլաց տարրերի գերակայությամբ, գմբեթային կառուցվածքներով, ռիթմիկ ճարտարապետական համակարգերով և հարուստ քարաքանդակային զարդարվեստով, որոնք կարող են վերաձևավորվել հագուստի գեղարվեստական կառուցվածքի:

Հետազոտության մեթոդաբանությունը

Հետազոտության նպատակը հայկական ճարտարապետության հորինվածքային առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունն է և կիրառության հնարավորությունների դիտարկումը հայկական հարսանեկան հագուստի հորինվածքում, դրանց համակարգման գիտական հիմնավորումը: Այս համատեքստում իրականացրել ենք ճարտարապետական հորինվածքի մասնատման, տարրերի հատկանիշների դիտարկման, նորովի վերտառման, հագուստի հորինվածքում վերաիմաստավորման վերլուծական-փորձառական մեթոդաբանությունը:

Խնդրի արդիականությունը պայմանավորված է.

1. ազգային ինքնության պահպանման անհրաժեշտությամբ,
2. հայկական մշակութային ժառանգության արդիականացման և նորովի փոխանցման պահանջով,
3. ժամանակակից հայկական դիզայնի ձևավորման միտումներով,
4. հայկական բարձրարվեստ հարսանեկան հագուստի մոդելավորման անհրաժեշտությամբ,
5. ճարտարապետության և հագուստի միջև միջառարկայական կապերի հետազոտության կարևորությամբ:

Այս պայմաններում մշակել ենք գիտականորեն հիմնավորված համակարգ, որը հնարավորություն կընձեռի ճարտարապետական ձևերը, ռիթմերը, ծավալները և զարդանախշերը փոխակերպել ժամանակակից հագուստային համակարգերի:

Հետազոտությունում կիրառել ենք համեմատական արվեստաբանական վերլուծության, ձևաբանական և հորինվածքային վերլուծության, մշակութաբանական վերլուծության, նախագծային մոդելավորման, պատմահամեմատական դիտարկման մեթոդները:

Հետազոտություն

Հայկական ճարտարապետությունը ձևավորվել է հազարամյակների ընթացքում՝ ներառելով մոնումենտալություն, առանցքակենտրոն համաչափություն և խորհրդանշական պատկերային համակարգ[2]: Հայկական միջնադարյան եկեղեցիները հաճախ ունեն կոնաձև կամ բրգաձև գմբեթներ, որոնք ստեղծում են վերելքի և հոգևոր բարձրացման գաղափար[3]: Այս առանձնահատկությունները կարող են դառնալ ժամանակակից հայկական հարսանեկան հագուստի սիլուետային հորինվածքի կարևոր նախատիպեր:

Ժամանակակից նորաձևության մեջ աճում է ազգային մշակութային խորհրդանիշերի կիրառության անհրաժեշտությունը: Համաշխարհային նորաձևության տներում կիրառվում են ազգային մոտիվների, մշակութային խորհրդանիշների վերաիմաստավորումները[4,5]: Սակայն հայկական մշակութային ժառանգության, հատկապես հայկական ճարտարապետության հորինվածքային առանձնահատկությունների համակարգված կիրառությունը հայկական հարսանեկան բարձրարվեստ հագուստի նախագծման մեջ դեռևս բավարար չափով ուսումնասիրված չէ:

Հայկական ճարտարապետության կարևորագույն հորինվածքային առանձնահատկություններից է ուղղահայաց հորինվածքային համակարգը, որը ստեղծում է վերելքի և հոգևոր շարժման գաղափար: Այս սկզբունքը արտահայտել ենք հարսանեկան հագուստի երկարաձիգ ուրվագծերի, համաչափ առանցքային համակարգի, երկար քողի և ուղղահայաց ասեղնագործական շերտերի միջոցներով:

Հարսանեկան հագուստի հորինվածքում առանձնակի կարևորություն ունեն դիման ու համաչափությունը: Հայկական սյունաշարերը, կամարները և պատուհանային հորինվածքները արտահայտվում են կրկնություններով, որոնք հագուստի հորինվածքում կերպավորվում են դեկորատիվ շերտավորումներով, ասեղնագործական դիմերով և ծալքավորումներով:

Հետազոտության գերակա խնդիրներն են՝

- Հայկական ճարտարապետության զարդանախշային համակարգի կառուցվածքային առանձնահատկությունների դիտարկումը:
- Ճարտարապետական ձևերի փոխակերպման և կիրառելիության հնարավորությունների հետազոտությունը հագուստի հորինվածքում:
- Ազգային ճարտարապետության դեկորի հագուստի հորինվածքում ինտեգրման խնդիրների բացահայտումը:
- Ժամանակակից հայկական հարսանեկան հագուստի գեղարվեստական մոդելի ձևաստեղծումը:
- Հայկական հարսանեկան հագուստի հորինվածքային մոդելի համակարգման տեսության մշակումը:

Որպես ուսումնասիրության տեսական հիմք դիտարկվել են հայկական միջնադարյան ճարտարապետական համալիրները՝ Գեղարդի վանական համալիր, Նորավանք, Հաղպատի վանական համալիր, Զվարթնոց տաճար, ինչպես նաև հայկական խաչքարային արվեստը՝ որպես

զարդանախշային համակարգ: Խաչքարերը բնութագրվում են արևային, հավերժության, բուսական և երկրաչափական մոտիվների համադրությամբ, նմուշների յուրօրինակ հորինվածքային արտահայտչականությամբ:

Հայկական հարսանեկան հագուստի հորինվածքում ճարտարապետական մոտիվների կիրառումը պետք է իրականացվի ոչ թե մեխանիկական պատճենման, այլ ստեղծագործական վերաիմաստավորման սկզբունքով: Հագուստի սիլուետը կարող է կառուցվել հայկական տաճարի կառուցվածքային տրամաբանությամբ՝ ընդգծված առանցքային համաչափությամբ, աստիճանական ծավալային ընդլայնմամբ, ռիթմով և վերսլացությամբ:

Ասեղնագործական համակարգում նպատակահարմար է կիրառել հայկական խաչքարային արվեստի բուսական և երկրաչափական զարդամոտիվները, որոնք ներառում են հավերժության նշաններ, արևային խորհրդանիշներ, խաղողի որթ, նռան պատկերային համակարգ և բարդ գծային հորինվածքներ: UNESCO-ի տվյալներով հայկական խաչքարերը կրում են խորհրդանշական և ծիսական նշանակություն, իսկ դրանց զարդաքանդակային կառուցվածքները տարբերվում են բացառիկ բազմազանությամբ:

Հայկական հարսանեկան հագուստի հորինվածքին ճարտարապետության փոխանցելի հատկանիշներն են՝

1. Ուղղահայաց դոմինանտությունը. հայկական տաճարներին բնորոշ ուղղահայաց հորինվածքային զարգացումը, որն արտահայտում է վերելք, հոգևոր բարձրացում և մոնումենտալություն: Այս սկզբունքը հագուստի հորինվածքում արտահայտվում է երկարաձիգ ուրվագծերով, երկար քողով, ուղղահայաց ասեղնագործական առանցքներով, ինչը արտահայտված է նկար 1-ում:

Նկ.1 Ուղղահայաց դոմինանտությունը հագուստի հորինվածքում:

2. Ռիթմը և համաչափությունը. կամարների, սյունաշարերի և պատուհանային լուծումների աճող կրկնությունները, որը հագուստում արտահայտվում է ասեղնագործության շերտայնությամբ, կրկնվող դեկորատիվ լուծումներով և թևքերի հորինվածքով[4]:

3. Չարդանախշային սիմվոլիզմը. Հայկական զարդանախշերը հաճախ կրում են խորհրդանշական բովանդակություն. խաղողի ողկույզը՝ պտղաբերություն, նուրը՝ կյանք, խաչաձև համակարգը՝ հավերժություն, արևային մոտիվները՝ լուսավորություն:

Նախագծվող հայկական շքեղ հարսանեկան հագուստում ճարտարապետական մոտիվների կիրառությունը դրսևորվում է.

- Ծավալատարածական համակարգում. հագուստի ծավալային կառուցվածքը հիշեցնում է հայկական տաճարի սիլուետը՝ ընդգծված կենտրոնական առանցքով և լայնացող ներքևի հատվածով՝ նման գմբեթային հորինվածքի:
- Ասեղնագործական լուծումներում. ասեղնագործության զարդանախշերը սինթեզված են խաչքարերի երկրաչափական համակարգերից, .կամարային ռիթմերից, հայկական որմնաքանդակային դեկորից, միջնադարյան մանրանկարչական մոտիվներից:

Հարսանյաց հագուստ գխազարդերը կարևոր նշանակություն ունեն հագուստի հորինվածքային համակարգը ամբողջացնելու և ավարտուն տպավորություն ստեղծելու առումով:

Գլխազարդը դիտարկվում է որպես ճարտարապետական պսակաձև հորինվածք՝ հիշեցնող հայկական գմբեթների ու թագաձև սաղավարտների պլաստիկան, իսկ բազմաշերտ քողը՝ որպես տարածական շարունակություն:

Հետազոտության ընթացքում բացահայտվել են հորինվածքային մի շարք խնդիրներ.

1. Դեկորի գերբեռնվածության վտանգը (նկ.2). ճարտարապետական զարդանախշերի անմիջական կրկնօրինակումը կարող է հանգեցնել տեսողական ծանրաբեռնվածության[6,7]:

Նկ. 2 Դեկորի գերբեռնվածությունը հայկական հարսանեկան հագուստում:

2. Ազգայինի և ժամանակակիցի հավասարակշռության անհրաժեշտությունը. (նկ.3) Կարևոր խնդիր է պահպանել հայկական ինքնությունը՝ միաժամանակ ստեղծելով միջազգային արդի պահանջներին համապատասխան կերպար:

Նկ. 3 Ազգայինի և ժամանակակիցի հավասարակշռությունը
հայկական հարսանեկան հագուստում:

3. Գործառականությունը. ծանր ասեղնագործությունը և ծավալային կառուցվածքները կարող են սահմանափակել շարժունակությունը[8]:

4. Սինթեզի գեղարվեստական ամբողջականությունը. ճարտարապետության և հագուստի դիզայնի միջև կապը պետք է լինի ոչ թե մակերեսային մեջբերում, այլ խորքային հորինվածքային վերաիմաստավորում[6]:

Եզրահանգում

Ժամանակակից նորաձևության մեջ ազգային մշակույթի ինտեգրումը հանդիսանում է մշակութային դիմադրության և ինքնության պահպանման միջոց[9]: Հայկական ճարտարապետության հորինվածքային սկզբունքների կիրառությունը բարձրարվեստ հարսանեկան հագուստում հնարավորություն է ընձեռում ստեղծելու ազգային բարձրագույն նորաձևություն, որն ունի միջազգային ներկայացուցչական ներուժ[10]:

Ներկայացված հարսանեկան կերպարը կարող է դիտարկվել որպես «ապագայի հայկական նորաձևության թանգարանային մոդել», որտեղ ազգային ժառանգությունը վերածվել է ժամանակակից գեղարվեստական լեզվի:

Այս համատեքստում եզրահանգում ենք.

- Հայկական ճարտարապետությունը հանդիսանում է հագուստի դիզայնի հզոր ձևաստեղծ աղբյուր:
- Ճարտարապետական զարդանախշերի սինթեզը հարսանեկան հագուստում ձևավորում է ինքնատիպ ազգային նորաձևական լեզու[11]:
- Հորինվածքային ամբողջականության մեջ անհրաժեշտաբար պահպանվում են հավասարակշռությունը դեկորի և ծավալային համակարգի միջև:
- Հայկական հարսանեկան բարձրարվեստ հագուստը հանդիսանում է ազգային մշակութային բրենդ միջազգային նորաձևության ասպարեզում:

Գրականություն

1. **Տարազի հավաքածու:** Պատկերագիրք-կատալոգ, Երևան, Երևան քաղաքի պատմության թանգարան, 2008, 36 էջ:
2. **Թորամանյան Թ.,** Հայկական ճարտարապետություն, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 1942, 864 էջ:
3. **Հայկական զարդարվեստ և ճարտարապետություն,** Երևան, Հայաստան հրատարակչություն, 1978, 128 էջ:
4. **Հարությունյան Վ. Մ.,** Հայկական ճարտարապետության պատմություն, Երևան, «Լույս» պետական հրատարակչություն, 1992, 631 էջ:
5. **Հայկական տարազ XVIII-XIX դարեր:** Ալբոմ-կատալոգ (Հայաստանի պատմության թանգարանի հավաքածուից), Երևան, Ասողիկ հրատարակչություն, խմբագիրներ՝ Գրիգորյան Ա., Մկրտչյան Ի., 2014, 161 էջ:
6. **Մնացականյան Ա. Շ.,** Հայկական զարդարվեստ, Երևան, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն, 1955, 658 էջ:
7. **Сафина Л. А., Тухбатулина Л. М., Хамматова В. В.,** Дизайн костюма, Ростов-на-Дону, Феникс, 2006, 390 с.
8. **Рачицкая Е. И., Сидоренко В. И.,** Моделирование и художественное оформление одежды, Ростов-на-Дону, Феникс, 2002, 608 с.
9. **Бастрыкина Т. С.,** Формообразование как проблема философско-эстетического исследования (на материале дизайна костюма), Москва, Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук, 2000, 154 с.
10. **Вопросы композиции:** Сборник научных трудов, Ижевск, под ред. В. Б. Кошаева, 1992, 160 с.
11. **Джонс С.,** Fashion-дизайн: все, что нужно знать о мире современной моды (пер. с англ.), СПб., Питер, 2012, 176 с.

COMPOSITIONAL FEATURES AND PROSPECTS OF THE SYNTHESIS OF ARMENIAN ARCHITECTURE AND COSTUME DESIGN

Gayane L. Yeghiazaryan

University named after M. Mashtots,
Yerevan, M. Heratsi St., 2/1,
Pedagogical University named after Kh.Abovyan,
Yerevan, 17 Tigran Mets Ave,
e-mail: design69@ramber.ru

Abstract

This study is devoted to the investigation of the compositional interrelationship between the ornamental system of Armenian architectural heritage and contemporary haute couture fashion design. Within the framework of the research, the decorative and plastic language of medieval Armenian architecture has been reinterpreted in the composition of contemporary haute couture bridal wear. The study examines the principles of architectural composition, including symmetry, rhythm, volumetric-spatial relationships, vertical dynamism, proportional harmony, and ornamental integration, which are subsequently reimagined within the structural system of costume design.

As a case study, the research presents a model of luxurious Armenian bridal attire whose embroidered decoration synthesizes concepts derived from Armenian ecclesiastical architecture and the art of khachkars (cross-stones). The proposed design serves as a means of reinterpreting and expressing cultural heritage through contemporary artistic representation.

Keywords: Armenian architecture, fashion design, Armenian embroidery, cultural heritage, fashion, synthesis.

Novelty

The study integrates the floral and geometric ornamental motifs of Armenian churches, monastic complexes, domes, arches, and khachkars into the structural and decorative solutions of contemporary bridal attire. This integration is achieved through the coordination and reconstruction of key compositional elements. Such an approach contributes to the preservation, reinterpretation, and transformation of cultural heritage while facilitating the transmission of national culture to future generations.

Conclusion

The integration of national culture into contemporary fashion serves as an important means of cultural resilience and the preservation of identity. The application of the compositional principles of Armenian architecture to haute couture bridal fashion creates opportunities for the development of a distinctive national haute couture tradition with significant international representational potential.

The bridal image presented in this study may be regarded as a “museum model of future Armenian fashion,” in which national heritage is transformed into a contemporary artistic language.

In this context, the following conclusions may be drawn:

- Armenian architecture constitutes a powerful source of form generation in fashion design.
- The synthesis of architectural ornamentation within bridal attire creates a distinctive national fashion language.
- Within compositional integrity, a balanced relationship between decorative elements and volumetric structure must be maintained.
- Armenian haute couture bridal wear represents a national cultural brand with substantial potential in the international fashion arena.

КОМПОЗИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ СИНТЕЗА АРМЯНСКОЙ АРХИТЕКТУРЫ И ДИЗАЙНА КОСТЮМА

Гаяне Л. Егиазарян

Университет им. М.Маштоца,

Ереван, ул. Гераци, 2/1,

Педагогический университет имени Х. Абовяна,

Ереван, пр. Тигран Меца, 17,

e-mail: design69@rambler.ru

Аннотация

Настоящее исследование посвящено изучению композиционной взаимосвязи между орнаментальной системой армянского архитектурного наследия и современным дизайном одежды высокой моды (haute couture). В рамках исследования декоративно-пластический язык средневековой армянской архитектуры был переосмыслен в композиции современного свадебного костюма высокой моды.

Рассматриваются принципы архитектурной композиции, такие как симметрия, ритм, объёмно-пространственные отношения, вертикальная динамика, пропорциональная гармония и интеграция орнамента, которые получают новое художественное воплощение в структурной системе костюма.

В качестве примера анализируется модель роскошного армянского свадебного наряда, вышивка которого синтезирует художественные идеи армянского храмового зодчества и искусства хачкаров. Данный проект представляет собой средство нового осмысления и художественного выражения культурного наследия.

Ключевые слова: армянская архитектура, дизайн костюма, армянская вышивка, культурное наследие, мода, синтез.

Новизна

В исследовании осуществлён синтез растительных и геометрических орнаментальных мотивов армянских церквей, монастырских комплексов, куполов, арок и хачкаров со структурными и декоративными решениями современного свадебного костюма. Интеграция реализована посредством координации и реконструкции ключевых композиционных элементов.

Данный подход способствует сохранению, переосмыслению и трансформации культурного наследия, а также передаче национальной культуры будущим поколениям.

Заключение

Интеграция национальной культуры в современную моду выступает важным средством культурной устойчивости и сохранения национальной идентичности. Применение композиционных принципов армянской архитектуры в свадебной одежде высокой моды открывает возможности для формирования национальной школы haute couture, обладающей значительным международным представительским потенциалом.

Представленный свадебный образ может рассматриваться как «музейная модель армянской моды будущего», в которой национальное наследие преобразовано в современный художественный язык.

В данном контексте можно сделать следующие выводы:

- Армянская архитектура является мощным источником формообразования в дизайне костюма.
- Синтез архитектурного орнамента в свадебной одежде формирует самобытный национальный язык моды.
- В композиционной целостности необходимо сохранять баланс между декоративными элементами и объёмно-пространственной структурой костюма.
- Армянская свадебная одежда высокой моды представляет собой национальный культурный бренд, обладающий значительным потенциалом на международной модной арене.

Երաշխավորվորվել է տպագրության 15. 06. 2026 թվականին:

ՀՏԴ 373.016:811.19

<https://doi.org/10.67819/30453267-26.1kb1-04>

ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

Աշխեն Լ. Յուզբաշյան

Խ. Արովյանի անվան ՀՊՄՀ,
Երևան, Տիգրան Մեծի պող., 17 շենք,
e-mail: ashkhenyuzbashyann@gmail.com
0000-0002-7726-857X

Ամփոփում

Սույն հոդվածում անդրադարձել ենք խորհրդանշական բառերի իմաստային և լեզվական քննությանը: Քանի որ մեկ հոդվածի սահմաններում հնարավոր չէ այս ծավալուն հարցի քննությունը, ուստի որոշակի սահմանափակումներ ենք կատարել: Քննել ենք խորհրդանշական բառերը գեղարվեստում՝ մեծ ուշադրություն դարձնելով այս բառերի իմաստագործառական դաշտին: Բնագրային նյութի ընտրությունը կատարել ենք տարածամասնակավորման սկզբունքով՝ ընտրելով 5-20-րդ դարերի բնագրեր, այդ թվում նաև թարգմանական գրականություն՝ ցույց տալով, որ նույնիսկ թարգմանական դաշտում խորհրդանշական բառերը կայուն են: Քննել ենք խորհրդանշական բառեր հոգևոր, գեղարվեստական, գիտական տեքստերում՝ փորձելով ցույց տալ այդ բառերի իմաստային շերտերը, երբեմն դրանց հասկացությունների վերաձվելը, ինչպիսիք են ազատությունը, ապստամբությունը, ընդվզումը, լույսը, գիշերը և այլն:

Անդրադարձել ենք այդ բառերի ուսուցման որոշ առանձնահատկությունների, մասնավորապես ավագ դպրոցում, նախագծային ուսուցմանը: Մենք կարևորում ենք նախագծային ուսուցումը հատկապես հայոց լեզվի դասերին, քանի որ դրանք նպաստում են սովորողներին կատարելու ինքնուրույն գիտական հետազոտություններ, այն ներկայացնելու լսարանին, ինչպես նաև ստեղծելու գիտական արժեքներ, այո՛, արժեքներ, քանի որ այդ վերջնարդյունքները սովորողների ինքնուրույն հետազոտությունների արգասիքներն են:

Հիմնաբառեր. խորհրդանիշ, այլաբերություն, փոխաբերություն, ճանաչողական լեզվաբանություն, տեքստի կոդ, իմաստաբանություն:

Նորույթը

Սույն հոդվածում փորձել ենք բառը ուսումնասիրել իմաստային դաշտում՝ ցույց տալով գեղարվեստում նրա վերաձվելը խորհրդանիշների: Բառապաշարի տարբեր շերտերի ուսումնասիրությունը հետաքրքիր է և կարևոր: Տարբեր ժամանակներում լեզվաբանները անդրադարձել են

այս հարցերին, ինչպես Վ. Առաքելյանը «Ակնարկներ հայոց գրական լեզվի պատմության (V դար)», Փ. Մեյթիխանյանը «Աստվածաշնչի հատկանվանագիտություն», Ա. Աբաջյանը, Ն. Դիլբարյանը, Ա. Յուզբաշյանը, Ս. Կարապետյանը «Գրաբարը՝ որպես արդի արևելահայերենի բառապաշարի հարստացման և տերմինաշինության աղբյուր» աշխատություններում: Մեր հետազոտության նորույթն է գեղարվեստում բացահայտել խորհրդանիշ բառերը, փորձել ցույց տալ այն ճանապարհը, որ համագործածական բառաշերտի բառը վերածվում է խորհրդանիշի, ինչպես նաև անդրադառնալ այդ բառերի ուսուցմանը ավագ դպրոցում՝ կարևորելով դրանց դերը մարդու լեզվամտածողության ձևավորման մեջ:

Ներածություն

Բառապաշարը պատմական կարգ է. այն լեզվի պատմական զարգացման ընթացքում անընդհատ փոփոխվում է, լրացվում, կատարելագործվում: Բառապաշարը լեզվի կառուցվածքային բաղադրիչներից ամենազգայունն է: Այն արտահայտում է հասարակական-տնտեսական կյանքի, գիտության, մշակույթի մեջ տեղի ունեցող փոփոխությունները, զարգացումները:

Բառապաշարի և հատկապես բառերի գործառական առանձնահատկությունները, խոսքում ձեռք բերած լրացուցիչ նրբերանգները հետաքրքիր են և հետազոտվում են լեզվաբանության իմաստաբանություն ճյուղում[1]: Դրանց առանձնահատկությունները պայմանավորված են նախ ընթերցողի աշխարհընկալմամբ, որի մասին հանգամանալից անդրադարձել է Ումբերտո Էկոն՝ հեղինակ և ընթերցող հարաբերությունների քննությամբ: Ընթերցողը կարող է ցուցաբերել տարբեր վերաբերմունք տեքստի նկատմամբ. ստեղծել իր վարկածները կարդացածի մասին, իր բացատրությունները, իր զգացմունքները՝ ընդ որում մակդիրների, փոխաբերությունների ընկալումը խիստ անհատական է[2]: Հետազոտության մեջ փորձել ենք ցույց տալ այն ճանապարհը, որով համագործածական բառաշերտի բառը գրողի գրչի տակ վերածվում է խորհրդանիշի: Խորհրդանշական բառերի առանձնահատկություններից է միայն տվյալ երկում այդ իմաստների արտահայտումը: Այսինքն իմաստային դաշտի տվյալ ընկալումը պայմանավորված է երկու գործոնով՝ հեղինակով և ընթերցողով: Հոգվածի երկրորդ մասում ներկայացրել ենք այդ բառերի ուսուցումը ավագ դպրոցում՝ կարևորելով դրանց դերը սովորողի լեզվամտածողության ձևավորման գործընթացում:

«Խորհուրդ» նշանակող բառերը գրականության մեջ մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում և կարևոր են տվյալ երկի ընկալման համար: Գրականագետը բացատրում է այդ բառերը՝ փորձելով ընթերցողներին փոխանցել որոշակի բանալիներ նյութի ընկալման համար, իսկ լեզվաբանության տեսանկյունից այս բառերի ուսումնասիրությունը բացահայտում է իմաստային նորանոր դաշտեր՝ այս բառերի գործառական կիրառություններում[3]: Գրաքննադատության մեջ հոգեբանության ներկայացուցիչները փորձել են նույնիսկ բուն տեքստը օգտագործել իբրև հեղինակի մասին տեղեկությունների արձանագրման աղբյուր, հեղինակի աշխարհընկալումը, մտածողությունը, ազգային մշակույթը արտահայտելու միջոց: Յ. Լոտմանը արվեստը և գրականությունը համարում է մոդելավորող համակարգեր, արվեստի ստեղծագործությունը՝ այդ լեզվով տեքստ[3]: Սույն հետազոտության մեջ բացահայտելով գեղարվեստում բառերի խորհրդանշական գործառական դաշտը՝ փորձել ենք ցույց տալ, թե ինչպես է «բառը» վերածվում հասկացության:

Համամարդկային հասկացությունները, ինչպիսիք են «ազատությունը», «ապստամբությունը», «սերը», «լույսը» և այլն, գրողները ներկայացնում են ամենատարբեր մոտեցումներով: Գեղարվեստական ստեղծագործության տեքստային վերլուծության տեսանկյունից մենք անդրադարձել ենք մի քանի բառերի իմաստային դաշտի վերլուծությանը գեղարվեստական և գիտական տեքստերում՝ բացահայտելով նրանց հասկացական արժեքը: Մեր հետազոտության մեջ կան որոշ սահմանափակումներ՝ կապված նյութի ծավալային բավական ընդգրկուն լինելով: Տեքստերում խորհրդանշական բառերի ուսումնասիրությունը մեր կողմից շարունակելի է, մասնավորապես հին հայերենյան բնագրերում: Սույն հետազոտության մեջ հետաքրքիր են բնագրերի ընտությունը, որը ներառում է 5-20-րդ դարեր, հոգևորից աշխարհիկ, ինչպես նաև թարգմանական գրականություն: Նպատակն է ցույց տալ, որ խորհրդանշական բառերը՝ անկախ նյութը թարգմանական է, թե ոչ, բնագրում և թարգմանական տեքստում ցուցաբերում են իմաստային կայունություն:

Հետազոտության մեթոդաբանությունը

Հետազոտությունը կատարված է ճանաչողական կամ կոգնիտիվ լեզվաբանության դաշտում, որը ծագել է մի շարք գիտաճյուղերի փոխազդեցության հետևանքով, ուսումնասիրում է լեզվի և գիտակցության, լեզվի և մտածողության փոխադարձ կապի հարցերը, բացատրում է լեզվի զարգացումները մտածողական կարգերի միջոցով: Ճանաչողական լեզվաբանությունը սերտ առնչվում է իմաստաբանությանը, որը թույլ է տալիս լեզվական իմաստների հետևում տեսնել ընդհանուր հասկացական կարգեր և դրանք դիտարկել որպես ճանաչողության միջոց աշխարհընկալման գործընթացում[4]:

Տարաժամանակյա սկզբունքով տրված են մի շարք բառերի գործառական-իմաստային դաշտերը, ինչպես նաև գործածված են համեմատական, զուգադրական, վիճակագրական մեթոդներ[5]:

Հետազոտություն

Բառը այն կարևոր իրողությունն է, որի միջոցով ճանաչում ենք աշխարհը: Նրանց գործառական դաշտը այնքան բազմազան է և հետաքրքիր: Սույն հետազոտության մեջ մենք փորձել ենք անդրադառնալ գեղարվեստում խորհրդանշական բառերին, ցույց տալ, թե բառը գեղարվեստում, ընդլայնելով իր իմաստագործառական դաշտը, ինչպես է վերածվում խորհրդանշի, ավելին, նույնիսկ սահմանելի հասկացությունների:

Խորհրդապաշտությունը՝ որպես գրական ուղղություն, առաջացել է Ֆրանսիայում և տարածվել եվրոպական և ռուսական գրականության մեջ: Խորհրդապաշտությունը բերում է որոշակի խորհրդանշաններ: Այն շեշտում է իրականության թաքնված հոգևոր իմաստները, ի տարբերություն ռեալիզմի օգտագործում է խորհրդանշաններ (սիմվոլներ)՝ երևույթների էությունը արտահայտելու համար: Այսպես, օրինակ, «գիշեր» բառը, ըստ Է. Ադայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարանի», նշանակում է օրվա մի մասը՝ մայրամուտից մինչև լուսաբաց, փոխաբերական իմաստով՝ խավար, մռայլություն, տխրություն, ինչպես նաև սև սաթ[6]:

Վ. Տերյանի հոգեկերտվածքում այն պատկերվում է «Իջնում է գիշերն անգութ ու մթին», «գութկան գիշերներ» իմաստային նրբերանգով, Մ. Մեծարենցի հոգեկերտվածքում՝ «Ամբողջ հատորը գրեթե սպասման երկարաձիգ գիշեր մըն է», «Գիշերն անոյշ է, գիշերն հեշտագին», «ցնծագին գիշեր» իմաստային նրբերանգով:

Հետաքրքիր մի անդրադարձ կատարենք Մ. Մաշտոցի շարականներին.

«Գո՛րծք Տեառն, ըզՏէր օրհնեցէ՛ք

և բա՛րձր արարէք ըզՆա յաւիտեան:

Տի՛ւր և գիշե՛րք, ըզՏէր օրհնեցէ՛ք

և բա՛րձր արարէք ըզՆա յաւիտեան»[Մ, 18]:

Այս բառի երեք կիրառությունները 5-20-րդ դարերում բացահայտում են իմաստային դաշտը: Հեղինակներից մեկի գրչի տակ այն «անգութ» է, մինչդեռ մյուսի համար «անոյշ» է: Մեծն Մաշտոցը անձնավորում է իբրև Աստծո գործերից մեկը, որը պիտի գովերգի Աստծո փառքը:

Երբ խորհրդանշական բառեր էինք փորձում առանձնացնել գրականության մեջ, ակամա կանգ առանք «լույս» բառի վրա: «Լույս» բառը Աստվածաշնչում խորհրդանշում է Հիսուս Քրիստոսին: «Սկզբից էր Բանը, և Բանը Աստծո մոտ էր, և Բանը Աստված էր: Նա սկզբից Աստծո մոտ էր: Ամենայն ինչ նրանով եղավ և առանց նրան չեղավ ոչինչ, որ եղել էր: ԵՎ այդ կյանքը մարդկանց լույս էր: ԵՎ լույսը խավարի մեջ լուսավորում է, և խավարը նրան չնվաճեց: Կար մի մարդ՝ Աստծուց ուղարկված...Ինքը լույսը չէր, այլ եկել էր, որ վկայի լույսի մասին»[Յ, Ա, 1-8]: Նոր կտակարանում՝ Հովհաննեսի Ավետարանում, Ա գլուխը նվիրված է լույսին: Հիսուսի խորհրդանշն է նաև վարդը. «Գոհար վարդն վառ առեալ, ի վէի ի վերայ վարսիցն ծաւալէր ծաղիկ ծովային»[ԳՆ]:

Բառի իմաստային կողմի ուսումնասիրությունը ենթադրում է մի քանի մասնավոր հարցերի պարզաբանում: Կա տեսակետ, որ բառային իմաստը առանձնապես կապ ունի խոսքիմասային իմաստի հետ, ուստի տարբեր խոսքի մասերի պատկանող բառերին տրվել են տարբեր գնահատում՝ կապված իմաստային ամբողջականության կամ ոչ ամբողջականության հետ: Գոյականները բնորոշում են ամբողջական իմաստ ունեցող բառեր, իսկ ձայնարկությունները կամ եղանական բառերը՝ ոչ ամբողջական իմաստ ունեցողներ[7]: Խորհրդանիշ բառերի դաշտը պետք է տարբերենք այլաբանությունից: Այժմ անդրադառնանք այլաբանությանը: Այլաբանությունը բնության, կենդանիների կյանքից վերցված, նաև որևէ այլ պատկերի օգնությամբ հասարակական այս կամ այն երևույթի փոխաբերական նկարագիրն է: Այլաբանության բովանդակությունը պայմանական է, նրա բուն իմաստը արտահայտվում է անուղղակի կերպով[8]: Այլաբանական ստեղծագործություններ են առակները, հեքիաթները և այլն: Առակներում, հեքիաթներում խորհրդանշական բառեր և արտահայտություններ, իհարկե, կան, որոնք հատկապես գերիշխում են հրաշապատում հեքիաթներում: Հիշենք Փ. Բուզանդի «Պատմութիւն Հայոց»՝ «Վասակ և Շապուի» հայտնի երկխոսությունը: «Առյուծ» և «Աղվես» փոխաբերական պատկերներում առյուծը ուժի, մեծահոգության, և աղվեսը թուլության, փոքրության, արտահայտություններ են: «Այժմ քո տեսեալ զիս անձամբ փոքրիկ, ոչ առեր զչափ մեծութեան իմոյ. զի ցայժմ ես քեզ առիւծ էի, և արդ աղուէս» [ՓԲ]:

Խորհրդանշական բառերը տեքստերում երբեմն վերածվում են սահմանելի հասկացությունների: Անդրադառնանք Զորջ Օրուելի «Անասնաֆերմա» վիպակի մի քանի խորհրդանշական բառերի քննարկմանը: Այսպես՝ ֆերման խորհրդանշում է պետությունը, իսկ նրա

բնակիչները՝ հասարակությունը: Խոզերը ներկայացնում են իշխանավորներին, այսինքն՝ ղեկավարներին: Նապոլեոն խոզը դիկտատորի խորհրդանիշն է, ձնագնդին՝ աշխատավոր, հավատարիմ, շահագործվող ժողովուրդն է, քամու ջրաղացը խորհրդանշում է խոստացված առաջընթացը, շները բռնության գործիք են, ոչխարները՝ անգիտակից զանգված, որ հեշտությամբ ենթարկվում են քարոզչությանը, մարդիկ նախկին ճնշող իշխանությունն են կամ արտաքին թշնամիները:

Հետաքրքիր է իր բովանդակությամբ այս այլաբանական վեպը: Հայ ընթերցողին ծանոթ էին փոքր ծավալի այլաբանական երկեր, օրինակ՝ Գոշի, Այգեկցու առակները: Այլաբանությամբ ասված խոսքը ավելի տպավորիչ է, ունկնդրին հնարավորություն է տալիս նյութը ըմբռնելու՝ ըստ իր հասկացողության: Այլաբանության հիմքը կազմում է մտքի համեմատողական գործառույթը, և այն հաճախ կապվում է ողջ ստեղծագործության հետ, այդ պատճառով հաճախ գործածվում են առակի, հեքիաթի ժանրերում, որտեղ մարդկային հատկանիշները ներկայացվում են հիմնականում կենդանիների միջոցով: Այս կերպ աղվեսը խորամանկության, օձը չարության, նենգության, առյուծը ուժի և հզորության մարմնացումներ են: Այլաբանության վկայություն է վարդի, բլբուլի սիրո այլաբանական պատկերը միջնադարի չափաձոյում[9]: Առակները ունեն խրատական, դաստիարակչական նշանակություն: Առակներով էր մարդկանց կրթում Հիսուս Քրիստոսը: Այսպես Ավետարաններում հանդիպում ենք բազմաթիվ առակների, «Անառակ որդու վերադարձը», «Բարի սամարացին», «Առակ տասը կույսերի մասին» և այլն: Խորհրդանշական բառերը կայուն բառաշերտ չեն: Նրանց իմաստային դաշտի կիրառությունը պայմանավորում են տվյալ երկի բովանդակությունը, երբեմն ներագդելով մարդու ներաշխարհի վրա: Այդպիսի հետաքրքիր կիրառություններ գտնում ենք «Անասնաֆերմա» վիպակում: Առաջին արտառոց երևույթը կենդանիների առաջնորդը խոզ է: Առհասարակ, խոզը առաջնորդ կենդանի չէ: Անասնապահության մեջ նրան պահում են՝ իբրև մսացու կենդանու, այն նույնիսկ գյուղական ինչ-որ գործերում մարդուն չի կարող օգտակար լինել: Հիշենք խոզի մասին հայտնի դարձվածները. «Խոզի պես»՝ շատ կերած, «Խոզերի առաջ մարգարիտներ գցել», «Երբ խոզը ծառը բարձրանա»՝ ներկայացված անորոշ ժամանակով, «պարարտ խոզ»՝ գեր և այլն[10]: Իբրև առաջնորդ խոզը խորհրդանշում է բռնապետի, իսկ բռնապետները ներքուստ քողարկած վախեր և այլ բարդույթներ ունեցող մարդիկ են:

Ստորև ներկայացնում ենք մի շարք խորհրդանշական բառեր Օրուելի «Անասնաֆերմա» վիպակից. Ներկայացնում ենք վիպակում ներկայացված հիմնական խորհրդանիշները.

1. Ֆերման խորհրդանշում է Ռուսաստանը, Խորհրդային Միությունը հեղափոխությունից առաջ և հետո:
2. Հոլմաղացը խորհրդանշում է արդյունաբերականացումը:
3. Յոթ պատվիրանները խորհրդանշում են հավասարության սկզբնական սկզբունքները (կոմունիստական գաղափարախոսություն):
4. Դրոշը (կանաչ դրոշ՝ սմբակով և եղջյուրով) խորհրդանշում է նոր սոցիալիստական պետությունը և հեղափոխական ինքնությունը:
5. Ջոնզի տունը խորհրդանշում է իշխող դասը և իշխանության արտոնությունները:
6. Կաթը և խնձորները խորհրդանշում են էլիտայի համար նախատեսված հատուկ արտոնությունները:

7. Մտրակը խորհրդանշում է ճնշումը և բռնապետությունը:
8. Հավաքունը խորհրդանշում է գյուղացիությունը և իշխանության դեմ ապստամբությունը:
9. Զենք (կրակվում է տարեդարձերի ժամանակ) խորհրդանշում է պետական քարոզչությունը և ռազմականացված տոնակատարությունը:
10. Շաքարաքլոր լեռը խորհրդանշում է կրոնը և կեղծ դրախտի խոստումը:
11. Առևտրային համաձայնագրեր (փող) խորհրդանշում են հեղափոխական իդեալների ապականումը և կապիտալիզմի վերադարձը:
12. Ազատությունը խորհրդանշում է հեղափոխության կենտրոնական խոստումը. ազատագրման խորհրդանիշ, որը աստիճանաբար վերածվում է պատրանքի:
13. Ապստամբությունը խորհրդանշում է Ռուսական հեղափոխությունը. ճնշման տապալումը, բայց նաև նոր բռնապետության սկիզբը:
14. Հավասարությունը խորհրդանշում է Կենդանականության հիմնական իդեալը, որը հետագայում աղավաղվեց («Բոլոր կենդանիները հավասար են...»):
15. Նվիրվածությունը խորհրդանշում է բանվոր դասակարգի կույր նվիրվածությունը:

Հետաքրքիր առանձնահատկություն ևս. վերջին վեպը, որից մենք բերեցինք տասնյակ օրինականեր, թարգմանական գրականություն է, սակայն խորհրդանիշ բառերը և՛ բնագրում, և՛ թարգմանված տեքստերում, միևնույն է, խորհրդանշական բովանդակությունը պահպանում են:

Բառերի իմաստային դաշտի վերլուծության արդյունքում տեսնում ենք, որ բոլոր բառերն էլ համագործածական բառաշերտին պատկանող բառեր են: Պայմանավորված գրողի ասելիքով, նրա վերացարկված մտածողությամբ, այս բառերը վիպակում վերածվել են խորհրդանիշների, որոնք ոչ միայն հեղափոխությանն են վերաբերում, այլ նաև ներագրում են մարդու մտածողության վրա առհասարակ: Այդպիսի հասկացություններ են «ազատությունը», «ապստամբությունը», «հավասարությունը» և այլն:

Այժմ անդրադառնանք խորհրդանիշ բառերի ուսուցման որոշ առանձնահատկություններին: 21-րդ դարը բերեց նոր մտածողություն, նոր աշխարհընկալում, հետևաբար դասավանդման նոր մոտեցումներ: Այս «նոր» հասկացության մեջ գրեթե բոլոր մասնագետները և ինչպես նաև մասնագիտությունները պահանջեցին վերանայել հին մոտեցումները: Ուսուցիչը, որը բավական մեծ պատասխանատվություն է կրում սովորողի մտածողության ձևավորման գործընթացում, պետք է փոխի դասավանդման գործընթացը:

Սովորողին հետաքրքրելը այժմ բավական բարդ գործընթաց է, քանի որ գրեթե բոլոր մարդիկ հետաքրքիր ճանապարհորդներ են երկու աշխարհներում՝ վիրտուալ և իրական կյանքում, դրա հետևանքով նաև թուլացել են սովորողների կենտրոնացման, կենդանի հաղորդակցման կարողությունները: Ուսուցիչը միայն գիտելիք փոխանցողը չէ, քանի որ գիտելիք ստանալու ճանապարհները այժմ փոփոխվել են: Նորարարական մեթոդների և տեխնոլոգիաների մեջ առաջին պլան են մղվում հետազոտական և նախագծային աշխատանքները: Մեր օրերում մարդիկ դարձել են ավելի գործնական, առաջին շարքում են գործնականում կիրառելի գիտելիքները և հարմարավետությունը: Այս իրավիճակում լեզուների, մասնավորապես հայոց լեզվի դասավանդումը պահանջում է արմատական փոփոխություններ:

Սովորողը առաջին հերթին պետք է կարողանա քերականության տեսական գիտելիքները գործնականում կիրառել, ինչպես նաև այդ գիտելիքները պետք է ծառայեն սովորողների

մտածողության, մասնավորապես լեզվամտածողության ձևավորմանը: Երբ ուսումնասիրում էի ժամանակակից մեթոդիստներից մեկին՝ Էլլի Թերեյնին, կարդացի հետևյալը. «Ամբողջ կյանքի ընթացքում սովորող, ճանապարհորդ և բովանդակություն ստեղծող, որը ցանկանում է ուսումնասիրել երկու աշխարհների լավագույնը՝ իրական և վիրտուալ, որը լի է ինտերակտիվ գործողություններով»:

Նորարարական կրթություն չի նշանակում դասավանդման ընթացքում նոր մեթոդների կամ նոր տեխնոլոգիաների կիրառություն՝ ուղղված ուսուցման նոր ռազմավարությունների օգտագործմանը: Նորարարական կրթությունը խրախուսում է սովորողներին ակտիվորեն միանալու և դասերի ընթացքում շփվելու իրենց դասընկերների և ուսուցչի հետ: Սովորողները արդեն ստիպված կլինեն ավելի շատ աշխատելու, որ բավարարեն իրենց կարիքները: Ինչպես գիտենք բոլոր առարկաների, այդ թվում նաև հայոց լեզվի դասագրքերը փոփոխվել են: Հայոց լեզվի դասագրքերում մեծ տեղ է հատկացվում լեզվի գործնական կիրառությանը: Յուրաքանչյուր թեմայի շրջանակներում անպայման տրված է որևէ տեքստ: Տեքստերը տարբեր բովանդակություն ունեն, մասնավորապես գեղարվեստական, գիտահանրամատչելի, գիտական, պատմական և այլն: Լեզվական տեսական նյութ գրեթե տրված չէ, այլ աղյուսակներով տրված են քերականական եզրույթներ: Այդ եզրույթների բացահայտումը իրականացնում է ուսուցիչը: Ուսուցչին տրված է գիտական և ստեղծագործական ազատություն: Ավագ դպրոցի սովորողը հիմնական դպրոցում ուսումնասիրել է լեզվական, քերականական անհրաժեշտ նյութերը, այդ պատճառով ավագ դպրոցում, պահպանելով հաջորդելիության սկզբունքը, սովորողը նախ պետք է հիշի անցած նյութը, ապա ավելացնի գիտելիքները: Վերջինս պետք է անի ուսուցչի միջոցով, քանի որ տեսական նյութի հաղորդման ձևը և միջոցները պետք է ուսուցիչը գտնի: «Բառագիտություն» բաժինը ուսումնասիրվում է վեցերորդ դասարանում, առհասարակ բառերի իմաստային դաշտի վերլուծությունը կատարվում է գրեթե ողջ ուսումնառության ընթացքում[11,12]:

Հիմնական դպրոցում «Հայոց լեզու» առարկայի շրջանակներում ուսումնասիրվում են բառապաշարի բոլոր շերտերը, ուսումնասիրվում է նաև բառի ուղիղ և փոխաբերական իմաստով գործածությունները, հոմանիշները և հականիշները: Ավագ դպրոցում մենք առաջարկում ենք ուսուցանել բառերի իմաստային դաշտը ավելի խորությամբ, որը կնպաստի մտածողության բազմաշերտության զարգացմանը, ինչպես նաև խոսքային մակարդակում գրագետ և ինքնատիպ հաղորդակցմանը: Իմաստային դաշտում խորհրդանշական բառերի ուսուցումը կնպաստի, օրինակ, Ջ. Օրուելի «Անասնաֆերմա» վիպակի իմաստային կոդի ընկալմանը:

Այսինքն՝ սովորողին տանում ենք բառերի խորհրդավոր աշխարհ: Սովորողն անցնում է բառերի իմաստային վերլուծության հետաքրքիր ճանապարհ՝ խոզ՝ գոյական-կենդանի նշանակող բառարանային բառից մինչև վիպակում առաջնորդ-բռնապետ բառը: Այս ճանապարհին սովորողին հնարավորություն է ընձեռվում ստեղծագործելու և հորինելու իր աշխարհի խորհրդանիշները: Տարիքային տարբեր խմբերին բնորոշ է որոշակի ծածուկ, թաքնված խորհրդանշական մտածողությունը:

«Ազատությունը» հետաքրքիր հասկացություն է, որին ձգտում է մարդը ողջ կյանքում: Այն տարբեր մարդկանց մոտ տարբեր դրսևորումներ ունի: «Ազատ մարդ» բրենդը նույնիսկ սկսեց շրջանառվել մեծ հաջողությամբ, «ազատ մտածողություն», «ազատ ապրել» և այլ ձևերով:

Առաջարկում ենք վիպակի խորհրդանիշներից «Ազատությունը» ուսուցանելիս միջառարկայական կապով սահմանել ազատությունը ըստ հասարակագիտության դասագրքի.

Ազատություն– 1. Ժողովրդի իրավունքը՝ տնօրինելու իր քաղաքական, հասարակական ու մշակութային կյանքը: 2. Ազատ լինելը, ազատի վիճակը: 3. Ուրիշի իշխանությունից զերծ՝ ազատ լինելը: 4. Ճնշումից՝ արգելքից արձակված լինելը: 5. Ազատների դասը: 6. Ազնվականի կոչումը՝ դիրքը: 7. Արտոնություն: 8. Ազատում [6]:

Ազատություն – Անհատի ազատությունը գերակա արժեք է՝ անգամ հավասարության և արդարության համեմատ: Մեկ անհատի ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն մյուս անհատների ազատություններով[13]: Յուրաքանչյուրիս ազատությունը ավարտվում է այնտեղ, որտեղ սկսվում է մեկ ուրիշի ազատությունը: Մինչդեռ վիպակում, «ազատություն» ասելով, բռնություններ էին կատարվում: Քանի որ մեր խնդիրն է բառերի իմաստային դաշտի ուսուցման մասին առաջարկել որոշ մեթոդներ, ապա առաջարկում ենք, օրինակ, օգտագործելով SCS գործիքներ, նկարել խորհրդանիշներ: Կարող ենք ընտրել թե՛ «Անասնաֆերմա» վիպակից, թե՛ ուսուցչի խորհրդով այլ խորհրդանշական բառեր, ինչպիսիք են «լույսը», «գիշերը» և այլն: Այն սովորողները, որոնք կարող են նկարել տարբեր նյութերով՝ ջրաներկ, յուղաներկ և այլն, առաջարկում ենք նկարել առարկայական միջավայրում: Այս աշխատանքը, լինելով փոքր-ինչ բարդ, այնուամենայնիվ սովորողների մոտ զարգացնում է երևակայությունը, վերացարկված մտածողությունը, ինչպես նաև բացահայտում է բառերի ազդեցությունը մարդու ներաշխարհի վրա: Վերջապես «Իմաստաբանությունը» նախընտրելի է ուսուցանել նախագծային աշխատանքի միջոցով:

Ստորև ներկայացնում ենք նախագծի մեկ նմուշ-օրինակ. նախագծի վերնագիր՝ «Բառը գեղարվեստում»: Նախագծի իրականացման փուլերն են՝

- բնագրային օրինակների հավաքագրում և մշակում,
- լեզվաբանական գրականության մշակում,
- բառարանի ստեղծում, աշխատանքի արժևորում, ամփոփում,
- համապատասխան սահիկաշարի ստեղծում,
- նախագծի ներկայացում:

Կիրառված ձևաչափը՝ խմբային աշխատանք՝ ձևավորելով 4 խումբ, բառարանի ստեղծում՝ օգտագործելով բացատրական, ստուգաբանական բառարաններ, սահիկաշարի ստեղծում, բառարանի հրատարակում:

Նպատակը՝

- ծանոթացնել իմաստաբանության նրբերանգներին, բացահայտել գեղարվեստում բառերի կիրառության նրբերանգները,
- ծանոթացնել բառարան ստեղծելու հմտություններին, գիրք հրատարակելու, ձևավորելու նրբություններին:

Խնդիրները՝

- բառարաններից օգտվելու կարողությունների զարգացում,
- գիտական նյութը կարդալու, մշակելու, ներկայացնելու հմտությունների և կարողությունների զարգացում,
- գիրք հրատարակելու և շնորհանդես կազմակերպելու կարողությունների ձեռքբերում:

Վերջնարդյունքը՝ ստեղծել «Հայերենի իմաստաբանական դպրոցական բառարան», որը ներառում է որոշակի թվով բառհոդված՝ համապատասխան բնագրային օրինակներով:

Նախագիծը գործնականում կիրառվել է Բ. Ժամկոչյանի անվան վարժարանում՝ 11-րդ դասարանում:

Եզրահանգում

Ուսումնասիրելով բառերի իմաստային դաշտի որոշ առանձնահատկություններ՝ հանգեցինք հետևյալ եզրահանգումներին.

- Բառերի իմաստային դաշտերը բազմազան են և բազմաբովանդակ, դրանց գործածությունը գեղարվեստական գրականության մեջ խիստ անհատական է և պայմանավորված գրողի հոգեբանական առարձնահատկություններով, ինչպես «անույշ գիշեր», «անգութ և մթին գիշեր»:
- Խորհրդանիշները տարբերվում են խորհրդապաշտությունից, վերջինս վերաբերում է գրականագիտությանը, իսկ խորհրդանիշները բացահայտում են բառերի իմաստային դաշտերի նորանոր եզրեր, որոնք կիրառվում են գեղարվեստում, արվեստում՝ բացահայտելով, երբեմն քողարկելով կիրառողի հոգեապրումները:
- Խորհրդանշական բառերը ստեղծվում են տվյալ ստեղծագործության շրջանակներում, նրանք վերաբերում են միայն իմաստային դաշտին, չեն կարող առանձնանալ բառապաշարում իբրև կայուն շերտ:
- Իմաստաբանությունը առաջարկում ենք ուսուցանել նախագծի միջոցով: Նախագծերը սովորողների մոտ զարգացնում են ստեղծագործական, որոնողական կարողություններ:

Գրականություն

1. Աճառյան Հ. Հ., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի՝ համեմատությամբ 562 լեզուների, հտ. VI. Իմաստաբանություն, բառաքնություն, շարահյուսություն, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2005, 349 էջ:
2. Эко У., Роль читателя. Исследования по семиотике текста, Москва, РГГУ, 2005, 501 с.
3. Զրբաշյան Ա. Է., Գրականության տեսություն և գեղագիտություն, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2024, 317 էջ:
4. Խաչատրյան Լ. Մ., Ճանաչողական լեզվաբանության հարցեր // Հայագիտությունը և արդի ժամանակաշրջանի մարտահրավերները: Զեկուցումների միջազգային համաժողովի ժողովածու, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2014, էջ 266-273:
5. Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления, Москва, Издательство ЛКИ, 2016, 478 с.
6. Աղայան Է. Բ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, հտ. 1 (Ա-Ձ), Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, 1976, 929 էջ:

7. Համբարձումյան Վ. Գ., Լեզվաբանության հիմունքներ, Երևան, «Վան Արյան» հրատարակչություն, 2019, 366 էջ:
8. Զրբաշյան Էդ. Մ., Մախչանյան Հ. Մ., Գրականագիտական բառարան, Երևան, «Լույս» հրատարակչություն, 1980, 321 էջ:
9. Եզեկյան Լ. Կ., Ոճագիտության ուղեցույց, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2007, 115 էջ:
10. Բեդիրյան Պ. Ս., Հայերենի դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2011, 1410 էջ:
11. Գալստյան Ա. Ս., Թովմասյան Թ. Ս., Մայրենի 6: Հանրակրթական դպրոցի դասագիրք, Երևան, «Արևիկ» հրատարակչություն, 2023, 136 էջ:
12. Մեյթիխանյան Փ. Գ., Հայոց լեզու 10: Դասագիրք ավագ դպրոցի ընդհանուր և հումանիտար հոսքերի համար, Երևան, «Էդիթ Պրինտ», 2024, 160 էջ:
13. Հարությունյան Կ. Ռ., Բարսեղյան Հ. Ա., Գալստյան Ն. Ս., Մանուշարյան Ա. Ռ., Հասարակագիտություն 10: Դասագիրք ավագ դպրոցի համար, Երևան, «Մասնակցային դպրոց» կրթական հիմնադրամ, 2024, 128 էջ:
14. ԿԶՆԱԿ հիմնադրամ: Բնագավառներ [Էլեկտրոնային ռեսուրս], URL: blogspot.com.

WORDS MEANING ADVICE IN ARMENIAN AND THEIR TEACHING IN HIGH SCHOOL

Ashkhen L. Yuzbashyan

Pedagogical University named after Kh.Abovyan,

Yerevan, Tigran Mets Ave, 17,

e-mail: ashkhenyuzbashyann@gmail.com

0000-0002-7726-857X

Abstract

In this article, we examine the semantic and linguistic nature of symbolic words. Since a comprehensive investigation of this extensive subject cannot be fully conducted within the limits of a single article, certain restrictions have been applied. We have examined symbolic words in fiction, paying close attention to the semantic-functional field of these words. The selection of source material was carried out according to the principle of diachronicity, drawing from texts spanning the 5th to the 20th centuries, including translated literature, thereby demonstrating that symbolic words remain stable even within the field of translation. We have investigated symbolic words in spiritual, artistic, and scientific texts, endeavoring to illustrate the semantic layers of these words and, at times, their transformation into concepts such as freedom, rebellion, defiance, light, night, and others.

We have also addressed certain aspects of teaching these words, particularly project-based learning at the high school level. We place considerable importance on project-based learning, especially in Armenian language classes, as it encourages students to conduct independent academic

research, present it to an audience, and produce genuine scholarly value, since these outcomes are the fruits of the students' own independent inquiry.

Keywords: symbol, allegory, metaphor, cognitive linguistics, textual code, semantics.

Novelty

In this article, we have attempted to study the word within its semantic field, demonstrating its transformation into symbols within literary texts. The study of various strata of vocabulary is of both scientific interest and practical significance. Linguists have addressed these questions at different times, including V. Arakelyan in *Outlines of the History of the Armenian Literary Language (5th Century)*, P. Meytikhanyan in *Onomastics of the Bible (Transliteration, Orthography)*, and A. Abajyan, N. Dilbaryan, A. Yuzbashyan, and S. Karapetyan in the study *Grabar (Old Armenian) as a Source for the Enrichment of Modern Eastern Armenian Vocabulary and Term Formation*. The novelty of our research lies in identifying symbolic words within literature, attempting to trace the path by which a word from the common lexical stratum transforms into a symbol, as well as addressing the methodology of teaching these words at the high school level, emphasizing their role in the process of shaping human linguistic thought.

Conclusion

Having examined certain characteristics of the semantic fields of words, we arrived at the following conclusions:

- The semantic fields of words are diverse and multifaceted; their use in fiction is deeply individual and conditioned by the psychological characteristics of the writer, as clearly seen in such authorial expressions as "sweet night" versus "merciless and dark night."
- Symbols differ from Symbolism: the latter pertains to the field of literary studies, whereas symbols reveal ever-new dimensions of the semantic fields of words employed in literature and art to express — and at times to conceal — the emotional and inner experiences of their creator.
- Symbolic words are created within the framework of a specific literary work; they pertain exclusively to the semantic field and cannot be distinguished within the vocabulary of a language as a stable stratum.
- We propose that semantics be taught through project-based work. Projects develop students' creative and investigative competencies.

СИМВОЛИЧЕСКИЕ СЛОВА В АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ПРЕПОДАВАНИЕ В СТАРШЕЙ ШКОЛЕ

Ашхен Л. Юзбашян

Педагогический университет имени Х.Абовяна,

Ереван, пр. Тигран Меца, 17,

e-mail: ashkhenyuzbashyann@gmail.com

0000-0002-7726-857X

Аннотация

В данной статье мы рассмотрели семантическую и лингвистическую природу символических слов. Поскольку всестороннее изучение этой обширной темы не представляется возможным в рамках одной статьи, мы установили определённые ограничения. Мы рассмотрели символические слова в художественной литературе, уделив особое внимание семантико-функциональному полю данных слов. Отбор исходного материала осуществлялся по принципу диахроничности на основе текстов V–XX веков, включая переводную литературу, что позволило продемонстрировать устойчивость символических слов даже в сфере перевода. Мы исследовали символические слова в духовных, художественных и научных текстах, стремясь раскрыть семантические пласты этих слов и, в ряде случаев, их трансформацию в концепты, такие как свобода, бунт, непокорность, свет, ночь и другие.

Также были рассмотрены отдельные аспекты преподавания данных слов, в частности проектное обучение в старшей школе. Мы придаём большое значение проектному обучению, особенно на уроках армянского языка, поскольку оно побуждает учащихся проводить самостоятельные научные исследования, представлять их аудитории и создавать научные ценности — подлинные ценности, являющиеся плодом собственного независимого поиска учеников.

Ключевые слова: символ, аллегория, метафора, когнитивная лингвистика, текстовый код, семантика.

Новизна

В данной статье мы предприняли попытку изучить слово в его семантическом поле, показав его трансформацию в символы в рамках художественного текста. Изучение различных пластов лексики представляет как научный интерес, так и практическую значимость. В разное время к этим вопросам обращались такие лингвисты, как В. Аракелян в труде «Очерки истории армянского литературного языка (V в.)», П. Мейтиханян в работе «Ономастика Библии (транслитерация, орфография)», а также А. Абаджян, Н. Дилбарян, А. Юзбашян и С. Карапетян в исследовании «Грабар как источник обогащения словарного состава и терминообразования современного восточноармянского языка».

Новизна нашего исследования состоит в выявлении символических слов в художественной литературе, в попытке проследить путь, по которому слово из общеупотребительного лексического пласта превращается в символ, а также в рассмотрении методики преподавания этих слов в старшей школе с акцентом на их роли в процессе формирования языкового мышления человека.

Закключение

Рассмотрев отдельные характеристики семантических полей слов, мы пришли к следующим выводам:

- Семантические поля слов отличаются разнообразием и многогранностью; их употребление в художественной литературе глубоко индивидуально и обусловлено психологическими особенностями писателя, что наглядно проявляется в таких авторских употреблениях, как «сладкая ночь», «безжалостная и тёмная ночь».
- Символы отличаются от символизма: последний относится к области литературоведения, тогда как символы раскрывают всё новые измерения семантических полей слов, используемых в литературе и искусстве для выражения — а порой и сокрытия — внутренних переживаний их создателя.
- Символические слова создаются в рамках конкретного произведения; они относятся исключительно к семантическому полю и не могут быть выделены в словарном составе языка в качестве устойчивого пласта.
- Мы предлагаем преподавать семантику посредством проектной деятельности. Проекты развивают творческие и исследовательские компетенции учащихся.

Երաշխավորվել է տպագրության 17. 06. 2026 թվականին:

**ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ
ՇԵՂՎՈՂ ՎԱՐԿԻ ՇՏԿՄԱՆ ՄԻՋՈՑ**

Նատալիա Է. Գևորգյան

Մ. Մաշտոցի անվան համալսարան,

Երևան, Հերացի փ., 2/1 շենք,

e.mail: natalya.gevorgyan@sportedu.am

Ամփոփում

Աշխատանքում հետազոտվել է ընտանեկան դաստիարակության եզրույթում վարքային շեղումների առաջացման հոգեբանական հիմքերը: Հետազոտվել է դեռահասի աշխարհընկալման կայուն ձևավորման համար լիարժեք ընտանիքում դաստիարակվելու հիմնախնդիրը, որի բացակայությունը ենթադրում է հակասոցիալական վարքագծի, հասարակայնորեն ընդունելի նորմերի խախտման բարդույթ: Հասարակաքաղաքական փոփոխություններով պայմանավորված փոխվել են միջավայրի սոցիալիզացիոնական առանձնահատկությունները, այդ թվում՝ ընտանիքի բարոյահոգեբանական մթնոլորտը՝ ազդող դեռահասի դաստիարակության վրա, ինչի արդյունքում երեխաներն ու դեռահասները առավել խոցելի խմբերում են հայտնվել: Այս պարագայում վարքային շեղումների ուսումնասիրությունն ունի բացառիկ կարևորություն՝ հատկապես հոգեբանական տեսանկյունից: Հետազոտվել են շեղվող վարքի առաջացման առաջնային գործոնները և առաջադրվել են կանխարգելման միջոցները:

Հիմնաբառեր. անբարենպաստ ընտանիք, շեղվող վարք, քրեածին, կարգազանց, ասոցիալ վարք, հոր կերպար, բարոյահոգեբանական, բարոյաիրավական վիճակ, դեռահաս:

Նորույթը

Բազմաթիվ հոգեբաններ ուսումնասիրել են միջավայրի ազդեցությամբ պայմանավորված անհատի վարքային շեղումների ռիսկերը:

2. Լոմբրոզոն հիմնավորել էր հանցագործությունների հիմքում կենսաբանական գործոնների դերակատարման մասին՝ մնալով կենսաբանական «գոեիկ մատերիալիզմի» կողմանկից:

Ավելի ուշ, Լամբրոզոյի աշխատությունների հիման վրա, Է. Ֆերրին զարգացրեց հայեցակետ մանկական հանցավորությանը նպաստող սոցիալական գործոնների վերաբերյալ՝ դառնալով հանցավորության կենսասոցիալական տեսության հիմնադիր:

Բ. Ֆ. Աքիները պնդում էր, որ մարդու վարքը ձևավորվում է միջավայրի ազդեցությամբ, կառավարվում է միջավայրի կողմից և կանխատեսելի է: Նա միաժամանակ ժխտում էր մարդու վարքի ներքին «ինքնավար» գործոններով[1] պայմանավորված լինելը:

Դեռահասների վարքային շեղումները կենսաբանական և սոցիալական գործոնների ազդեցության հետևանք են՝ հատկապես անբարենպաստ միջավայրի և ընտանիքի բացասական ներգործության:

Մենք հետազոտել ենք անբարենպաստ ընտանիքի գործոնով պայմանավորված վարքային շեղումները հետևյալ համատեքստում.

1. ընտանիքի ազդեցությունը դեռահասի հոգեբանության վրա,
2. շեղվող վարքի առաջացման նախադրյալները,
3. հոր դերի գերակայությունը դեռահասի զարգացման, վարքի ձևավորման գործընթացում,
4. անհամատեղելի ծնողների բացասական ազդեցությունը դեռահասի դաստիարակության, բարոյահոգեբանական վիճակի վրա,
5. դեռահասի բարոյահոգեբանական անկմամբ պայմանավորված վարքային դրսևորումները:

Հետազոտության արդյունքում բացահայտել ենք դեռահասի հոր կերպարի գործոնի բացակայության գերակայությունը որպես շեղվող վարքի առաջացման նախադրյալ:

Ներածություն

Ժամանակակից բարդ փոփոխությունների պայմաններում հասարակությունը չի հասցնում հարմարվել տիրող իրավիճակին: Հասարակաքաղաքական փոփոխությունները, այլ երկրներից բնակչության զանգվածային ներհույքը, տեղեկատվական հոսքերը ենթադրում են իրավիճակներ՝ գնահատվող օգտակարության և վնասի սանդղակներով: Փոխվել են ընտանիքի կայունությամբ պայմանավորված բարոյահոգեբանական ազդեցությունները մատաղ սերնդի դաստիարակության վրա:

Վ. Սուխոմլինսկին հետազոտել է ցանկացած տարիքում դրսևորվող առաջնային վարքագծերը՝ արտահայտված առողջ բարոյահոգեբանական առանձնահատկություններով կամ շեղումներով:

Ռուս գիտնական Ա.Ի. Զախարովը, հետազոտելով հոր ակոհիլանդության ազդեցությունը երեխայի բացասական հուզական զգայունության վրա, գրում է. «Հիմնական գործոնը, որով կարելի է բացատրել այդ երևույթի առկայությունը տղաների և ոչ թե աղջիկների մեջ այն է, որ այդ տղաները դերային նույնականացման տարիքային պահանջով միջնորդավորված յուրահատուկ ձևով հարմարվել են սպառնացող, իրեն անտրամաբանական պահող հարբած հոր կերպարին, ինչի համեմատությամբ վախը զանազան երևակայական հրեշների կամ ուրվականների հանդեպ ուղղակի խամրում է...»[2]: Ըստ Ա. Ի. Զախարովի, դեռահասի նյարդայնացմանը նպաստում են հոր անտարբերությունը և թույլ բնավորությունը: Հեղինակը նշում է. երբ կանացի, հատկապես տատիկների, դաստիարակությունը գերակայում է տղամարդկային դաստիարակության նկատմամբ, հաճախ դեռահասի մոտ ներող է զարգանում[2]: Ըստ հեղինակի մանկության շրջանում նույն սեռի ծնողի հետ ոչ բավարար կամ բացասական դերային նույնականացումը բարդույթներ է առաջացնում միջանձնային հարաբերություններում, մինչև իսկ ընտանիքում սեփական երե-

խաների հետ շփվելիս: Նման փոխհարաբերությունն ավելի բնորոշ է այն հոր տեսակին, ով մանկության շրջանում ծնողի հետ առողջ շփվելու փորձառություն չի ունեցել, այսինքն «հոր զավակ չի եղել, հիմա էլ զավակի հայր չի դարձել»[2]:

Ըստ Լ. Գրեկոյի, Թ. Մորիսի 8-13 տարեկան այն դեռահասները, ովքեր նյարդային վարք, հուզական խանգարումներ, մասնավորապես դեպրեսիա ունեն, իրենց հայրերին գնահատում են որպես ավտորիտար անձիք. իրենց դաստիարակությամբ հազվադեպ զբաղվող, ջերմություն չցուցաբերող[3]:

Դ. Վիտկինի հետազոտությունները վկայում են դեռահասի դաստիարակությանը հոր ակտիվ մասնակցության՝ այդ թվում համատեղ զբոսանքների, խաղերի, ջերմ վերաբերմունքի, արդյունքում ձևավորվող ինքնավստահության, տղաների առնականության և աղջիկների կանացիության մասին[4]:

Բիլլերի հետազոտությունները վկայում են հոր և զավակի ջերմ հարաբերությունների եզրույթում ձևավորվող պատշաճ ինքնագնահատականի մասին: Ըստ որի դեռահասները միջանձնային հարաբերություններում խնդիրներ չեն ունենում, ուսման մեջ դրսևորում են առավել բարձր առաջադիմություն:

Ծնողներից յուրաքանչյուրի հետ դեռահասի շփումը, խաղերը էապես տարբերվում են: Ընդ որում հայրական խաղերը նպաստում են երեխայի մտավոր զարգացմանը[5]: Վ. Ֆտենակիսի հետազոտությունները վկայում են հոր դաստիարակչական ներգործության ներքո տղաների ճանաչողական զարգացման մասին:

Ըստ Ե.Պ.Իյիսի հոր դաստիարակությամբ դեռահասները ունեն առավել բարձր ինքնագնահատական, ֆիզիկական աճ և կայուն ես-ի ընկալում, իսկ հայրերից օտարացածները՝ ցածր ինքնագնահատական[6]:

Վ. Ն. Դրուժինիի[7] հետազոտություններում հոր դաստիարակչական դերակատարումը կարևորվում է հատկապես ժամանակակից ընտանիքում: Այս առումով Ն. Ա. Կորկինան գրում է. «Հետազոտվող հիմնախնդրի մշակութափոխության վերլուծությունը հնարավորություն է ընձեռում բացահայտելու երկու համագոյակցող միտումներ. մի կողմից հոր դերի և ազդեցության թուլացումը՝ քողարկված անհայրություն, ոչ լիարժեք, մայրական ընտանիքներ, մյուս կողմից տղամարդկանց և կանանց կենսական դերերի փոփոխությունը, առնականության և կանացիության սոցիոմշակութային ստերեոտիպերի փոփոխությունը՝ պայմանավորված ժամանակակից պայմաններում մշակութային պարադիգմների փոփոխությամբ»[8]:

Հետազոտվել են ընտանիքում հոր բացակայության ազդեցությունը երեխայի անձնային հատկանիշների վրա[9, 10, 11]: Բացահայտվել են անհայր ընտանիքում հակասոցիալական վարքի ձևավորման, զանազան վարքային խանգարումների երևույթները: Հետազոտությունները վկայում են անհայր մեծացած տղաների սեռային նույնականացման խնդրում ունեցած դժվարությունների մասին[12]:

Է.Հոֆմանի հետազոտությունները ցույց են տալիս որ ահռելի է հոր դերը երեխայի բարոյական զարգացման գործում, իսկ հիմնական մեխանիզմը հեղինակը համարում է նույնացումը: Հայրը նաև հանդիսանում է տան ««օրենքը». սահմանում է կարգապահական նորմերը, խրախուսում է վարքի որոշ ձևեր և պատժում անցանկալի վարքը[5]:

Ըստ Օ. Չիրկովայի հայրը մեծ դերակատարում ունի երեխայի ինքնուրույնության և պատասխանատվության ձևավորման խնդրում [13]:

Ուսումնասիրելով Ս. Արզումանյանի[14, 15, 16], Ա. Արզումանյանի[17], Գ. Բադալյանի[18], Գ. Խաչիկյանի[19] և ուրիշների հոգեբանա-քրեաբանական հետազոտությունները անչափահասների օրինախախտումների վերաբերյալ, փաստագրում ենք, որ ոչ օրինաչափ վարք դրսևորող դեռահասներին բնորոշ բազմաթիվ որակներ և հատկանիշներ սոցիալական ախտահարվածության արդյունք են, ինչի հետազոտությունն ու կանխարգելումը այսօրվա հրամայականն է:

Հետազոտության մեթոդաբանությունը

Ընտանեկան դաստիարակության առանձնահատկությունների հետազոտության, առաջնային վարքային շեղումների գնահատման և կանխարգելման հետազոտությունը իրականացրել ենք գիտական գրականության ուսումնասիրության, վերլուծական հոգեբանության դիտարկումների՝ գիտական վերացարկման, համադրության և համեմատական վերլուծությունների, և պրոյեկտիվ թեստավորումների մեթոդաբանությամբ:

Հետազոտություն

Ցանկացած տարիքում դրսևվորվող առաջնային վարքագծերի առողջ և կայուն ձևավորման համար ծնողներին ցուցվում է դեռահասների սեռային պատկանելության դաստիարակությունը՝ տարբերակված աղջիկների և տղաների, ապագա մոր և հոր, հասարակության մեջ սոցիալական գործառույթներ կրողների[20]: Դեռահասի աշխարհընկալման կայուն ձևավորման համար կարևոր է լիարժեք ընտանիքում հոր և մոր հոգածությամբ դաստիարակվելը՝ մտածողության երկու ձևերի՝ տղամարդու և կնոջ, ազդեցության ներքո: Ընտանիքում հոր բացակայությունը բարոյահոգեբանական խնդիր է: Այն բացասաբար է ազդում երկու սեռերի դեռահասների մտածողության, աշխարհայացքային ըմբռնումների վրա, ինչպես նաև մոր հոգեկերտվածքի վրա: Աղջկա հայեցողական ըմբռնումներում ընտանեկան կյանքն առանց հոր ապրելու, իր թիկունքում առնականության, ուժի պակասը զգալու ցավը ենթադրում է բացասական դիրքորոշում ընտանիքի վերաբերյալ: Միայն մոր կողմից դաստիարակվող տղան հոր բացակայությամբ ձեռք է բերում թերի տղամարդկային կեցվածք ու վարքագիծ: Առանց ամուսնու կնոջը հատկանշական են տղամարդուն բնորոշ վճռականությունը, ձգվածությունը, նախաձեռնողականությունը, ինչի հետևանքով իշխում է տանը, բռնանում է տղայի և աղջկա վրա[20]: Չափից ավելի հոգատարությունը, գերհսկողությունը, բազմաթիվ այլ միջոցառումներ ջախջախում են դեռահասի ինքնուրույնությունը, նախաձեռնողականությունը, առաջացնում են վախեր կյանքի նկատմամբ: Մոր գերհոգնածությունը առավել բացասաբար է անդրադառնում տղայի վրա, ում մոտ առաջանում է անհանգստություն, անվճռականություն սերտաճող թերարժեքության զգացողության: Այս դեպքում շեղվող վարքը արտահայտվում է վախերի, ագրեսիայի, կախվածության հակասոցիալական վարքագծի, հասարակայնորեն ընդունելի նորմերի խախտման ձևերով:

Միայն մոր դաստիարակությամբ դեռահասի ինտելեկտուալ մտածողությունը սահմանափակ է: Նման դեռահասին հատկանշական են լեզվական հմտությունները, սակայն մաթեմատիկական

տրամաբանական մտածողությունը թույլ է. դժվար է ընկալում բարդ խնդիրները և գտնում լուծման ուղիները:

Դեռահասի հոգեկերտվածքի վրա հոր բացակայությունը արտահայտվում է.

- Էմոցիոնալ ազդեցությամբ՝ լքվածության և անվստահության դրսևորումներով. Դեռահասները հոր բացակայությունը ընկալում են անվստահություն սեփական ուժերի հանդեպ, ինչը ծնում է ցածր ինքնագնահատական: Այս պարագայում հատկապես տուժում է տղաների արժեքային համակարգը: Առաջացած սթրեսն ու դեպրեսիան կարող են ենթադրել շեղվող վարքի տարբեր դրսևորումներ:

- Սոցիալական ազդեցությամբ. հոր հետ հաղորդակցման եզրույթում աղջիկը ճանաչում է արական սեռին հատկանշական ընդհանուր գծերը, առավել հստակ գիտակցում է իր կանացի էությունը: Հայրը ընդլայնում է աղջկա աշխարհայացքային ըմբռնումները, ամբողջացնում արդեն հայտնի երևույթների շրջանակը[20]:

- Մոտիվացիոն ազդեցությամբ. հայրը որդու համար իսկական տղամարդու կերպար է, ում շնորհիվ տղան յուրացնում է արիության, ուժեղ կամքի հատկանիշները, բարի և ուշադիր վերաբերմունքը կանանց հանդեպ, ինչպես նաև ընտանիքի անդամների հանդեպ հոգատարության, պատասխանատվության հատկանիշը[20]: Այն դեռահասները ովքեր չունեն հոր ներկայությունը իրենց կյանքում, շատ հաճախ վաղաժամ իրենց ուսերին են կրում ընտանիքի հոգսը՝ երկրորդ պլան մղելով ուսումնառության գործընթացը:

Ծնողական դերի բացակայությունը խարխուլում է դեռահասի սիրո, վստահության և ինքնության ձևավորման հիմքերը: Ըստ Էրիկ Էրիքսոնի հոգեսոցիալական տեսության՝ վաղ շրջանում անվտանգության ու վստահության ձևավորումը առանցքային է առողջ հոգեբանությամբ զարգացման համար: Հայրական կերպարի բացակայության դեպքում տղաները կարող են չունենալ տղամարդկային մոդել, իսկ աղջիկները ուժեղ հենարան: Այս դեպքում առաջանում են վարքային շեղումներ՝ ագրեսիայի, հակասոցիալական վարքի ձևերով:

Դեռահասություն տարիքում ֆիզիկական փոփոխություններն ակնառու են դեռահասների և շրջապատող հասարակության համար: Ֆիզիկական զարգացումը զգալիորեն ազդում է դեռահասի կյանքի որակի վրա, փոխում դեռահասի վերաբերմունքը սեփական մարմնի նկատմամբ, մեծահասակի վերաբերմունքը դեռահասի հանդեպ: Դեռահասությանը բնորոշ է ֆիզիկական աճի թռիչքը, որը միջինում տևում է 24-36 ամիս: Ընդհանուր առմամբ աճի սկիզբը, տևողությունը, աճի արագությունը անհատական են տարբեր դեռահասների համար՝ կախված ժառանգականության գործոնից, սեռից, սննդային վարքագծից, ֆիզիկական ակտիվության մակարդակից և այլ արտաքին գործոններից[21]: Անբարենպաստ սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակը, անբարենպաստ ընտանեկան միջավայրը, գերլարվածությունը դպրոցում, սթրեսները կարող են ազդել զարգացման արագության վրա: Ապացուցված է, որ դեռահասության տարիքում սոցիալական պայմանների կտրուկ բարելավումը, այդ թվում՝ մանկատնից ընտանիք որդեգրումը, ի զորու է առաջացնելու զարգացման ցուցանիշների կտրուկ աճ: Նորմալ ֆիզիկական զարգացում ապահովելու համար անհրաժեշտ է բալանսավորված սնունդ, ֆիզիկական ակտիվություն, լիարժեք քուն, ընտանիքի առողջ հոգեսոցիալական մթնոլորտ[21]: Դեռահասության տարիքը՝ 11-16 տարեկան, անցումային է կենսաբանական իմաստով. այն սեռական հասունացման շրջանն է, որին զուգահեռ հասունանում են օրգանիզմի այլ կենսաբանական համակարգերը:

Դեռահասային փուլն առաջնային սոցիալական շրջան: Է: Այդ տարիքի դեռահասները գտնվում են ծնողների խնամքի տակ և հիմնականում զբաղվում են ուսումնառությամբ[22]: Հոգեբանության մեջ բեկումնային կամ ճգնաժամային շրջանում «դժվար» դեռահասները բացասական վերաբերմունք են ցուցաբերում ծնողների, մակավարժների, համադասարանցիների, ուսումնառության, աշխատանքի նկատմամբ: Հասունացման շրջանն ինքնին «տկարության» փուլ չէ, սակայն այն կարող է ենթադրել զգալիորեն խորը հոգեբանական խնդիրներ: Դեռահասության ճգնաժամը գնահատվում է դեռահասների և իրականության միջև հարաբերությունների աղճատումների իրավիճակ, որտեղ ի հայտ է գալիս ես-ի օտարացման կամ միայնության զգացումը, որպես ձևավորվող անհատականության ոչ ճիշտ ընկալման, բռնության արդյունք:

Դեռահասության տարիքում ձևավորվող հասունության զգայնությունը երիտասարդի ինքնագիտակցությանը միտվող սաղմնային իրավիճակ է, որը ընտանիքի, միջավայրի ազդեցության ներքո ձևավորում է դիմային կերտվածք՝ ստեղծելու միջանձնային հարաբերություններ և փոխհարաբերվելու միջավայրի հետ[23]: Ըստ Ռ.Ս.Նեմովի անձի տարիքային զարգացման ճգնաժամը կամ հոգեկան զարգացման հապաղումը ուղեկցվում է դեպրեսիայով, անբավարվածությամբ, ներքին՝ անձնային, և արտաքին՝ միջանձնային դժվար լուծելի խնդիրներով»[22]: Դեռահասության հասունության զգայնության համակարգում ակնառու են մարմնամկանային հակումները, որոնք պատանիության շրջանում արտահայտվում են սուր դրսևորումներով:

Դեռահասի, պատանու անհատական ակտիվությունը պայմանավորված է անձնային պահանջմունքներով, ձգտումներով, հետաքրքրություններով և իդեալներով: Դրանք վարքային դրսևորումներ են՝ վերաճող անձի յուրօրինակ վերաբերմունքի շրջապատող իրականության հանդեպ[22]: Անձի սոցիալապես ախտահարված դիմանկարը, խաթարված սոցիալական գիտակցությունը հետևանք են դեռահասության տարիքում ընտանեկան դաստիարակության թերացումների, երբեմն էլ հակամանկավարժական դաստիարակության, երբ դեռահասը իր վրա կրում է հանցավոր խմբի, հանցածին տարրի շարունակական ազդեցությունը:

Անձի սոցիալականացումը բազմաբնույթ որակների և հատկանիշների, բարոյական սկզբունքների և սոցիալական նորմերի ձևավորման գործընթաց է ի նպաստ հասարակայնորեն ընդունված արժեքների պահպանության, ազգապահպանության: Այս համատեքստում նպատակները, ձգտումները, դրդապատճառները անձնային աճի, ինքնահաստատման և սեփական ճակատագրի կերտման գրավականն են[21]: Վարքի շեղման գեներգիսի հիմքում ընտանիքի առողջ հուզազգացմունքային դաշտի բացակայությունն է, դեռահաս-ծնող բացասական հուզական սիմբիոզի հոգեվիճակը: Վերջինի պարբերաբար կրկնությունը վերաճում է դեռահասի կամային հատկությունների ձևավորման ընկճախտի, ինչը դեռահասի քրեածին վարքի առաջացման հիմնաքարն է[21]:

Ս.Ջ. Արզումանյանը անձի սոցիալական վարքի աստիճանական շեղման հոգեբանական օրինաչափությունները ներկայացնում է.

- շեղվող վարք,
- կարգազանց վարք,
- անկարգապահ վարք,
- բարոյազանց վարք,
- իրավախախտ վարք,

- քրեածին վարք, հանցածին վարք ձևերով:

Այս համատեքստում փոքր, տանելի անկարգությունները վերաճում են վարվեցողության նորմերի խախտման, բարոյանորմերի, իրավունքի նորմերի ոտնահարման, քրեածին վարքի, ինչի խորացումը ենթադրում է ծանր հանցագործությունների իրականացում[24]:

Յուրաքանչյուր մանկավարժի, ուսուցչի, հոգեբանի, մարզչի խնդիրն է օգնել դեռահասին զարգացման ճանապարհին, նպաստել մարդկային հատկանիշների ձևավորմանը: Արժեքային նորագոյացումներում է կայանում վարքային կողմնորոշումների բարոյական իմաստը:

Ասոցիալ կամ շեղվող վարքը հաճախ վկայում է այն մասին, որ անձը դաստիարակվել է այնպիսի ընտանիքում, որտեղ սխալ է կազմակերպված կենցաղը, պահպանված չեն ավանդույթները, առկա են ընտանեկան կոնֆլիկտներ, բարոյահոգեբանական լարված հարաբերություններ: Բնականաբար, նման ընտանիքները համարվում են սոցիալ-հոգեբանական առումով անբարենպաստ:

Անբարենպաստ ընտանիքի հոգեբանական գործոնը կնիքվում է դեռահասի անձնային հատկանիշների վրա՝ չկամության, չարության, ագրեսիվության ձևերով՝ անկախ օրինազանց կամ իրավախախտ վարքից[21]:

Հետազոտության արդյունքում տարբերակել ենք անբարենպաստ ընտանիքների երեք հիմնական խմբեր, որոնք դեռահասի հոգեկերտվածքում առաջացնում են որոշակի վարքային շեղումներ.

1. Ծնողները գիտակցում են իրենց ընտանիքի անբարենպաստությունը՝ դեռահասին առողջ բարոյահոգեբանությամբ ընտանեկան միջավայրում դաստիարակելու համար: Այդ գիտակցմամբ նրանք ջանում են ցանկացած միջոցներով ուղղորդել երեխայի առողջ անձնային հատկանիշների ձևավորումը, խմբագրել սեփական վարքագիծը՝ երեխաների ներկայությամբ քողարկելով իրենց միջև տարաձայնությունները, խուսափելով վեճերից: Վարքագծային շեղումների, սայթաքումների դեպքում դիմում են մանկավարժների օգնությանը: Պետք է փաստել, որ հաճախ կարողանում են կասեցնել երեխայի վարքի շեղումները: Սեփական անձի վարքային թերությունների գիտակցումը ենթադրում է ընտանիքի անբարենպաստությունը հաղթահարելու սրտացավ մղում՝ երեխայի մեջ իրենց շարունակությունը չտեսնելու ձգտումով[21]: Այս պարագայում անբարենպաստ ընտանիքը սոցիալական ակտիվությամբ հատուցում է երեխայի ընտանեկան ջերմության ու սիրո պակասը, որը գոյացել է վեճերի, տարաձայնությունների մթնոլորտում:
2. Աբարենպաստ ընտանիքի ծնողները չեն ընդունում իրենց վարքագծային սխալները, և ընտանիքի անբարենպաստ բարոյահոգեբանական մթնոլորտը բացասաբար է անդրադառնում երեխայի վրա. վտանգում է առողջ հոգեկերտվածքի ձևավորումը, նպաստում է անօրեն վարքի ընտրությանը: Նմանօրինակ անբարենպաստ ընտանիքում բացասական ներգործությունները ընկալելու հակվածությամբ մեծացող դեռահասները ապագա իրավախախտներ են: Այս հանգամանքը առանձնակի հիմնավորման կարիք չունի, քանզի իրենց վարքագծային սխալները չընդունող ծնողները իրենց ասոցիալ գործունեությամբ չեն նկատում դեռահասի այլախոհումները և շեղված վարքի դրսևորումները: Սակայն բացահայտելով վերջինիս առկայությունը գնում են զոհաբերությունների երեխայի վարքի բարոյաիրավական խաթարումները կանխելու համար[21]:

3. Անբարենպաստ ընտանիքի քրեաբանական, սոցախտածին բնույթը՝ անդամների համար-
ժեք հարաբերություններով և դիրքորոշումներով, ենթադրում է գիտակցաբար հանցագործ
ու քրեորեն դատապարտելի անձանց ձևավորում: Այդպիսի ընտանիքի ծնողները
առհասարակ չեն ընդունում իրենց վարքի բարոյազանցությունն ու քրեորեն հետապն-
դելիությունը, հաճախ իրենց գործողություններում ներգրավում են զավակներին: Երբեմն
բարոյականության, օրենքի գերակայության առկայությունը, սեփական կյանքի վարկա-
նիշային իմաստավորումը այդպիսի ծնողներին ստիպում է գիտակցելու իրենց վարքային
քրեաբանական սխալները, ինչը սերունդների բարոյաիրավական, քրեածին վարքային
խաթարումները կանխելու միջոց է[21]:

Անբարենպաստ ընտանիքների ծնողների զգալի մասը չի կողմնորոշվում ընտանեկան
կյանքի կազմակերպման և կառավարման հարցերում, ինչը դեռահասի դաստիարակության
եզրույթում վարքի բարոյաիրավական նորմերի ճիշտ ձևավորման գրավականն է[21]: Նման-
օրինակ թերացումները չարամտության արդյունք չեն, այլ ծնողներից և միջավայրից ստացած
դաստիարակության հետևանք:

Հետազոտության համատեքստում իրականացրել ենք պրոյեկտիվ թեստավորում
միակողմանի և երկկողմանի ծնողազուրկ երեխաների շրջանում: Միակողմանի ծնողազուրկ
երեխայի ինքնանկարում գլուխը պատկերված էր մեծ չափով: Սա խոսում է մեծ ինտելեկտուալ
հավակնությունների մասին: Նկարում աչքերը փոքր էին, ինչը բնորոշում է ինտրովերսիայի
միտումը: Ինքնանկարում բերանը ընդգծված էր. այն վկայում է խոսքի հետ կապված հնարավոր
դժվարության մասին: Ատամները պատկերված էին սուր, ինչը արտահայտում է երեխայի
ագրեսիվությունը: Մեծ ականջների և քթանցքների ընդգծվածությունից ենթադրվում է
քննադատության նկատմամբ բարձր զգայունություն և ագրեսիայի հակվածություն: Ձեռքերը
կաշկանդված էին, ինչը բնորոշում է երեխայի փակ ու կոմպլեքսավորված բնույթը: Ոտքերը
բացասակայում էին՝ այն մեկնաբանվում է որպես հենարանի բացակայություն: Նկարում
պատկերված էր նաև ծառ, որի բույնը և ճյուղերը մի գծի վրա էին, ինչը ենթադրում է գորշ
իրականությունից փախչելու ձգտումը և հրաժարումը՝ իրերին նայելու իրական աչքերով:
Ինքնանկարում պատկերված էր նաև քաղաքային միջավայրի տուն: Այն վկայում է երեխայի
ինքնամոտիվ բնույթի և սեփական խնդիրների մեջ ներգրավվածության մասին: Տան
պատուհանները փոքր էին, ինչը բնորոշում է երեխայի ամաչկոտությունը և հոգեբանական
փակվածությունը: Երեխան իրեն նկարել էր տան մեջ, ինչը վկայում էր պաշտպանված լինելու
պահանջմունքի մասին: Հաջորդիվ իրականացրել ենք նույն պրոյեկտիվ թեստավորումը
երկկողմանի ծնողազուրկ երեխայի հետ: Ինքնանկարում երեխան մեծ գլուխ ուներ, ինչը բնորոշում
էր ինտելեկտուալ հավակնությունները: Աչքերը մեծ էին՝ բնորոշող կասկածմտություն, բերանը
ծամածռված էր, իբրև հարկադրված սիրալիրություն, ատամները շատ սուր էին՝ ագրեսիվության
արտահայտությամբ, քիթն ու ականջները փոքր էին՝ միջավայրից չընդունելու որևէ
քննադատություն: Ձեռքերը նկարում կախված էին, որպես վկայություն երեխայի խնամքի և
հոգատարության կարիքի վերաբերյալ: Ինքնանկարում բացակայություն էին ուտքերը՝ վկայող
անկայունության և հենարանի բացակայության մասին: Երեխան նկարել էր ծառ խառնված
ճյուղերով, ինչը արտահայտում էր ինքնահաստատման փնտրտուքը: Ընդարձակ գյուղական տունը
խորհրդանշում էր երեխայի ընտանիք ունենալու ձգտումը: Տան դռները բացակայություն էին, ինչը

բնորոշում էր ինքնամփոփությունը: Տան փոքր պատուհանները խորհրդանշում էին երեխայի հոգեբանական փակվածությունը: Նկարը գտնվում էր թղթի վերին հատվածում, ինչը վկայում էր երեխայի բարձր ինքնագնահատականի, ինքնահաստատման հավակնության մասին:

Եզրահանգում

Ընտանեկան բնականոն դաստիարակության գործընթացը իրականացվում է լիարժեք ընտանիքում ծնողների երկկողմ մասնակցությամբ: Այն առողջ սերունդ և բարձր արժեքներով անհատ դաստիարակելու հիմնաքարն է: Անձի սոցիալական արժեհամակարգի ձևավորումը սկսվում է առողջ ընտանեկան դաստիարակությունից, շարունակվում է կրթական համակարգում՝ ձևավորելու անհատ հասարակություն փոխհարաբերությունը:

Որպես շեղվող վարքի շտկման արմատական միջոց առաջադրել ենք.

- Անհամատեղելի ծնողների հետ իրականացնել հոգեբանական անհամատեղելիությունը մեղմող աշխատանքներ՝ ընտանիքում հոր կերպարի ամրացման, մայրական քնքշանքի, հոգատարության արտահայտման հատկանիշների ուժեղացման համատեքստում:
- Անհամատեղելի ծնողների հետ իրականացնել բարոյահոգեբանական աշխատանքներ ռեֆլեքսային ինքնակառավարման, ինքնաքննադատությունների իրականացման, օբյեկտիվ ինքնագնահատման, փոխադարձ զիջումների համատեքստում:
- Անհամատեղելի ծնողների ընտանեկան դաստիարակության եզրույթում գիտելիքներով ապահովման, մանկավարժական պատրաստվածության աշխատանքների իրականացում:

Գրականություն

1. **Скиннер Б. Ф.**, Оперантное поведение // История зарубежной психологии (30-60-е гг. XX в. Тексты) / под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан, Москва, Издательство МГУ, 1986, С. 56–72.
2. **Захаров А. И.**, Происхождение детских неврозов и психотерапия. Москва, Эксмо-Пресс, 2000, 448 с.
3. **Greco L., Morris T.**, Paternal child-rearing style and child social anxiety: investigation of child perceptions and actual father behavior // Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment. 2002, Vol. 24, No. 4, P. 259–267.
4. **Виткин Д.**, Мужчина и стресс. Санкт-Петербург, Питер Пресс, 1996, 224 с.
5. **Fthenakis W. E.**, Väter. Band II: Zur Vater-Kind-Beziehung in verschiedenen Familien-Strukturen. München, Urban & Schwarzenberg, 1988, 426 p.
6. **Ильин Е. П.**, Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины, Санкт-Петербург, Питер, 2002, 544 с.
7. **Дружинин В. Н.**, Психология семьи, Санкт-Петербург, Питер, 2005, 176 с.

8. **Коркина Н. А.**, Отцовство в современной семье // Психологические проблемы современной российской семьи, материалы II Всероссийской научной конференции, в 3 ч, Ч. 1 / под общ. ред. В. К. Шабельникова, А. Г. Лидерса, Москва, 2003, С. 117–123.
9. **Горьковая И. А.**, Медико-психологическое исследование формирования характера делинквентных подростков, автореф. дис. ... канд. психол. Наук, 19.00.04, Санкт-Петербург, 1992, 26 с.
10. **Blum H. M., Boyle M. N., Offord D. R.**, Single-parent families, child psychiatric disorder and school performance // Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 1988, Vol. 27, No. 2, P. 214–219.
11. **Drake C. T., McDougall D.**, Effects of the absence of a father and other male models on the development of boy's sex roles // Developmental Psychology, 1977, Vol. 13, No. 5, P. 537–538.
12. **Попова П.**, Современный мужчина в зеркале семейной жизни, Москва, Мысль, 1989, 188 с.
13. **Чиркова О. Б.**, Роль детско-родительских отношений в развитии ответственности подростков // Психология XXI века, тезисы Международной межвузовской научно-практической студенческой конференции, Санкт-Петербург, 2000, С. 193–195.
14. **Արզումանյան Ս. Զ., Արզումանյան Ա. Ս.**, Սոցախտաբանությունը որպես իրավաբանական հոգեբանության ինքնուրույն բնագավառ // Գիտական տեղեկագիր (Հումանիտար գիտություններ), 2004, № 1, էջ 172:
15. **Арзуманян С. Д.**, Социально-психологические условия исправления и перевоспитания личности несовершеннолетних, учебно-методическое пособие, Ереван, Луйс, 1985, 98 с.
16. **Арзуманян С. Д.**, Микросреда и отклонение социального поведения детей и подростков, Ереван, Луйс, 1980, 254 с.
17. **Արզումանյան Ա. Ս.**, Սոցիալական ոչ համարժեք ընկալումները որպես անձի սոցախտաձին զարգացման հոգեբանական նախադրյալներ // Կանթեղ, Գիտական աշխատությունների ժողովածու, Երևան, 2004, էջ 61–69:
18. **Բադալյան Գ. Ա.**, Հետադետյան շրջանում դեռահասների ու պատանիների իրավախախտումների քրեահոգեբանական և սոցիալիհոգեբանական վերլուծությունը, Ատենախոսության սեղմագիր ... հոգեբ. գիտ. Թեկնածուի, ԺԹ.00.01, Երևան, 2004, 28 էջ:
19. **Хачикян Г. С.**, Эмоциональные состояния как элемент субъективной стороны преступного поведения, автореф. дис. ... канд. психол. Наук, 19.00.06, Ереван, 2005, 26 с.
20. **Չատինյան Ա. Ա., Ուռլյան Մ. Ա.**, Ընտանեկան դաստիարակության հիմունքները, ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, Էդիթ Պրինտ, 2019, 104 էջ:
21. **Արզումանյան Ս. Զ., Գրին Է.**, Իրավաբանական հոգեբանություն, Երևան, Զանգակ-97, 2004, 432 էջ:
22. **Գևորգյան Ն. Է.** Սպորտը և դժվար դեռահասների վարքի շտկումը, ուսումնամեթոդական ձեռնարկ, Երևան, 2021, էջ 23:

23. Գևորգյան Ն. Է., Դեռահասների շեղվող վարքի սոցիալ-հոգեբանական պատճառները և դրանց հաղթահարման ուղիները, ատենախոսություն ... հոգեբ. գիտ. թեկնածուի, ԺԹ.00.01, Երևան, 2014, 162 էջ:
24. Արզումանյան Ս. Զ., Իրավաբանական հոգեբանություն, Երևան, Զանգակ-97, 2003, 176 էջ:

FAMILY UPBRINGING AS A MEANS OF CORRECTING DEVIANT BEHAVIOR

Natalia E. Gevorgyan

University named after M. Mashtots,

Yerevan, M. Heratsi St., 2/1,

e.mail: natalya.gevorgyan@sportedu.am

Abstract

The paper examines the psychological foundations of the emergence of behavioral deviations within the framework of family upbringing. The study addresses the problem of raising an adolescent in a complete family as a crucial condition for the stable formation of their worldview, the absence of which entails a complex of antisocial behavior and the violation of socially accepted norms. Driven by socio-political changes, the socio-psychological characteristics of the environment have transformed, including the moral and psychological climate of the family affecting adolescent upbringing, which has left children and adolescents in highly vulnerable groups. In this context, the study of behavioral deviations is of exceptional importance, particularly from a psychological perspective. The primary factors contributing to the emergence of deviant behavior have been analyzed, and preventive measures have been proposed.

Keywords: dysfunctional family, deviant behavior, criminogenic, delinquent, antisocial behavior, father figure, moral and psychological, moral and legal condition, adolescent.

Novelty

Numerous psychologists have studied the risks of individual behavioral deviations conditioned by environmental influences.

C. Lombroso substantiated the role of biological factors underlying criminal behavior, remaining a proponent of "crude materialism."

Later, drawing upon the works of C. Lombroso, E. Ferri developed the concept of social factors contributing to juvenile delinquency, becoming the founder of the biosocial theory of crime.

B. F. Skinner argued that human behavior is shaped by the environment, controlled by the environment, and is predictable. At the same time, he denied that human behavior is determined by internal "autonomous" factors.

Behavioral deviations among adolescents are the result of both biological and social factors, particularly an unfavorable environment and the negative impact of the family.

We have investigated behavioral deviations conditioned by the factor of a dysfunctional family in the following context:

1. the impact of the family on adolescent psychology;
2. the preconditions for the emergence of deviant behavior;
3. the predominance of the father's role in the process of adolescent development and behavior formation;
4. the negative impact of incompatible parents on the upbringing and moral-psychological state of the adolescent;
5. behavioral manifestations conditioned by the moral and psychological decline of the adolescent.

As a result of the study, we identified the predominance of the absence of the father figure as a primary precondition for the emergence of deviant behavior.

Conclusion

The process of normal family upbringing is carried out in a complete family with the bilateral participation of both parents. It is the cornerstone of raising a healthy generation and an individual with high values. The formation of a person's social value system begins with healthy family upbringing and continues within the educational system, shaping the relationship between the individual and society.

As a radical means of correcting deviant behavior, we propose:

- To carry out psychological work with psychologically incompatible parents aimed at mitigating their interpersonal incompatibility in the context of strengthening the father figure in the family and enhancing the expression of maternal tenderness and care.
- To conduct moral and psychological work with incompatible parents in the framework of developing reflective self-regulation, practicing self-criticism, objective self-assessment, and mutual compromise.
- To provide incompatible parents with essential knowledge in the field of family upbringing and to implement targeted activities to improve their psycho-pedagogical preparedness.

СЕМЕЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК СРЕДСТВО КОРРЕКЦИИ ОТКОЛОНЯЮЩЕГОСЯ ПОВЕДЕНИЯ

Наталиа Э. Геворгян

Университет им. М.Маштоца,

Ереван, ул. Гераци, 2/1,

e.mail: natalya.gevorgyan@sportedu.am

Аннотация

В работе исследованы психологические основы возникновения поведенческих отклонений в контексте семейного воспитания. Изучена проблема воспитания подростка в полной семье как условия устойчивого формирования его мировоззрения, отсутствие которого влечет за собой комплекс антисоциального поведения и нарушения общественно принятых норм. Под влиянием общественно-политических изменений трансформировались социально-психологические особенности среды, в том числе морально-психологический климат семьи, влияющий на воспитание подростка, в результате чего дети и подростки оказались в наиболее уязвимых группах. В данных обстоятельствах изучение поведенческих отклонений приобретает исключительную важность, особенно с психологической точки зрения. Исследованы первичные факторы возникновения девиантного поведения и предложены меры его профилактики.

Ключевые слова: неблагополучная семья, девиантное поведение, криминогенный, делинквентный, асоциальное поведение, образ отца, морально-психологический, морально-правовое состояние, подросток.

Новизна

Многочисленные психологи изучали риски поведенческих отклонений личности, обусловленные влиянием окружающей среды.

Ч. Ломброзо обосновал роль биологических факторов в основе преступлений, оставаясь сторонником «грубого материализма».

Позднее, опираясь на труды Ч. Ломброзо, Э. Ферри разработал концепцию социальных факторов, способствующих детской преступности, став основателем биосоциальной теории преступности.

Б. Ф. Скиннер утверждал, что поведение человека формируется под воздействием среды, управляется ею и является предсказуемым. Одновременно он отрицал обусловленность поведения человека внутренними «автономными» факторами.

Поведенческие отклонения подростков являются следствием воздействия биологических и социальных факторов, особенно неблагоприятной среды и негативного влияния семьи.

Мы исследовали поведенческие отклонения, обусловленные фактором неблагополучной семьи, в следующем контексте:

1. влияние семьи на психологию подростка;

2. предпосылки возникновения девиантного поведения;
3. доминирующая роль отца в процессе развития подростка и формирования его поведения;
4. негативное влияние психологически несовместимых родителей на воспитание и морально-психологическое состояние подростка;
5. поведенческие проявления, обусловленные морально-психологическим упадком подростка.

В результате исследования мы выявили, что доминирующей предпосылкой возникновения девиантного поведения является фактор отсутствия образа отца у подростка.

Закключение

Процесс естественного семейного воспитания осуществляется в полной семье при двустороннем участии обоих родителей. Он является краеугольным камнем воспитания здорового поколения и личности с высокими ценностями. Формирование социальной системы ценностей личности начинается со здорового семейного воспитания и продолжается в системе образования, выстраивая взаимоотношения между личностью и обществом.

В качестве радикального средства коррекции девиантного поведения предлагается:

- Проводить работу с психологически несовместимыми родителями, направленную на смягчение их межличностной несовместимости в контексте укрепления образа отца в семье, а также усиления проявлений материнской нежности и заботы.
- Осуществлять морально-психологическую работу с несовместимыми родителями в контексте развития рефлексивного саморегулирования, практики самокритики, объективной самооценки и взаимных уступок.
- Обеспечить несовместимых родителей необходимыми знаниями в области семейного воспитания и реализовать мероприятия по повышению их психолого-педагогической подготовки.

Երաշխավորվել է տպագրության 23. 06. 2026 թվականին:

ՀՏԴ 336.77

<https://doi.org/10.67819/30453267-26.1ts1-06>

ՀԻՓՈԹԵՔ. ՇԱՀԱՎԵՏ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՑԱՀԱՅՏՈՒՄԸ

Վահրամ Թ. Նալչաջյան

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան

Երևան, Նալբանդյան փ., 128 շենք

e-mail: vahram.nalchajyan@asue.am

<https://orcid.org/0000-0001-5245-6198>

Ամփոփում

Աշխատանքում Ֆինանսական մաթեմատիկայի գործիքակազմով և դրա վրա հիմնված սեփական զարգացումներով վերլուծել ենք հիփոթեքի մարման եղանակները:

Շուրջ 10 տարի առաջ ՀՀ կառավարությունը հաստատեց հիփոթեքի տոկոսագումարների չափով վճարած եկամտահարկի վերադարձի նոր կարգը: Արտաքուստ վարկառուն ոչինչ չի շահում. տոկոսագումարները վարկատուի օգուտներն են, իսկ վարկառուն մարում է ողջ մայր գումարը: Բայց դա արվում է ոչ միանգամից և սկզբնական պահին, այլ մաս-մաս՝ պայմանագրի ողջ ընթացքում:

Հետազոտության արդյունքում ներկայացրել ենք, որ սկզբում «մի կողմ է դրվում» հիփոթեքի ծավալից էականորեն փոքր գումար, որի հաջորդական ներդրումներով կմարվի մայր գումարը՝ լրացուցիչ եկամուտների աճեցված գումարի հաշվին:

Համեմատական վերլուծությամբ պարզել ենք, որ ըստ նոր կարգի վարկառուի համար առավել ձեռնտու է մարման անուիտետային եղանակը՝ հատկապես բարձր տոկոսադրույքների և/կամ երկարատև վարկի դեպքում: Տեսական հետևությունների հիմնավորման նպատակով բերված են թվային օրինակներ: Արդյունքում բացահայտել ենք հիփոթեքային վարկավորման առավել ճկուն բնույթը՝ վարկառուի նպատակահարմար, լայն հնարավորություններով:

Հիմնաբառեր. հիփոթեքային վարկ, տոկոսադրույք, կառուցապատող, սահմանափակում, ձեռնտու պայմաններ:

Նորույթը

Աշխատանքի նորույթը կայանում է եկամտահարկի վերադարձի օրենքով[1] հիփոթեքային վարկի ընդհանուր հավասարաչափ մարման, մայր գումարի հավասարաչափ մարման մեթոդների համատեքստում Ֆինանսական մաթեմատիկայի գործիքակազմով սեփական զարգացումների, ձևափոխությունների առաջադրումը:

Ներկայացրել ենք վարկավորման սկզբնական գումարից նվազագույն չափով հետ պահման և մաս մաս մայր գումարում ներդրման միջոցով հիփոթեքային վարկի մարման մեխանիզմը՝ լրացուցիչ եկամուտների աճեցված գումարի հաշվին:

Ներածություն

Հիփոթեքը ՀՀ-ում կիրառվում է շուրջ 30 տարի: Վարկառուները հաճախ հստակ չեն հասկանում, թե ինչպես է այն գործում: Կան որոշակի նախապաշարումներ, որոնք խոչընդոտում են հիփոթեքային վարկով անշարժ գույքի ձեռք բերմանը. հիփոթեքային անշարժ գույքը բանկի սեփականությունն է, ժամանակացույցից շուտ հիփոթեքի մարումը շահեկան չէ, հիփոթեքային անշարժ գույքը չի կարելի վաճառել, բանկի սնանկությունը վարկառուին ազատում է հիփոթեքից, հիփոթեք ստանալու համար վարկառուն իր միջոցներից կանխավճար է մուծում, անչափահասների գրանցումը/հաշվառումը պաշտպանում է հիփոթեքային անշարժ գույքը առգրավումից, խաթարված վարկային պատմությամբ անհատին բանկը հիփոթեքային վարկ չի տրամադրում, հիփոթեքային վարկը անհրաժեշտ է մարել նույն բանկում և նույն տոկոսադրույքով:

Վարկառուները հստակ չեն գիտակցում, թե ինչպես է գործում հիփոթեքի մեխանիզմը: Ոմանք մտավախություն ունեն, որ բանկն անշարժ գույքը կբռնագրավի ցանկացած զանցանքի դեպքում, ուրիշները մտահոգվում են գրավի չապահովագրման համար, մյուսները պարտատերերից ֆինանսական դժվարություններն են թաքցնում[2]:

Վարկառուների կողմից վարկային պայմանագրերով իրենց պարտավորությունները վաղաժամկետ մարելու դեպքում էլ բանկերը հաճախ տույժ-տուգանքներ են գանձում[3]: Վարկառուին տրված վարկի գումարն անձնական, ընտանեկան և ձեռնարկատիրական գործունեության հետ չառնչվող միջոց է, այն կարող է վերադարձվել ամբողջովին կամ փուլերով ժամանակացույցից առաջ՝ վերադարձի օրվանից առնվազն երեսուն օր առաջ վարկատուին ծանուցելու պայմանով: Ավելին, վարկային պայմանագիրը կարող է սահմանել վարկատուին ծանուցման ավելի կարճ ժամկետ՝ ժամանակացույցից շուտ վերադարձնելու միջոցները[4]: Բացի այդ, սպառողական վարկի վաղաժամկետ վերադարձի վարկառուի իրավունքը ամրագրված է օրենքով: Այսպիսով, վարկի գումարի վաղաժամկետ վերադարձի սպառողի օրինական իրավունքն իր կողմից իրականացվում է ինքնուրույն, և չի պահանջվում վարկատուի համաձայնությունը: Սույն իրավունքի իրականացումը սպառողի կողմից և նրա կամքի արտահայտությունը սկզբունքորեն չի կարող ծանրաբեռնվել պարտատիրոջ կողմից որևէ տույժ-տուգանքներով կամ սահմանափակումներով:

Նման ապօրինի գործողությունների համար մեղավոր անձը կարող է կրել վարչական պատասխանատվություն[5]: ՀՀ-ում հիփոթեքային վարկի առաջին 3 տարիների ընթացքում վաղաժամկետ մարման դեպքում բանկն իրավունք ունի (բայց ոչ՝ պարտավորություն) գանձելու ժամանակացույցից շուտ մուծված գումարի նկատմամբ տույժեր՝ ըստ ժամկետների. 1-ին տարվա ընթացքում՝ մինչև 0.6%, 2-րդ տարվա ընթացքում՝ մինչև 0.4%, 3-րդ տարվա ընթացքում՝ մինչև 0.2%, 4-րդ տարվա սկզբից մինչև հիփոթեքային վարկի ավարտը բանկն իրավունք չունի գանձելու որևէ տույժ վաղաժամկետ մարման դեպքում[6]: Եթե վարկի գումարը կամ դրա մի մասը վաղաժամկետ մարելու համար վարկավորման պայմանագրով սահմանվում է տույժ կամ այլ վճար,

ապա այդ պայմանագրով տրամադրվող վարկի տոկոսադրույքը պետք է լինի առավել ցածր այն տոկոսադրույքի համեմատ, որը կկիրառվեր, եթե վաղաժամկետ մարման համար տույժ կամ այլ վճար սահմանված չլիներ[7]:

Հետազոտության մեթոդաբանություն

Հետազոտությունում կիրառել ենք նկարագրական, գիտական վերացարկման, ընդհանրացման, ֆինանսատնտեսական համադրության և համեմատական վերլուծության մեթոդները: Իրականացրել ենք նոր կարգով հիփոթեքային վարկի մարման հիմնական եղանակների արդյունքների վերլուծություն[8] կիրառելով ֆինանսական մաթեմատիկայի գործիքակազմը:

Հետազոտություն

Նոր կարգով հիփոթեքային պարտքի մարման անալիտիկ դիտարկումները իրականացրել ենք հետևյալ մեթոդների եզրույթում.

1. ընդհանուր պարտքի հավասարաչափ մարման մեթոդ (աղ. 1),

2. մայր գումարի հավասարաչափ մարման մեթոդ (աղ. 2):

Առաջին դեպքում բոլոր մասնակի մարումները հավասար են, սակայն մայր գումարի մարումները և տոկոսային վճարումներն ըստ ժամանակահատվածների փոփոխվում են: Կատարենք հետևյալ նշանակումները.

H – հիպոթեքային վարկի լրիվ գումարը՝ արտահայտված դրամով,

i – վարկի տարեկան տոկոսադրույքը,

n – պայմանագրի տևողությունը արտահայտված տարիներով,

m – մեկ տարվա ընթացքում վճարումների քանակը:

Ստացել ենք պարտքի մասնակի մարումների հաշվարկման բանաձևերը՝ հաշվի առնելով նոր կարգի կիրառման եզրույթում փաստագրված փոփոխությունները (աղ. 1):

Աղյուսակ 1. Մարումների բանաձևերը հավասարաչափ մարման եղանակի դեպքում:

Ժամ անակահա տվածը	Մայր գումարի մարում	% -ային գումար	Ընդամենը վճարում
1	$H \frac{i/m}{(1 + i/m)^{mn} - 1}$	$H \frac{i}{m}$	$H \frac{i}{m} \frac{(1 + i/m)^{mn}}{(1 + i/m)^{mn} - 1}$
2	$H \frac{i/m}{(1 + i/m)^{mn} - 1} \left(1 + \frac{i}{m}\right)$	...	$H \frac{i}{m} \frac{(1 + i/m)^{mn}}{(1 + i/m)^{mn} - 1}$

3	$H \frac{i/m}{(1+i/m)^{mn} - 1} \left(1 + \frac{i}{m}\right)^2$	...	$H \frac{i}{m} \frac{(1+i/m)^{mn}}{(1+i/m)^{mn} - 1}$
.....		...	
k	$H \frac{i/m}{(1+i/m)^{mn} - 1} \left(1 + \frac{i}{m}\right)^{k-1}$	...	$H \frac{i}{m} \frac{(1+i/m)^{mn}}{(1+i/m)^{mn} - 1}$
.....		...	
mn	$H \frac{i/m}{(1+i/m)^{mn} - 1} \left(1 + \frac{i}{m}\right)^{mn-1}$	...	$H \frac{i}{m} \frac{(1+i/m)^{mn}}{(1+i/m)^{mn} - 1}$
Ընդամենը	H	...	$nHi \frac{(1+i/m)^{mn}}{(1+i/m)^{mn} - 1}$
Ընդամենը՝ Բերված արժեքը	$\frac{1}{1+i/m} \cdot \frac{Hni}{(1+i/m)^{mn} - 1}$	...	H

Երկրորդ դեպքում՝ հիպոթեքային վարկը մարելու զսպանակաձև եղանակով բոլոր ժամանակահատվածներում վարկի մայր գումարի մարումներն հավասար են, իսկ տոկոսային վճարումները, հետևաբար նաև՝ յուրաքանչյուր ժամանակահատվածում ընդամենը վճարումները՝ իրարից տարբեր:

Պարտքի մարման երկրորդ եղանակի համար նույնպես ստացել ենք մասնակի մարումների հաշվարկման բանաձևերը, իհարկե, հաշվի առած նոր կարգի կիրառման եզրույթում փաստագրված փոփոխությունները (աղ. 2):

Աղյուսակ 2. Մարումների բանաձևերը զսպանակաձև մարման դեպքում

Ժամանա- կահատ- վածը	Մայր Գումարի մարում	Տոկոսային գումարը	Ընդամենը վճարում
1	$\frac{H}{mn}$	$H \frac{i}{m}$	$\frac{H}{m} \left(\frac{1}{n} + i\right)$
2	$\frac{H}{mn}$	$H \frac{i}{m} \left(1 - \frac{1}{mn}\right)$	$\frac{H}{m} \left[\frac{1}{n} + i \left(1 - \frac{1}{mn}\right)\right]$
3	$\frac{H}{mn}$	$H \frac{i}{m} \left(1 - \frac{2}{mn}\right)$	$\frac{H}{m} \left[\frac{1}{n} + i \left(1 - \frac{2}{mn}\right)\right]$

.....			
k	$\frac{H}{mn}$	$H \frac{i}{m} \left(1 - \frac{k-1}{mn}\right)$	$\frac{H}{m} \left[\frac{1}{n} + i \left(1 - \frac{k-1}{mn}\right) \right]$
.....			
mn	$\frac{H}{mn}$	$H \frac{i}{m} \left(1 - \frac{mn-1}{mn}\right)$	$\frac{H}{m} \left[\frac{1}{n} + i \left(1 - \frac{mn-1}{mn}\right) \right]$
Ընդամենը	H	$H \cdot \frac{i}{m} \frac{(mn+1)}{2}$	$H \left[1 + \frac{i}{m} \frac{(mn+1)}{2} \right]$
Ընդամենը բերված արժեքը	$\frac{H}{n} \cdot \frac{1 - \left(1 + \frac{i}{m}\right)^{-mn}}{i}$		H

Կիրառել ենք նաև հաստատուն դրամական հաջորդականության աճեցված գումարի հաշվման բանաձևը, որը թույլ է տալիս գտնելու աճեցված գումարը՝ օգտվելով երկրաչափական պրոգրոսիայի անդամների գումարի բանաձևից: Ըստ Մայեր Ռոբշիլդի «բարդ տոկոսն աշխարհի ութերորդ հրաշալիքն է»[9,10], իսկ Ալբերտ Էյնշտեյնը փաստում էր, որ այն «մարդկության մեծագույն հայտնագործությունն է»[11,1,13]: Հաշվի առնելով բարդ տոկոսի բանաձևի միջոցով երկարաժամկետ աճեցումով վիթխարի գումարներ կուտակելու հնարավորության մեծ գայթակղությունը՝ կարելի է շատ դիպուկ այն կոչել «սատանայի բանաձև»:

Փաստորեն, վարկառուն վերադարձնում է վարկի մայր գումարը, քանի որ հիփոթեքային վարկի դիմաց վճարված տոկոսագումարները ետ է ստանում << հարկային ծառայությունից՝ աշխատավարձից պահված եկամտահարկի առավելագույն չափով (ենթադրում ենք, որ վարկի հատուցման ամբողջ ժամանակաշրջանի ընթացքում վճարված տոկոսագումարները չեն գերազանցում եկամտահարկը):

Իրականացված դիտարկումներից եզրահանգում ենք հետևյալին. սկզբնական պահին «մի կողմ է դրվում» հիփոթեքային վարկի ծավալից էականորեն փոքր գումար, որի մնացորդը նվազելով՝ հաջորդական ներդրումների միջոցով կմարի մայր գումարը: Ստացվում է, որ նոր կարգը հնարավորություն է տալիս ոչ միայն չվճարել վարկի դիմաց տոկոսները (լրիվ կամ մասամբ), այլև մայր գումարից զգալիորեն ավելի փոքր սկզբնական գումարով մարել ամբողջ վարկը՝ լրացուցիչ եկամուտների աճեցված գումարի հաշվին:

Երբեմն վարկատուն հնարավորություն է տալիս վարկառուին ընտրելու հիփոթեքային վարկի մարման վերոնշյալ երկու եղանակներից որևէ մեկը: Վարկառուի տեսանկյունից համեմատելով զսպանակաձև ու անուիտետային եղանակների արդյունավետությունները, պարզեցինք, որ նոր կարգի կիրառմամբ առավել նախընտրելի է հիփոթեքային վարկի մարման անուիտետային եղանակը (հատկապես բարձր տոկոսադրույքների և/կամ համեմատաբար երկարատև վարկի դեպքում): Այս հետևությունների հիմնավորման նպատակով դիտարկենք հետևյալ թվային օրինակը.

20 տարի մարման ժամկետով և 12% տարեկան տոկոսադրույքով 20մլն դրամ հիփոթեքային վարկի դեպքում, ըստ աղ. 1-ի վերջին տողում ներկայացված բանաձևի, բավական է «մի կողմ դնել» մոտ 4.8մլն դրամ, ուստի վարկառուն կշահի մոտ 15.2մլն դրամի անշարժ գույք՝ այն վարձակալության տալու դեպքում (եթե դա արգելված չէ վարկային պայմանագրով) ստացվելիք

լրացուցիչ եկամուտների աճեցված գումարի հաշվին: Երևանի կենտրոնում բնակարանի վարձակալության ամսավճարը մոտավորապես կկազմի գնի $\frac{1}{180}$ մասը, բնակարանը «ետ կգնվի» 180 ամսում կամ 15 տարում: Մեր օրինակում, եթե նույնիսկ բնակարանի գինը 20մլն դրամ է (այսինքն՝ այն ձեռք է բերվել հիփոթեքով՝ առանց կանխավճարի), ապա դրա նվազագույն ամսավճարը կկազմի մոտ 20մլն դրամ/180=11111.11դրամ, իսկ աճեցված գումարը 20 տարի անց՝ $11111.11 * \frac{1.01^{240}-1}{1.01-1}=109917262,82$ դր: Մեկ այլ տարբերակում վարկառուն կարող է չկուտակել այս խոշոր գումարը, այլ 240 ամիսներից յուրաքանչյուրում ծախսել 11111,11դր՝ այդ չափով աճեցնելով սեփական կենսամակարդակը:

Այս սխեմայի միակ թերությունը առաջնային շուկայից՝ անմիջապես կառուցապատողից, ձեռք բերված բնակարանի 20 տարվա մաշվածքն է, բայց ամբողջ գործարքը շարունակում է մնալ ձեռնտու վարկառուի համար:

Ըստ դիտարկման երկարաժամկետ հիփոթեքային վարկը գերշահավետ է վարկառուի համար՝ հատկապես եթե հնարավոր էր բնակարանը վարձակալությամբ հանձնել:

Դիտարկենք հիփոթեքի մասին հաճախակի հանդիպող նախապաշարումները:

1. Հիփոթեքով ձեռք բերված սեփականությունը չի պատկանում վարկառուին:

Վարկառուն վստահ է, որ անշարժ գույքը հանդիսանում է բանկի սեփականությունը մինչև վարկի լրիվ մարումը, և գնորդը միայն օգտագործում է այն: Ոմանք նույնիսկ մտավախություն ունեն, որ բանկը ցանկացած պահին կարող է առգրավել անշարժ գույքը՝ եթե նույնիսկ պարբերական վճարումները արված են: Իրականում վարկառուն գործարքի պետական գրանցումից անմիջապես հետո դառնում է դրա լիարժեք սեփականատերը: Բանկն անշարժ գույքի սեփականատերը չէ, այլ միայն գրավատունը: Բանկը իրավունք ունի առգրավել անշարժ գույքը այն դեպքում, երբ վարկառուն պարբերաբար չի կատարում իր վարկային պարտավորությունները՝ կուտակելով զգալի պարտք[14]: Վարկառուն ունի անշարժ գույքը տնօրինելու գրեթե անսահմանափակ իրավունքներ. հաշվառելու հարազատներին, կոսմետիկ կամ հիմնանորոգում անելու, վարձակալությամբ տալու, եթե դա չի արգելվում վարկային պայմանագրով:

2. Հիփոթեքային վարկի վաղաժամկետ մարումը շահեկան չէ:

Հիփոթեքային վարկի տոկոսագումարը գանձվում է ոչ թե վարկի ամբողջ գումարից, այլ՝ դրա մնացորդից: Այսինքն՝ հաճախորդը որքան արագ մարի վարկը, այնքան քիչ տոկոսագումար կվճարի: Իրականում վարկի վաղաժամկետ մարումն անցանկալի է միայն բանկի համար, որը չի ստանա նախատեսված ողջ շահույթը: Օրենքը պաշտպանում է վարկառուի իրավունքը ցանկացած պահին ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն մարելու հիփոթեքային պարտքը:

9% տոկոսադրույքով 5մլն դրամ հիփոթեքային պարտքը 20 տարի ժամկետում ըստ ժամանակացույցի մարելու դեպքում տոկոսավճարը կկազմի մոտ 5,8մլն դրամ: Նույն վարկը 10 տարում մարելու դեպքում տոկոսավճարը կնվազի մինչև 2,6 մլն դրամ և կխնայվի 3,3մլն դրամի չափով: Այսպիսով, վարկի ամբողջական կամ մասնակի վաղաժամկետ մարումը միշտ կնվազեցնի հիփոթեքային վարկի տոկոսագումարը: Ամսական վճարումը կաճի նվազեցնելով վարկառուի կենսամակարդակը: Այնուամենայնիվ, վարկը մասնակի մարելով, վարկառուն կարող է նվազեցնել ամսական վճարումը և/կամ վարկի ժամկետը, ինչը հետագայում կնվազեցնի տոկոսագումարները:

3. Հիփոթեքային անշարժ գույքը չի վաճառվում.

Հիփոթեքային անշարժ գույքը վաճառվում է պարտատիրոջ՝ բանկի, համաձայնությամբ: Վարկառուին տրվում է անկախ վաճառքի իրավունք բանկի հետ համաձայնեցված գնով: Բանկն իրավունք ունի մերժելու հիփոթեքային անշարժ գույքի վաճառքը վարկառուի սնանկության, այլ պայմանագրերով անշարժ գույքի գրավի տեղափոխման և բռնագանձման մեկնարկած ընթացակարգի դեպքերում: Վերոգրյալ սահմանափակումները օգնում են պաշտպանել պարտատիրոջ շահերը: Հնարավոր են հիփոթեքային անշարժ գույքի վաճառքի այլ տարբերակներ.

1. Հիփոթեքի փոխանցում գնորդին. գնորդը վերաձևակերպում է վարկը՝ դառնալով անշարժ գույքի սեփականատեր: Բոլոր բանկերում հնարավոր չէ այս ընթացակարգը: Գործարքի իրականացման համար երբեմն պարտադրվում է մուծել միջնորդավճար:
2. Նոր վարկի ձևակերպում նույն կամ այլ բանկում՝ մարելով հիփոթեքային վարկն այս գումարով:
3. Վաճառք բանկով. բանկը վաճառում է գրավադրված անշարժ գույքը գործընկեր գործակալությունների կամ սեփական առցանց ծառայության միջոցներով:
4. Բանկի սնանկությունը ազատում է վարկառուին հիփոթեքային պարտքից:

Վարկառուների կարծիքով վարկատու բանկի անվճարունակության պարագայում հիփոթեքային պարտքը կմարվի, չեղյալ կհամարվի պայմանագիրը: Իրականում բանկի սնանկությունը չի ազատում վարկառուին հիփոթեքային պարտավորությունից՝ տրամադրված վարկը փոխանցվում է այլ իրավաբանական անձի: Առևտրային բանկի լուծարման դեպքում ԿԲ-ն լուծարային կառավարիչ է նշանակում, այնուհետև՝ փոխանցում է վարկային պորտֆելը մեկ այլ բանկի, որը սպասարկում է հիփոթեքը նույն պայմաններով: Միայն նոր պարտատերը կարող է փոխել հիփոթեքի պայմանները՝ վարկառուի հետ այն համաձայնեցնելով:

5. Հիփոթեքային վարկ ձևակերպելու համար անհրաժեշտ է կուտակել կանխավճար անշարժ գույքի գնի 15-20%-ի չափով:

Հաճախ հիփոթեքային վարկը ձևակերպվում է կանխավճարով: Եթե կանխավճարի գումարը չկա կամ բավարար չէ, ապա վարկառուն իրավունք ունի.

1. գրավադրել այլ անշարժ գույք (բնակարան, առանձնատուն, հող),
2. գրավադրել այլ ակտիվներ՝ ավանդ, պարտատոմսեր և այլն,
3. օգտվել երիտասարդ ընտանիքներին տրված արտոնություններից,
4. օգտվել զինծառայողի հիփոթեքային վարկից, եթե դրա իրավունքն ունի,
5. ստանալ մայրական կապիտալ երեխայի ծննդյան համար,
6. ստանալ տարածաշրջանային (սահմանամերձ) արտոնություններ և այլն:

Այս ընթացակարգերը հասանելի են գրավադրման համար անհրաժեշտ ակտիվներ ունենալու, կամ այլ արտոնություններից օգտվելու իրավունքի դեպքում:

6. Բանկը իրավունք չունի առգրավելու հիփոթեքային անշարժ գույքը հաշվառված անչափահասների պարագայում.

Վարկառուի պարտքի չմարման, կուտակման դեպքում անչափահասների գրանցումը չի պաշտպանում անշարժ գույքը առգրավումից: Բանկը գրավադրած անշարժ գույքը առգրավելու հայց է ներկայացնում դատարան: Բնակարանի ընտանիքի միակ բնակատեղի հանդիսանալու

պարագայում դատարանը հաշվի է առնում անչափահասների իրավունքները և պարտքը վերադարձնելու ևս մեկ հնարավորություն է ընձեռնում:

7. Հիփոթեքային վարկ հնարավոր է ձևակերպել կատարյալ վարկային պատմությամբ:

Խաթարված վարկային պատմությունը չի փակում հիփոթեքային վարկ ձևակերպելու հնարավորությունը: Բանկերը գնահատում են հաճախորդի հուսալիությունը, վճարունակությունը այդ պահի դրությամբ, ոչ անցյալում: Սակայն ուշացումների հաճախակի կրկնությունը բացասաբար է ազդում վարկային պատմության վրա՝ նվազեցնելով վարկառուի վճարունակության վարկանիշը:

Այս դեպքում հիփոթեքային վարկը ձևակերպվում է կոշտ պայմաններով. բարձր տոկոսադրույքով, մեծ կանխավճարով, վարկառուի ակտիվների հաշվառմամբ՝ փոխհատուցելու պարտքի մարման ռիսկերը:

8. Ապահովագրությունից հրաժարվելը ոչ մի կերպ չի ազդում հիփոթեքային վարկ ձևակերպելու վրա:

Հիփոթեքային վարկառուներին առաջարկվող ապահովագրությունները տարբերակվում են անշարժ գույքի ապահովագրության՝ վնասի և/կամ կորստի ռիսկերը փոխհատուցելու, վարկառուի կյանքի և առողջության ապահովագրության, վարկառուի սեփականության իրավունքի ապահովագրության տեսակների:

Վարկառուն իրավունք ունի չձևակերպելու կամավոր ապահովագրությունը: Այս պարագայում բանկը վարկառուին դիտարկում է ռիսկային հաճախորդ և կոշտացնում է վարկավորման պայմանները:

Ապահովագրությունը կարևոր գործոն է՝ ազդող հիփոթեքի վերջնական արժեքի վրա:

9. Հիփոթեքային վարկավորման պայմաններն ու բանկը ընտրվում են մեկ անգամ և ընդմիջտ:

Հիփոթեքը հնարավոր է վերաֆինանսավորել ցանկացած բանկում նվազեցնելու տոկոսադրույքը, ավելացնելու վարկի մարման ժամկետը: Հիփոթեքային վարկի վերաֆինանսավորումը շահավետ է բարենպաստ օրենսդրական փոփոխությունների պայմաններում, ինչը կնվազեցնի պարբերական վճարումները, լրացուցիչ վճարումները:

10. Վարկառուի ֆինանսական խնդիրների պարագայում բանկը «կվերցնի» բնակարանը:

Վարկատուն շահագրգռված է հաճախորդի վճարունակության համար: Ժամանակին ֆինանսական խնդիրների մասին բարձրաձայնելը, բանկի հետ արտոնյալ պայմանների մասին քննարկումները՝ վարկային արձակուրդ, պարտքի վերակառուցում, վերաֆինանսավորում, կնվազեցվեն հիփոթեքային պարտքի մարման ռիսկերը:

Հիփոթեքային վարկ տրամադրող բանկի կամ վարկային կազմակերպության հուսալիությունը ցանկացած իրավիճակում ճկուն արձագանքման մեխանիզմների կիրառությունն է:

Եզրահանգում

Հետազոտության արդյունքում եզրահանգում ենք.

- Հիփոթեքային վարկավորումը ճկուն գործիք է,
- Հիփոթեքային անշարժ գույքը բանկին չի պատկանում, այլ՝ վարկառուին,

- Հիփոթեքային վարկի մարումը ժամանակացույցից շուտ դրամական միջոցների և ժամանակի խնայողություն է,
- Հիփոթեքային գույքը հնարավոր է վաճառել՝ գինը համաձայնեցնելով բանկի հետ,
- Բանկի սնանկությունը վարկառուին չի ազատում հիփոթեքից,
- Հիփոթեքային վարկավորման կանխավճարը պարտադիր չէ,
- Չմարվող հիփոթեքային պարտքի պարագայում անչափահասների հաշվառումը չի փրկում հիփոթեքային գույքը առգրավումից,
- Խաթարված վարկային պատմությունը վարկավորման մերժման պատճառ չէ,
- Ապահովագրությունից հրաժարվելը չի ազդում հիփոթեքային վարկ ձևակերպելու վրա,
- Վարկառուի իրավունքն է հիփոթեքը վերաֆինանսավորել առավել լավ պայմաններով,
- Վարկառուի ֆինանսական դժվարությունները գույքի առգրավման պատճառ չեն,
- Վարկառուի համար վարկատուի հուսալիությունը կամ կայունությունը կարևոր է:
- Անշարժ գույքը վարձակալության տալով՝ վարկառուն կարող է ժամկետի վերջում ստանալ լրացուցիչ կուտակված գումար, որը գրեթե 5,5 անգամ մեծ է վարկից:
- Մեկ այլ ծայրահեղ տարբերակով վարկառուն կարող է 20 տարի ամեն ամիս ծախսել վարկի $\frac{1}{180}$ -ի չափով գումար՝ այդքանով բարձրացնելով իր կենսամակարդակը (վարձակալության տրված անշարժ գույքի պարագայում):

Մեր կարծիքով, այս սխեմայի միակ թերությունը առաջնային շուկայում գնված բնակարանի 20 տարվա մաշվածքն է, բայց ամբողջ գործարքը, միևնույն է, շարունակում է մնալ շատ ձեռնտու վարկառուի համար:

Գրականություն

1. Եկամտային հարկի վերադարձ, ՀՀ Պետական եկամուտների կոմիտե, <https://www.src.am/am/getMenusContents/262>.
2. Давыденко В., Глазунова Я., Ипотека без мифов: 10 заблуждений, мешающих взять жилищный кредит, Личные финансы-2025, 02.04.2025, <https://finance.rambler.ru/kredity/54424416-ipoteka-bez-mifov-10-zabluzhdeniy-meshayuschih-vzyat-zhilischnyy-kredit/>.
3. Роспотребнадзор, Официальный сайт, Новости, https://www.rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=17657.
4. Гражданский кодекс РФ (ГК РФ), Статья 810, Документ cons_doc_LAW_9027, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_9027/e8097b733127c868178d79194a0ad6fe8c3e6399/.
5. Гражданский кодекс РФ (ГК РФ), Статья 14, Документ cons_doc_LAW_5142, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/d2373856680719ee6fdf45c9f6578139813f9cfe/.
6. Հայաստանի Հանրապետության օրենքը բնակարանային հիփոթեքային կրեդիտավորման մասին, Հոդված 13, կետ 4, մաս 2, Ընդունված է 2017 թվականի

- հոկտեմբերի 25-ին, Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ (ARLIS)., <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=117334>.
7. Հայաստանի Հանրապետության օրենքը բնակարանային հիփոթեքային կրեդիտավորման մասին, Հոդված 13, կետ 5, մաս 6, Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ (ARLIS).
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=117334>.
 8. **Четыркин Е. М.**, Финансовая математика, Москва, Дело, 2001, С. 201–208.
 9. **Так ли силен сложный процент**, Дзен, 12.09.2019,
<https://dzen.ru/a/XWUI6N-URACv9aji>.
 10. **Худякова Т.**, Сложные проценты или каждый может стать миллионером, Инвестолимп,
<https://investolymp.ru/slozhnye-proczeny.html>.
 11. **Нечаев Д.**, Сложные проценты – восьмое чудо света, Журнал Графин, 01.08.2023,
<https://journal-grafin.ru/finansovaya-gramotnost/slozhnye-protsenty-vosmoe-chudo-sveta>.
 12. **Сложный процент – восьмое чудо света**, Деловой мир, <https://delovoymir.biz/slozhnyy-procent-vosmoe-chudo-sveta.html>.
 13. **8 чудо света – сложный процент**, Capital Life, <https://capital-life.site123.me/Страхование-жизни-1/8-чудо-света-сложный-процент>.
 14. **Кичемайкин К.**, Верховный суд уточнил, когда у ипотечного должника не получится отобрать жилье, Frank Media, 24.04.2025, <https://frankmedia.ru/199805>.

UNLOCKING PROFITABLE MORTGAGE OPPORTUNITIES

Vahram T. Nalchajyan

Associate Professor of the Armenian State University
of Economics and Gavar State University, PhD
e-mail: vahram.nalchajyan@asue.am
<https://orcid.org/0000-0001-5245-6198>

Abstract

In this work, we analyzed mortgage loan repayment methods using financial mathematics tools and our own developments based on it.

About ten years ago, the Government of the Republic of Armenia approved a new procedure for refunding income tax in an amount equal to the mortgage interest paid. On the surface, the borrower gains nothing: the interest payments represent profit for the lender, while the borrower repays the entire principal amount. However, this repayment does not happen all at once or upfront; rather, it occurs in installments over the entire term of the loan agreement.

The study demonstrates that, initially, a sum significantly smaller than the mortgage amount is "set aside"; through subsequent investments of this sum, the principal will be repaid using the accumulated additional income.

A comparative analysis reveals that, under the new regulations, the annuity repayment method is more advantageous for the borrower, particularly in cases involving high interest rates and/or long-term loans. Numerical examples are provided to substantiate these theoretical conclusions. Consequently, we have identified the highly flexible nature of mortgage lending, offering borrowers practical options and a wide range of possibilities.

Keywords: mortgage loan, interest rate, developer, restriction, favorable conditions.

Novelty

The novelty of this work lies in the proposal of original developments and modifications—derived using financial mathematics tools—regarding total equal installment repayment and equal principal repayment methods of mortgage loans within the framework of the income tax refund law[1].

We have presented a mortgage loan repayment mechanism based on withholding a minimum amount from the initial loan amount and applying it toward the principal in installments, funded by the accumulated additional income.

Conclusions

Based on the research, we conclude the following:

- Mortgage lending is a flexible instrument,
- The mortgaged real estate belongs to the borrower, not the bank,
- Repaying a mortgage loan ahead of schedule saves both money and time,
- The mortgaged property can be sold, subject to price agreement with the bank,
- A bank's bankruptcy does not release the borrower from the mortgage obligation,
- A down payment for a mortgage loan is not mandatory,
- In the event of an unpaid mortgage debt, the registration of minors does not protect the mortgaged property from foreclosure,
- A damaged credit history is not a reason for loan rejection,
- Declining insurance does not affect the process of obtaining a mortgage loan,
- It is the borrower's right to refinance the mortgage under better terms,
- The borrower's financial difficulties are not a reason for property foreclosure,
- The lender's reliability or stability is important for the borrower,
- By renting out the real estate, the borrower can receive an additional accumulated sum by the end of the term that is nearly 5.5 times the loan amount,
- Alternatively, the borrower could spend an amount equal to 1/180th of the loan each month for 20 years—thereby raising their standard of living (in the case of a rented-out property).

In our view, the only downside to this scheme is the 20 years of wear and tear on an apartment purchased in the primary market. Nevertheless, the transaction as a whole continues to remain highly advantageous for the borrower.

РАСКРЫТИЕ ВЫГОДНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИПОТЕКИ

Ваграм. Т. Налчаджян

Доцент Армянского государственного
экономического университета, к.э.н.

e-mail: vahram.nalchajyan@asue.am

<https://orcid.org/0000-0001-5245-6198>

Анотация

В данной работе мы проанализировали методы погашения ипотечного кредита, используя инструментарий финансовой математики и собственные разработки, основанные на нем.

Около десяти лет назад правительство Республики Армения утвердило новый порядок возврата подоходного налога в размере, равном сумме уплаченных процентов по ипотечному кредиту. На первый взгляд, заемщик ничего не выигрывает: выплаты по процентам составляют доход кредитора, тогда как сам заемщик погашает полную сумму основного долга. Однако это погашение происходит не одновременно и не авансом, а частями — в течение всего срока действия кредитного договора.

Исследование показывает, что первоначально «откладывается в сторону» сумма, значительно меньшая, чем размер ипотечного кредита, за счет последующих инвестиций которой основная сумма долга будет погашена — за счет накопленного дополнительного дохода.

Сравнительный анализ показывает, что в условиях новых правил для заемщика более выгоден аннуитетный способ погашения, особенно при высоких процентных ставках и/или долгосрочных кредитах. Для обоснования этих теоретических выводов приведены численные примеры. В результате мы выявили наиболее гибкий характер ипотечного кредитования, предоставляющий заемщику целесообразные и широкие возможности.

Ключевые слова: ипотечный кредит, процентная ставка, застройщик, ограничение, выгодные условия.

Новизна

Новизна данной работы заключается в предложении оригинальных разработок и модификаций, полученных с использованием инструментов финансовой математики, в контексте методов полного равного погашения и погашения равными частями основного долга по ипотечному кредиту в рамках закона о возврате подоходного налога[1].

Мы представили механизм погашения ипотечного кредита посредством удержания минимального размера из первоначальной суммы кредитования и его инвестирования частями в основной долг за счет накопленного дополнительного дохода.

Закключение

На основании проведенного исследования мы пришли к следующим выводам:

- ипотечное кредитование — это гибкий инструмент,
- ипотечная недвижимость принадлежит не банку, а заемщику,
- погашение ипотечного кредита опережая график — это экономия денежных средств и времени,
- ипотечное имущество можно продать, согласовав цену с банком,
- банкротство банка не освобождает заемщика от ипотеки,
- первоначальный взнос по ипотечному кредиту не является обязательным,
- в случае непогашаемого ипотечного долга регистрация несовершеннолетних не спасает ипотечное имущество от конфискации,
- испорченная кредитная история не является причиной для отказа в кредитовании,
- отказ от страхования не влияет на оформление ипотечного кредита,
- право заемщика — рефинансировать ипотеку на более выгодных условиях,
- финансовые трудности заемщика не являются причиной для конфискации имущества,
- для заемщика важна надежность или стабильность кредитора,
- сдавая недвижимость в аренду, заемщик может к концу срока получить дополнительную накопленную сумму, которая почти в 5,5 раза превышает размер кредита,
- в другом крайнем варианте заемщик может ежемесячно в течение 20 лет тратить сумму в размере 1/180 от кредита, на столько повышая свой уровень жизни (в случае сданной в аренду недвижимости).

На наш взгляд, единственным недостатком этой схемы является 20-летний износ квартиры, приобретенной на первичном рынке, но вся сделка, тем не менее, продолжает оставаться очень выгодной для заемщика.

Երաշխավորվել է տպագրության 3. 07. 2026 թվականին:

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE/
МАТЕРИАЛЫ /МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ/
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ՆՅՈՒԹԵՐ

ՕՏԱՐ ԼԵԶՎՈՎ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՆՀԱՆԳՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
FOREIGN LANGUAGE SPEAKING ANXIETY
ТРЕВОЖНОСТЬ ПРИ ОБЩЕНИИ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ

Karapetyan L. K., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Карапетян Л. К., к.пед.н., доцент

Կարապետյան Լ. Կ., մ.գ.թ., դոցենտ

YEREVAN 2026 / ЕРЕВАН 2026 / ԵՐԵՎԱՆ 2026

ՀՏԴ 004.8:81'243

<https://doi.org/10.67819/30453267-26.1go1-07>

ГЕНЕРАТИВНЫЙ ИИ КАК БЕЗОПАСНАЯ СРЕДА ДЛЯ ПРЕОДОЛЕНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ТРЕВОЖНОСТИ

Лиана К. Карапетян

Университет им. М.Маштоца,

Ереван, ул. Гераци, 2/1,

e.mail: missliana@list.ru

ORCID ID: 0009-0006-5975-4773

Аннотация

В данной работе исследуется феномен тревожности при говорении на иностранном языке (FLSA) и возможности его нивелирования с помощью интеграции больших языковых моделей (LLM) в образовательный процесс. Рассматриваются психолингвистические механизмы преодоления аффективного фильтра, анализируются методические модели взаимодействия обучающегося с искусственным интеллектом в роли «безопасного» собеседника. Представлены практические сценарии использования ИИ для снижения уровня психологического стресса при развитии навыков спонтанной устной речи.

Ключевые слова: генеративный ИИ, большие языковые модели (LLM), языковая тревожность (FLSA), аффективный фильтр, обучение иностранным языкам, методика преподавания, спонтанная речь.

Введение

Изучение иностранных языков в современном мире требует не просто пассивного владения грамматическими структурами и лексическим запасом, но и высокой степени готовности к спонтанной коммуникации (Willingness to Communicate). Однако на практике педагоги сталкиваются с распространенным и деструктивным психологическим барьером — тревожностью при устной речи на иностранном языке (Foreign Language Speaking Anxiety, или FLSA)[1]. В нашей практике мы часто замечаем, что студенты, демонстрирующие отличные результаты при тестировании навыков чтения и академического письма, часто оказываются парализованы необходимостью произнести спонтанную реплику перед аудиторией.

Традиционная аудиторная среда по своей природе является зоной повышенного социального риска. Публичное говорение сопряжено с постоянной угрозой «потери лица», боязнью негативной оценки со стороны преподавателя и сверстников, а также жестким лимитом времени на формулирование мысли. Преподаватель в большой группе физически не способен

обеспечить каждому студенту достаточный объем индивидуальной устной практики в психологически комфортном, персонализированном темпе.

Методы и материалы

В связи с этим возникает острая необходимость в поиске альтернативных технологических инструментов, способных выполнять роль промежуточного буфера между теоретическим изучением языка и выходом в реальное социальное общение. Генеративный искусственный интеллект (в частности, большие языковые модели) предоставляет принципиально новую парадигму взаимодействия, которая может выступать в качестве адаптивной и эмоционально нейтральной «песочницы» для устной практики[2]. Настоящий доклад представляет собой теоретико-методологическое обоснование применения ИИ как инструмента преодоления языковой тревожности с целью разработки концептуальной рамки для последующих эмпирических исследований.

1. Психолингвистические основы преодоления аффективного фильтра

Для понимания того, почему взаимодействие с искусственным интеллектом способствует снижению тревожности, необходимо обратиться к фундаментальной концепции Стивена Крашена (Stephen Krashen) — гипотезе аффективного фильтра (Affective Filter Hypothesis)[3]. Согласно Крашену, успешное усвоение языка зависит не только от объема получаемой информации (input), но и от эмоционального состояния учащегося. Высокий уровень тревоги, низкая самооценка и слабая мотивация создают ментальный барьер — «аффективный фильтр», который препятствует обработке языковых данных и блокирует вывод речи (output). Снижение этого барьера является ключевым условием для естественного развития коммуникативной компетенции.

В контексте традиционного обучения студент постоянно испытывает воздействие оценивающих факторов. Присутствие преподавателя как экспертной фигуры и сверстников как группы социального сравнения удерживает аффективный фильтр в активном состоянии. Ошибка воспринимается не как естественный элемент познания, а как маркер интеллектуальной или академической несостоятельности. Генеративный ИИ решает эту проблему за счет изменения онтологического статуса собеседника[4]. ИИ-агент не обладает эмпатией, но он также полностью лишен критического суждения и предвзятости. Студент осознает, что общается с алгоритмом, что влечет за собой несколько важных психологических следствий:

- Десубъективация ошибки: промах в беседе с ИИ не несет социальных последствий. Машина не станет хуже относиться к студенту, не поставит неудовлетворительную оценку и не запомнит ошибку для последующих насмешек.
- Управление темпом (Pacing): в отличие от живого собеседника, ИИ готов ждать ответа неограниченное время. Это снимает стресс временного дефицита, позволяя учащемуся спокойно выстроить синтаксическую структуру предложения.
- Антропоморфизм без уязвимости: современные текстовые и голосовые ИИ-ассистенты демонстрируют высокую степень естественности диалога, что создает

иллюзию живой беседы, сохраняя при этом безопасность полной изоляции от социального риска.

2. Сравнительный анализ коммуникативных сред

Для наглядного представления преимуществ использования генеративного ИИ в сравнении с традиционными формами работы рассмотрим сопоставление ключевых факторов.

При традиционной работе в классе уровень психологического давления оценивается как высокий из-за страха оценки и публичности. Возможность ошибки при этом ограничена, поскольку исправление в реальном времени часто сбивает беглость речи и демотивирует обучающегося. Доступность индивидуальной практики также крайне лимитирована временем занятия и размером группы, а общий темп вынужденно диктуется средним уровнем успеваемости.

В противоположность этому, работа с ИИ-собеседником минимизирует психологический стресс за счет абсолютной конфиденциальности и отсутствия оценивающего фактора. Студент получает полное и безусловное право на ошибку с возможностью переписать реплику или настроить мягкий, отложенный фидбек. Такая практика доступна в режиме 24/7, не имеет ограничений по хронометражу и полностью подстраивается под индивидуальный темп конкретного пользователя.

Таким образом, ИИ выступает не конкурентом преподавателя, а уникальным дополнительным инструментом, восполняющим дефицит безопасного коммуникативного пространства.

3. Практические методические модели интеграции ИИ

Для эффективной борьбы с FLSA необходимо разработать четкие сценарии взаимодействия студента с ИИ-агентом. Хаотичное использование чат-ботов без педагогического целеполагания может привести к фрустрации. Наибольший методический потенциал демонстрируют голосовые интерфейсы взаимодействия (Voice Mode), работающие в режиме реального времени. Выделим три основные методические модели:

Модель А: Интерактивные ролевые игры (Role-playing). В рамках этой модели студент и ИИ разыгрывают сценарии из реальной жизни. Преимущество ИИ заключается в том, что через систему промптов (инструкций) ему можно задать определенную роль, уровень владения языком и даже характер поведения. Например, студент может практиковать прохождение собеседования на работу, где ИИ выступает в роли требовательного, но вежливого HR-специалиста. В такой симуляции учащийся адаптируется к профессиональному лексикону без страха провалить реальное интервью.

Модель Б: Режим фонового исправления (Background Correcting). Опираясь на нашу практику, можно утверждать, что одной из частых причин языкового зажима является деструктивное исправление ошибок непосредственно в момент говорения. Это разрывает мыслительный процесс и усиливает тревогу. С помощью промпт-инжиниринга студент может дать ИИ следующую установку: не исправлять ошибки в процессе общения, а просто поддерживать диалог и прислать аккуратный список ключевых грамматических или лексических неточностей с мягким объяснением только в самом конце беседы

(принцип отложенной обратной связи — delayed feedback). Это позволяет сохранить беглость (fluency) и одновременно работать над точностью (accuracy).

Модель В: Поэтапное усложнение синтаксиса. Студент может самостоятельно регулировать уровень сложности генерируемого контента. Использование ИИ позволяет реализовать принцип зоны ближайшего развития Л. С. Выготского)[5], опираясь на известную модель входного сигнала Стивена Крашена ($i + 1$), где сложность генерируемого ИИ материала искусственно удерживается на шаг выше текущего уровня обучающегося. Если студент чувствует неуверенность, он просит ИИ отвечать простыми предложениями уровня B1. По мере снижения тревожности и роста уверенности планка поднимается до уровней B2 и C1.

4. Ограничения, технологические и психологические риски

Несмотря на колоссальный потенциал, интеграция генеративного ИИ в процесс преодоления FLSA сопряжена с рядом вызовов, которые необходимо учитывать как педагогам, так и исследователям)[2].

Во-первых, существует риск возникновения «иллюзии беглости». Общение с терпеливым алгоритмом, который всегда подстраивается под пользователя, может сформировать у студента ложное ощущение легкого владения языком. Реальные носители языка говорят быстрее, используют сленг, перебивают собеседника и не всегда склонны проявлять чуткость к неродной речи. Полный переход на практику с ИИ может парадоксальным образом усилить тревожность при встрече с реальным человеком. Во-вторых, технологический барьер и феномен «галлюцинаций» моделей. Несмотря на высокое качество генерации текста, ИИ все еще может выдавать грамматически неверные или стилистически неуместные конструкции в качестве эталонов, что вводит обучающегося в заблуждение.

В-третьих, отсутствие истинной эмоциональной связи. Эмпатия, интуитивное понимание юмора, культурный контекст и невербальные сигналы (мимика, жесты) являются неотъемлемой частью живой коммуникации. ИИ способен имитировать эти процессы, но не воспроизводить их в полной мере.

Наконец, важно подчеркнуть, что ИИ не исключает фигуру преподавателя из учебного процесса. Преподаватель выступает в роли методического куратора (тьютора), который проектирует сценарии взаимодействия, отбирает промпты, координирует самостоятельную работу студентов и помогает переносить сформированные речевые навыки в реальную аудиторную среду.

Заключение

Генеративный искусственный интеллект представляет собой революционный инструмент в арсенале современной лингводидактики. В контексте борьбы с тревожностью при говорении на иностранном языке (FLSA) он выполняет важнейшую психотерапевтическую функцию: создает безопасное, безоценочное и адаптивное пространство для устной практики. Снижая аффективный фильтр, ИИ помогает учащемуся преодолеть первый, самый сложный этап — страх перед открытием рта и формулированием мысли.

Тем не менее, ИИ должен рассматриваться исключительно как переходный мост (буфер), подготавливающий студента к реальному межличностному взаимодействию, а не заменяющий его. Методически выверенная интеграция разговорных LLM-агентов в учебные планы позволит оптимизировать учебный процесс, повысить автономию студентов и сделать путь к языковой свободе более комфортным и бережным. Дальнейшие исследования автора будут направлены на эмпирическую верификацию предложенных моделей в рамках реального учебного процесса.

Литература

1. Horwitz E. K., Horwitz M. B., Cope J. Foreign Language Classroom Anxiety // The Modern Language Journal, 1986, Vol. 70, No 2, Pp. 125–132.
2. Jeon J. Unpacking AI-Assisted Language Learning: LLMs, Foreign Language Anxiety, and Learner Agency // Computer Assisted Language Learning, 2024, Vol. 37, No 3, Pp. 412–435.
3. Krashen S. The Input Hypothesis: Issues and Implications, Laredo Publishing, 1985.
4. Fryer L. K., Nakao K., Thompson A. Chatbots for Language Learning: Are They Really Friendly Interlocutors? // Computers & Education, 2020, Vol. 154, Article 103910.
5. Выготский Л. С. Педагогическая психология, М., 1997.

GENERATIVE AI AS A SAFE ENVIRONMENT FOR OVERCOMING LANGUAGE ANXIETY

Liana K. Karapetyan

University named after M. Mashtots,
Yerevan, M. Heratsi St., 2/1,
e.mail: missliana@list.ru
ORSID ID: 0009-0006-5975-4773

Abstract

This paper examines the phenomenon of Foreign Language Speaking Anxiety (FLSA) and the possibilities for its mitigation through the integration of Large Language Models (LLMs) into the educational process. It explores the psycholinguistic mechanisms of overcoming the affective filter and analyzes methodological models of interaction between the learner and artificial intelligence

acting as a "safe" interlocutor. Practical scenarios for using AI to reduce psychological stress during the development of spontaneous speaking skills are presented.

Keywords: generative AI, large language models (LLMs), foreign language speaking anxiety (FLSA), affective filter, foreign language acquisition, language pedagogy, spontaneous speaking skills.

**ԳԵՆԵՐԱՏԻՎ ԱԲ-ն ՈՐՊԵՍ ԱՆՎՏԱՆԳ ՄԻՋԱՎԱՅՐ
ԼԵԶՎԱԿԱՆ ՏԱԳՆԱՊԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՂԹԱՀԱՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ**

Լիանա Կ. Կարապետյան
Մ. Մաշտոցի անվան համալսարան,
Երևան, Հերացի փ., 2/1 շենք,
e.mail: missliana@list.ru
ORSID ID: 0009-0006-5975-4773

Ամփոփում

Սույն աշխատանքում ուսումնասիրվում է օտար լեզվով խոսելու տագնապայնության (FLSA) ֆենոմենը և կրթական գործընթացում մեծ լեզվական մոդելների (LLM) ինտեգրման միջոցով դրա մեղմացման հնարավորությունները: Դիտարկվում են աֆեկտիվ ֆիլտրի հաղթահարման հոգելեզվաբանական մեխանիզմները, վերլուծվում են սովորողի և արհեստական բանականության՝ որպես «անվտանգ» զրուցակցի փոխազդեցության մեթոդական մոդելները: Ներկայացված են ԱԲ-ի կիրառման գործնական սցենարներ՝ ինքնաբերական բանավոր խոսքի զարգացման ընթացքում հոգեբանական սթրեսի մակարդակը նվազեցնելու համար:

Հիմնաբաներ. գեներատիվ ԱԲ, մեծ լեզվական մոդելներ (LLM), օտար լեզվով խոսելու տագնապայնություն (FLSA), աֆեկտիվ ֆիլտր, օտար լեզուների ուսուցում, դասավանդման մեթոդիկա, ինքնաբերական բանավոր խոսք:

Երաշխավորվել է տպագրության 09. 07. 2026 թվականին:

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ

Գրիգորյան Ա. Մ., տ.գ.թ., պրոֆեսոր, Մ. Մաշտոցի անվան համալսարան, e-mail: hitgrigoryan@mail.ru

Ավետիսյան Մ. Հ., դեկորատիվ կիրառական արվեստի մագիստրոս, Մ.Մաշտոցի անվան համալսարան, e-mail: avetisyanmeri1997@mail.ru

Եղիազարյան Գ. Լ., մ.գ.թ., դոցենտ, Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ, Մ.Մաշտոցի անվան համալսարան, e-mail: design69@rambler.ru

Յուզբաշյան Ա. Լ., բ.գ.թ., դոցենտ, Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ, e-mail: ashkhenyuzbashyann@gmail.com

Գևորգյան Ն. Է., հ.գ.թ., դոցենտ, Մ. Մաշտոցի անվան համալսարան, e-mail: natalya.gevorgyan@sportedu.am

Նալչաշյան Վ. Թ., տ.գ.թ., դոցենտ, ՀՊՏՀ, Մ. Մաշտոցի անվան համալսարան, e-mail: vahram.nalchajyan@asue.am

Կարապետյան Լ. Կ., մ.գ.թ., դոցենտ, e-mail: missliana@list.ru

AUTHORS

Grigoryan A. M., Candidate of Economics Sciences, Professor, University named after M. Mashtots, Scientific secretary, e-mail: hitgrigoryan@mail.ru

Avetisyan M. H., Master of Decorative and Applied Arts, University named after M. Mashtots, e-mail: avetisyanmeri1997@mail.ru

Yeghiazaryan G. L., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, University named after M. Mashtots, ASPU named after Kh. Abovyan, e-mail: design69@rambler.ru

Yuzbashyan A. L., Candidate of Philological Sciences, Associate professor, ASPU named after Kh. Abovyan, e-mail: ashkhenyuzbashyann@gmail.com

Gevorgyan N. E., Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, University named after M. Mashtots, Yerevan, M. Heratsi St., 2/1, e-mail: natalya.gevorgyan@sportedu.am

Nalchajyan V. T., Candidate of Economics Sciences, Associate Professor, ASUE, University named after M. Mashtots, e-mail: vahram.nalchajyan@asue.am

Karapetyan L. K., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, e-mail: missliana@list.ru

АВТОРЫ

Григорян А. М., к.э.н., профессор, Университет им. М.Маштоца, Ученый секретарь, e-mail: hitgrigoryan@mail.ru.

Аветисян М. А., магистр декоративно-прикладного искусства, Университет им. М.Маштоца, e-mail: avetisyanmeri1997@mail.ru.

Егiazарян Г. Л., к.пед.н., доцент, Университет им. М. Маштоца, Педагогический университет имени Х.Абовяна, e-mail: design69@rambler.ru.

Юзбашян А. Л, к.ф.н., доцент, АГПУ имени Х.Абовяна, e-mail: ashkhenyuzbashyann@gmail.com

Геворгян Н. Э., к.п.н., доцент, Университет им. М.Маштоца, Ереван, ул. Гераци, 2/1, e.mail: natalya.gevorgyan@sportedu.am

Налчаджян В. Т., к.э.н., доцент, АГЭУ, Университет им. М.Маштоца, e-mail: vahram.nalchajyan@asue.am

Карапетян Л. К., к.пед.н., доцент, e.mail: missliana@list.ru

ՀՈԴՎԱԾԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ

Գիտաստղ Գիտակրթական Հասարակական Կազմակերպության ԲԱՆԲԵՐ գիտական հոդվածների ժողովածուն հրատարակվում է երկու պարբերականությամբ, եռալեզու՝ կամ հայերեն, կամ ռուսերեն, կամ անգլերեն, շաբադրանքով: Այն նախատեսված է հասարակական գիտությունների ասպարեզում իրականացվող տեսական, փորձարարական և կիրառական հետազոտությունների արդյունքների ամրագրման համար:

Հոդվածը ներկայացվում է 2 օրինակով, յուրաքանչյուրը հեղինակի (հեղինակների) ստորագրությամբ և էլեկտրոնային տարբերակով: Հոդվածները ներկայացվում են տպագրության գրախոսությունների հետ միասին:

Հոդվածի շաբադրանքը կազմվում է ամփոփում 80-120 բառ, նորույթ, բովանդակություն՝ ներածություն, հետազոտության մեթոդաբանություն, հետազոտություն, եզրահանգում ենթաբաժիններով, լուսանցքները՝ 18 մմ՝ աջ, ձախ, վերև, ներքև միևնույն չափով:

Հոդվածը ներկայացվում է 8-15 էջ ծավալում.

1. այն ներկայացվում է ձևաչափի ենթաբաժիններում՝ համապատասխան տառատեսակով, տառաչափով.
 - 1.1. Տիտղոսային մաս GHEA Grapalat տառատեսակ, 11 տառաչափ, միջտողային հեռավորությունը 1,
 - 1.2. ՀՏԴ GHEA Grapalat տառատեսակ, 10 տառաչափ,
 - 1.3. Հոդվածի վերնագիր GHEA Grapalat տառատեսակ, 12 տառաչափ, մեծատառ, միջտողային հեռավորությունը 1
 - 1.4. Հեղինակների տվյալները GHEA Grapalat տառատեսակ, 11 տառաչափ, միջտողային հեռավորությունը 1,15, /անուն, հայրանուն, ազգանուն, կազմակերպություն և հասցե, E-mail/,
 - 1.5. Հոդվածի շաբադրանքը ըստ ենթաբաժինների GHEA Grapalat տառատեսակ, 11 տառաչափ, միջտողային հեռավորությունը 1,15,
 - 1.6. Ռուսերեն, անգլերեն շաբադրանքը ըստ ենթաբաժինների Times New Roman տառատեսակ, 12 տառաչափերով, 1,15 միջտողային հեռավորություններով:
2. Աղյուսակները, գծապատկերները, նկարները համարակալվում են վերին միջնամասում 11 տառաչափով, Աղյուսակ 1., Նկ. 1, Գծապատկեր 1. ձևաչափերով:
3. Աղյուսակները կազմվում են ընթեռնելի, 10 տառաչափով:
4. Բանաձևերը ներկայացվում են շաբադրանքում նոր տողից, միջնամասում, Cambria Math տառատեսակով, 12 տառաչափով: Համարակալվում են բանաձևի անմիջապես աջ անկյունում՝ Times New Roman տառատեսակով, 11 տառաչափով, փակագծի միջոցով՝ (1): Համարակալումից հետո դրվում է ստորակետ և հաջորդ տողում բացատրվում են բանաձևում կիրառված պարամետրերը:
5. Գրականության մեջբերումները ներկայացվում է տեքստում համարակալմամբ՝ 11 տառաչափով՝ [1]:

REQUIREMENTS FOR ARTICLES

The collection of scientific articles "Bulletin of of the Gitastgh Scientific-Educational Public Organization" is published twice a year. The text of the article is presented in Armenian, Russian or English. The results of theoretical, experimental and applied research in the field of social and technical sciences are published in the “Bulletin”.

The article is presented in 2 copies, each of which is signed by the author(s) in electronic form along with the review, and is published free of charge.

The text of the article includes an **Abstract** of 80-120 words, **Novelty, Methodology, Research, Conclusion**. Page margins: up, down, left, right 18 mm. The article is presented in the volume of 8-15 pages.

1. The article is expounded in the following format, in the appropriate font:

1.1. Title page - font - GHEA Grapalat, font size - 10, line spacing - 1,

1.2. UDC font - GHEA Grapalat, font size - 10,

1.3. Article title – font - GHEA Grapalat, font size – 12, capital letters, line spacing – 1,

1.4. Data of the author(s) – font - Ghea Grapalat, font size - 11, line spacing - 1.15, / last name, first name, patronymic, organization, address, e-mail/

1.5. The text of the article is presented in font - GHEA Grapalat, font size - 11, line spacing - 1.15,

1.6. The text in Russian and English is presented in accordance with the above points: font - Times New Roman, font size – 12, line spacing - 1.15,

2. Tables, diagrams, and figures are numbered at the top, in the middle, and the font size is - 11: Table 1., Fig.1.

3. Tables are legible, font size is 10.

4. Formulas in the text are presented from a new line, in the center font - Cambria Math, font size – 12. Formulas are numbered in the right corner; font - Times New Roman, font size - 11, in parentheses: (1). After numbering, a comma is placed, and in the next line the parameters applied in the formula.

5. References from the literature are presented in the text by numbering; font size is 11:[1].

ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К СТАТЬЯМ

Сборник научных статей «Вестник», созданного под эгидой научно-образовательной общественной организации «Гитаствх» издается с периодичностью два раза в год. Текст статьи излагается на армянском, русском, или английском языке. «Вестник» предназначен для представления результатов теоретических, экспериментальных и прикладных исследований в области социальных и технических наук.

Статья представляется в 2-х экземплярах, при этом каждый экземпляр - с подписью автора (авторов) в электронном виде, вместе с рецензией.

Изложение статьи включает аннотацию из 80-120 слов, новизны, методология, исследования, выводы. Размеры полей страницы: 18 мм /справа, слева, сверху, снизу/.

Статья представляется в объёме 8-15 страниц.

1. Статья представляется в следующем формате, соответствующим шрифтом:

1.1. Титульная часть - шрифт - GHEA Grapalat, размер шрифта - 10, межстрочный интервал - 1,

1.2. Шрифт УДК - GHEA Grapalat, размер шрифта - 10,

1.3. Название статьи – шрифт - GHEA Grapalat, размер шрифта – 12, заглавные буквы, межстрочный интервал - 1,

1.4. Данные автора(авторов) – шрифт - Ghea Grapalat, размер шрифта - 11, межстрочный интервал - 1,15, /фамилия, имя, отчество, организация, адрес, электронная почта/

1.5. Изложение текста статьи: шрифт - GHEA Grapalat, размер шрифта - 11, межстрочный интервал - 1,15,

1.6. Изложение текста на русском и английском языках представляется в соответствии с вышеуказанными пунктами: шрифт - Times New Roman, размер шрифта – 12, межстрочный интервал - 1,15,

2. Таблицы, диаграммы, рисунки нумеруются сверху, посередине, размер шрифта – 11: Таблица 1., Рис.1, Диаграмма 1.

3. Таблицы составляются чётко, разборчиво, размер шрифта – 10.

4. Формулы в тексте представляются с новой строки, посередине, шрифт - Cambria Math, размер шрифта – 12. Формулы нумеруются в правом углу; шрифт - Times New Roman, размер шрифта - 11, в скобках: (1). После нумерации ставится запятая, а в следующей строке объясняются параметры, примененные в формуле.

5. Ссылки из литературы представляются в тексте нумерацией; размер шрифта - 11: [1].